

Гамор Ф.Д.,
Ковбаснюк А.Р., Ковбаснюк Р.М.

unesco

Man and the Biosphere
Programme

КОНЦЕПЦІЯ БІОСФЕРНИХ РЕЗЕРВАТІВ ЮНЕСКО

*Історія та особливості впровадження
в різних країнах світу*

Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України
Карпатський біосферний заповідник

**Гамор Ф.Д.,
Ковбаснюк А.Р., Ковбаснюк Р.М.**

unesco

Man and the Biosphere
Programme

**КОНЦЕПЦІЯ
БІОСФЕРНИХ РЕЗЕРВАТІВ
ЮНЕСКО**

*Історія та особливості впровадження
в різних країнах світу*

Львів, Простір-М
2025

УДК 502.4:341:001:504:001.83:061.3

Гамор Ф.Д., Ковбаснюк А.Р., Ковбаснюк Р.М. Концепція біосферних резерватів ЮНЕСКО. Історія та особливості впровадження в різних країнах світу. – Львів: Простір-М, 2025. – 160 с.

У книзі розглядаються історичні витоки розробки Концепції біосферних резерватів та її еволюції.

Виділено та професійно охарактеризовано сім правових моделей та міжнародних механізмів впровадження Концепції біосферних резерватів в різних країнах світу і проаналізовано роль у цьому процесі ЮНЕСКО.

Розглянуто моделі "Спеціального національного законодавства", "Біосферні резервати в рамках широких правових актів", "Інтеграції в національну систему природоохоронних територій", "Національного визнання без законодавства", "Прямого застосування міжнародного права", "Модель керована громадою" і "Гібридна модель".

Привернута увага і до українського досвіду діяльності біосферних заповідників та резерватів, імплементації цієї Концепції до національного законодавства.

В додатках наводяться основні документи ЮНЕСКО, що регламентують діяльність біосферних резерватів.

Для науковців, фахівців та активістів у сфері охорони природи й сталого розвитку, менеджерів та координаторів біосферних резерватів, стейкхолдерів та широкої громадськості.

Рецензенти:

Лавний В.В. – проректор з наукової роботи Національного лісотехнічного університету України, доктор сільськогосподарських наук, професор;

Волошкевич О.М. – директор Дунайського біосферного заповідника Національної академії наук України, кандидат біологічних наук, заслужений природоохоронець України, член Національного комітету України з Програми ЮНЕСКО "Людина і біосфера".

ISBN 978-617-8329-28-0

© Гамор Ф.Д., Ковбаснюк А.Р., Ковбаснюк Р.М., 2025

© Художнє оформлення Гамор Ф.Д., 2025

© Карпатський біосферний заповідник, 2025

Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine
Carpathian Biosphere Reserve

**Hamor F.D.,
Kovbasnyuk A.R., Kovbasnyuk R.M.**

unesco

Man and the Biosphere
Programme

THE CONCEPT OF UNESCO BIOSPHERE RESERVES

*History and features of implementation
in different countries of the world*

Lviv, Prostir-M
2025

Hamor F.D., Kovbasnyuk A.R., Kovbasnyuk R.M. The concept of UNESCO biosphere reserves. History and features of implementation in different countries of the world. – Lviv: Prostir-M, 2025. – 160 p.

The book examines the historical origins and development of the concept of biosphere reserves and its evolution.

Seven legal models and international mechanisms for the implementation of the Concept of Biosphere Reserves in different countries of the world are highlighted and professionally characterized, and UNESCO's role in this process is analyzed.

Models of "Special national legislation", "Biosphere reserves within the framework of broad legal acts", "Integration into the national system of protected areas", "National recognition without legislation", "Direct application of international law", "Community-managed model" and "Hybrid model" were considered.

Attention is also drawn to the Ukrainian experience of biosphere reserves and reserves and the implementation of this Concept into national legislation.

In attachments are provided the main UNESCO documents, regulating the activities of biosphere reserves

For scientists, specialists and activists in the field of nature protection and sustainable development, managers and coordinators of biosphere reserves, stakeholders and the general public.

Reviewers:

Lavny V.V. – Vice-Rector for Scientific Work of the National Forestry University of Ukraine, Doctor of Agricultural Sciences, Professor;

Voloshkevych O.M. – Director of the Danube Biosphere Reserve of the National Academy of Sciences of Ukraine, Candidate of Biological Sciences,

Honored Environmentalist of Ukraine, member of the National Committee of Ukraine for the UNESCO Man and the Biosphere Program.

ISBN 978-617-8329-28-0

© Hamor F.D., Kovbasnyuk A.R., Kovbasnyuk R.M., 2025

© Artistic design Hamor F.D., 2025

© Carpathian biosphere reserve, 2025

ЗМІСТ

Передмова	10
Вступ	13
1. Концепція біосферних резерватів та її еволюція	14
1.1. Історичні витоки	14
1.2. Біосферні резервати першого покоління: перехід від ідеалів до дій	18
1.3. Севільська стратегія: глобальний план і директиви для другого покоління сучасних біосферних резерватів	24
1.4. Ключові принципи та складові	30
2. Механізми реалізації	33
2.1. Правові аспекти впровадження: дискусійні моменти	33
2.2. Міжнародні механізми	36
2.3. Роль ЮНЕСКО в реалізації Конвенції	41
2.4. Уніфікований модельний закон – втрачені можливості чи забезпечення майбутнього розвитку?	44
3. Порівняльний аналіз моделей механізмів реалізації	49
3.1. Методологічні засади порівняльного аналізу моделей механізмів реалізації	49
3.1.1. Пояснення дослідницького підходу	49
3.1.2. Методи збору та аналізу даних	50
3.1.3. Критерії відбору моделей для порівняльного аналізу	50
3.1.4. Підбірка тематичних досліджень	52
3.2. Класифікація моделей механізмів реалізації	53
3.3. Опис та основні характеристики моделей механізму реалізації	55
3.3.1. Модель "Спеціальне національне законодавство"	55
3.3.2. Модель "Біосферні резервати в рамках ширших правових актів"	59
3.3.3. Модель "Інтеграція в національну систему природоохоронних територій"	63
3.3.4. Модель "Національне визнання без законодавства"	66
3.3.5. Модель "Пряме застосування міжнародного права"	70
3.3.6. "Модель, керована громадою"	72
3.3.7. "Гібридна модель"	74

4. Проблеми та перспективи впровадження	76
4.1. Критичний аналіз сильних та слабких сторін моделей	76
4.2. Створення сталого майбутнього: місце і роль біосферних резерватів	80
5. Українська практика імплементації до національного законодавства	84
6. Біосферні резервати як навчальні полігони та модельні території для сталого розвитку	90
7. Нова стратегія та план дій Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера»	94
Висновки	97
Використана література	100
Додаток 1. Севільська стратегія для біосферних резерватів	107
Додаток 2. Статутні рамки Всесвітньої мережі біосферних резерватів	123
Додаток 3. Мадридський план дій для біосферних резерватів	128
Додаток 4. Дрезденська декларація про біосферні резервати та зміни клімату	144
Додаток 5. Лімський план дій для Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» та її Всесвітньої мережі біосферних резерватів	148
Додаток 6. Деякі міркування щодо діяльності біосферних заповідників (резерватів) в Україні (у зв'язку з підготовкою Номінаційної форми біосферного резервата «Центральне Полісся» Biosphere Reserve Nomination Form)	151

CONTENTS

Preface	10
Introduction	13
1. The concept of biosphere reserves and its evolution	14
1.1. Historical origins	14
1.2. First generation biosphere reserves: translating ideals into actions	18
1.3. Seville Strategy: Global Plan and Guidelines for the Second Generation of Modern Biosphere Reserves	24
1.4. Key principles and components	30
2. Implementation mechanisms	33
2.1. Legal aspects of implementation: points for discussion	33
2.2. International mechanisms	36
2.3. The role of UNESCO in implementation of the concept of biosphere reserves	41
2.4. Unified Model Law – Lost Opportunities or Ensuring Future Development?	44
3. Comparative analysis of models of the implementation mechanism	49
3.1. Methodological principles of comparative analysis of implementation mechanism models	49
3.1.1. Explanation of the research approach	49
3.1.2. Data collection and analysis methods	50
3.1.3. Criteria for selecting models for comparative analysis	50
3.1.4. Selection of case studies	52
3.2. Classification of models of implementation mechanism	53
3.3. Description and main characteristics of models of implementation mechanism	55
3.3.1. Model "Special National Legislation"	55
3.3.2. Model "Biosphere Reserves under Broader Legal Acts"	59
3.3.3. Model "Integration into National Protected Areas System"	63
3.3.4. Model "National Recognition without Legislation"	66
3.3.5. Model "Direct Application of International Law"	70
3.3.6. "Community-driven Model"	72
3.3.7. "Hybrid Model"	74

4. Problems and perspectives of implementation	76
4.1. Critical analysis of the strengths and weaknesses of the models	76
4.2. Creating a sustainable future: the place and role of biosphere reserves	80
5. Ukrainian practice of implementation into the national legislation	84
6. Biosphere reserves as learning grounds and model areas for sustainable development	90
7. New Strategy and Action Plan of the UNESCO Man and the Biosphere Programme	94
Conclusions	97
Bibliography	100
Annex 1. Seville Strategy for Biosphere Reserves	107
Annex 2. Statutory Framework of the World Network of Biosphere Reserves	123
Annex 3. Madrid Action Plan for Biosphere Reserves	128
Annex 4. Dresden Declaration on Biosphere Reserves and Climate Change	144
Annex 5. Lima Action Plan for the UNESCO "Man and Biosphere" Programme and its World Network of Biosphere Reserves	148
Annex 6. Some considerations on the activities of Biosphere Reserves in Ukraine (In connection with the preparation of the nomination form for the Biosphere Reserve "Central Polissya") ...	151

ПЕРЕДМОВА

Концепція біосферних резерватів ЮНЕСКО є свідченням еволюції відносин людини та природи. Вона втілює перехід від парадигми домінування та експлуатації людиною природи, до парадигми гармонійного співіснування та взаємоповаги.

Це монографічне дослідження дає можливість заглибитись в історичне коріння цієї концепції та її різноманітні прояви в багатьох країнах світу.

Завдяки ретельному та глибокому аналізу автори вивчають генезис розвитку ідеї біосферних резерватів, її перетворення в концепцію, та подальшу її еволюційну трансформацію.

Розкривається множинність підходів та стратегій, які використовуються різними державами для реалізації концепції біосферних резерватів.

Окрім цього, ця книга демонструє, як країни з різними політичними, економічними та культурними контекстами сприйняли концепцію біосферних резерватів та адаптували її до свого національного контексту.

Центральним у публікації є визнання того, що успіх біосферних резерватів залежить від активного залучення та розширення прав і можливостей місцевих громад та місцевого населення загалом. Автори підкреслюють важливість підходів "down-top", які поважають місцеві знання, звичаї, спадщину та прагнення. Передавши право прийняття рішень у руки тих, хто живе і працює на території цих резерватів, ми можемо сподіватись, що стратегії збереження будуть не лише екологічно обґрунтованими, але й соціально справедливими та культурно чутливими.

Це видання є своєчасним нагадуванням про те, що шлях до сталого майбутнього вимагає колективних зусиль та закликає уряди, науковців, природоохоронців та місцеві громади працювати разом, щоб створити світ, у якому людина і природа процвітають у гармонії. Прийнявши принципи біосферних резерватів, ми можемо прокласти шлях до більш справедливого, сталого та справедливого майбутнього для всіх.

Підготовка матеріалів до монографії не була б можливою без неоціненного внеску багатьох людей та організацій.

Її основою стала магістерська робота одного з авторів, Анни Ковбаснюк, "Порівняльний аналіз моделей та механізмів реалізації Концепції біосферних резерватів", яка була підготовлена під науковим керівництвом доктора біологічних наук, професора, заслуженого природоохоронця України, заступника директора Карпатського біосферного заповідника Федора Гамора та при активній допомозі професора, доктора Міхаеля Юнгмаєра, завідувача кафедри ЮНЕСКО зі сталого управління природоохоронними територіями в австрійському Каринтійському університеті прикладних наук, й за сприяння німецького проекту підтримки природоохоронних територій в Україні "Support to Nature protected areas" та Франкфуртського зоологічного товариства.

Також автори щиро висловлюють вдячність експертам, які щедро ділилися своїм часом і думками в процесі дослідження, зокрема Алісі Рот, Александру Мрkvіцькому та Пітеру Бріджутеру.

Окрім цього, автори хочуть висловити подяку:

Програмі ЮНЕСКО "Людина і біосфера" за її непохитну відданість просуванню концепції біосферних резерватів.

Багатьом керівникам і співробітникам біосферних резерватів по всьому світу, які невтомно працюють над реалізацією цієї концепції на місцях.

Місцевим громадам та корінним народам, які є хранителями земель та знань у межах біосферних резерватів, та є своєрідною "душею" біосферного резервату.

Саме завдяки колективним зусиллям цих та багатьох інших людей концепція біосферних резерватів може бути реалізована та спрямована на створення більш справедливого, стійкого та мирного світу для всіх.

Ця монографія слугує закликem до дії, заохочуючи до співпраці та спільних зусиль у прагненні до гармонійного співіснування людини та природи.

MASTER THESIS

COMPARATIVE ANALYSIS OF MODELS OF THE REALIZATION MECHANISM OF THE BIOSPHERE RESERVE CONCEPT

Submission for the academic degree of
Master of Science – Management of Conservation Areas

Student: LL.B., Anna Kovbasniuk
Personal ID: 22.12.1995
Advisor: Professor, Dr. Fedir Hamor, Carpathian Biosphere Reserve

Trondheim, November 2023

ВСТУП

З розвитком цивілізації, науково-технічного прогресу та стрімким зростанням населення на Землі перед людством надзвичайно гостро постали проблеми екологічної безпеки, збереження екологічної рівноваги при зміні парадигми розвитку в цілому.

Усвідомлюючи важливість впровадження принципів сталого розвитку та забезпечення належного захисту природи в сучасному урбанізованому світі, кожна держава визнає свій обов'язок сприяти вирішенню цих проблем шляхом прийняття та реалізації міжнародно-правових актів у сфері охорони навколишнього середовища та сталого розвитку.

Концепція біосферних резерватів, запроваджена програмою ЮНЕСКО "Людина і біосфера" (МАБ – акронім англійського "Man and Biosphere"), означає трансформаційний підхід до збереження природи. Вона унікальним чином переплітає принципи екологічного захисту з цілями сталого розвитку.

Ця новаторська перспектива виходить за рамки традиційних методів охорони природи, підкреслюючи делікатний баланс між розвитком, орієнтованим на людину, та збереженням природи. Тому розуміння механізмів, через які реалізується ця концепція, набуває першочергового значення, особливо в умовах, коли країни світу прагнуть інтегрувати ці принципи у свої природоохоронні стратегії.

Як пояснив Шуберт у своїй праці термін "біосферний резерват" походить від поєднання слів "біосфера", (грецьке "*bios*", що означає "*життя*", і "*sphaira*" – "земна куля"), та "резерват", (латинське дієслово "*reservare*", означає "рятувати" або "зберігати". (Шуберт, 2021).

Концепція біосферних резерватів – одна зі спроб людства знайти баланс між природою та людьми. З 2009 року ООН взяла курс на те, як жити в гармонії з природою, і біосферні заповідники мають служити цій меті.

Однак, хоча ідея біосферного резервату є майже загальнови znаною, її практична реалізація суттєво відрізняється в різних регіонах і країнах. Саме в цьому контексті і здійснено наші дослідження.

1. КОНЦЕПЦІЯ БІОСФЕРНИХ РЕЗЕРВАТІВ ТА ЇЇ ЕВОЛЮЦІЯ

1.1. Історичні витоки

Концепція біосферних резерватів значно еволюціонувала протягом багатьох років, а її коріння сягає у більш ранні наукові ініціативи. Розуміння її історичних витоків дає уявлення про її нинішнє значення і застосування у природоохоронній та дослідницькій діяльності.

Програма "Людина і біосфера" (МАВ) виникла як міжурядове і міждисциплінарне продовження попередньої Міжнародної біологічної програми (МПБ), як зазначив Мішель Батісс (Batisse 1990). Як зазначає Бріджвотер (Bridgewater, 2016), МПБ була започаткована в 1963 році з метою слугувати глобальною ініціативою для проведення експертизи біологічних досліджень, з особливим акцентом на продуктивність біологічних ресурсів, пристосованість людини до змін навколишнього середовища та вивчення змін навколишнього середовища. (Bridgewater, 2016).

Спираючись на цей фундамент, ЮНЕСКО, як орган ООН, відповідальний за наукові питання, сформулювала в 1960-х роках нову ініціативу, спрямовану на вивчення взаємодії між людиною і біосферою – програму "Людина і біосфера" (МАВ). (Bridgewater, 2016). Ця новаторська програма мала на меті використати впливову роль ЮНЕСКО в освіті, природничих і соціальних науках, культурі та комунікації, щоб створити свіжий погляд на осмислення "нового способу розуміння світу природи та ролі людей у ньому" (Bridgewater, 2023, с. 1).

Походження МАВ можна простежити до резолюції, прийнятої на "Конференції з біосфери", організованій ЮНЕСКО в Парижі в 1968 р. (ЮНЕСКО, 1968). Ця міжурядова дослідницька програма мала на меті створити міждисциплінарну наукову основу для раціонального використання та збереження біосферних ресурсів (Batisse, 1982). Подолання розриву між ідеалами конференції та реальною міжнародною програмою було складною, але корисною справою, яка продемонструвала силу колективних дій у вирішенні глобальних проблем (Batisse, 1982).

Понад 80 вчених з більш ніж 30 країн світу у 1969 році працювали разом над розробкою цієї програми (Batisse, 1982). Хоча їхні початкові пропозиції були амбітними і далекосяжними, вони потребували подальшого доопрацювання і визначення пріоритетів. Проте однією з новаторських ідей, що з'явилася в результаті цих дискусій, було створення всеосяжної глобальної мережі природоохоронних територій, призначених для збереження важливого генетичного матеріалу. Ця мережа не лише охоплюватиме існуючі заповідники, але й систематично розширюватиметься, щоб захистити ширший спектр генетичних ресурсів рослин і тварин, які раніше не були під охороною (Batisse, 1982).

Важливо зазначити, що термін "біосферний резерват" з'явився під час обговорення Програми "Людина і біосфера" (МАВ), яка незабаром стала відомою як "Людина і біосфера". Хоча його запровадження не було зумовлене конкретними технічними вимогами, воно впливало з практичної потреби у чітко визначеній територіальній та матеріально-технічній базі для діяльності МАВ. Це визнання ґрунтувалося на досвіді, отриманому під час Міжнародного гідрологічного десятиліття, де "станції десятиліття", за словами Батісса, успішно сприяли підвищенню інтересу і залученню до цієї поперечної міжнародної наукової програми.

"Таким чином, введення терміну біосферний заповідник "було зумовлене скоріше інстинктивним відчуттям того, що оперативний характер і наочність діяльності МАВ повинні бути підтверджені на місцях, ніж чітко визначеними технічними причинами" (Batisse, 1982, с. 101).

Концепція МАВ набрала швидких обертів, кульмінацією чого стала її презентація на наступній Генеральній конференції в 1970 році. Конференція схвалила консолідовану пропозицію, що охоплює 13 наскрізних і міждисциплінарних напрямків діяльності (Koetz et al., 2008). Ця комплексна пропозиція стала поворотним моментом у розвитку МАВ, заклавши основу для її подальшої еволюції та впливу.

Перше в історії визначення біосферних резерватів було представлено в "Плані довгострокової міжурядової та міждисциплінарної Програми "Людина і біосфера" під час 16-ї Генеральної конференції в 1970 році. Це початкове визначення підкреслює роль біосфер-

них резерватів як дослідницьких і моніторингових майданчиків для Програми "Людина і біосфера". Акцент на дослідженнях відповідає загальній меті програми, яка полягає в розробці міждисциплінарної наукової основи для раціонального використання та збереження біосфери: "Передбачається, що проведення різних досліджень, передбачених Програмою, вимагатиме наявності непорушених природних територій для наукового вивчення, а також територій, на яких умови порушення перебувають під ретельним контролем науковців, залучених до дослідницьких проєктів у рамках Програми. Тому важливо, щоб кожна країна-член визначила в межах своїх кордонів "біосферні резервати", що містять репрезентативні ділянки кожної з основних або інших важливих екосистем в межах країни. Ці заповідники мали б своєю головною метою слугувати центрами досліджень і, де це доречно, моніторингу та спостережень, передбачених програмою "Людина і біосфера" (ЮНЕСКО, 1970, с. 23)".

Крім того, визначення підкреслює важливість вибору біосферних резерватів, які представляють різноманітний спектр екосистем. Це відображає визнання програмою необхідності всебічного розуміння взаємодії між людиною та біосферою. Зосередження уваги на непорушених природних територіях і ретельно контрольованих зонах порушення свідчить про те, що біосферні резервати спочатку призначалися насамперед для проведення науково-дослідних робіт. Однак у визначенні також наголошується на важливості моніторингу та спостереження, що вказує на те, що біосферні резервати мали відігравати подвійну роль як у наукових дослідженнях, так і в збереженні біорізноманіття.

У 1974 році в Заключному звіті під назвою "Цільова група з питань: Критерії та керівні принципи для вибору та створення біосферних резерватів" ЮНЕСКО у співпраці з ЮНЕП та МСОП окреслили цілі та функції біосферних резерватів (ЮНЕСКО, 1974).

Ця Цільова група (ЮНЕСКО, 1974 р.) концептуалізувала біосферні заповідники як міжнародну мережу об'єктів, призначених для:

- 1) зберігати для теперішнього і майбутнього використання людиною різноманітність і цілісність біотичних спільнот та захищати генетичне різноманіття видів, від якого залежить їхня подальша еволюція;
- 2) забезпечити напрямки для екологічних та природоохоронних досліджень, що відповідають меті (1) вище;

3) забезпечити умови для навчання та тренінгів.

Робоча група показала, що Концепція біосферних резерватів ознаменувала значний зсув у природоохоронних стратегіях, вийшовши за рамки традиційного "набору" природоохоронних територій і охопивши більш динамічний і цілісний підхід. На відміну від традиційних природоохоронних заходів, які зосереджувалися насамперед на охороні біорізноманіття та сприянні науковим дослідженням, біосферні резервати визнали взаємозв'язок між охороною природи, науковими дослідженнями, освітою та підготовкою кадрів. Цей комплексний підхід мав на меті створити глобальну мережу, яка б не лише зберігала біорізноманіття, але й слугувала центрами наукових досліджень, освіти та навчання, сприяючи глибшому розумінню взаємодії людини і довкілля та просуваючи практики сталого управління ресурсами.

Сфера діяльності біосферних резерватів вийшла за межі повністю природних екосистем і охопила напівприродні екосистеми, в тому числі ті, що сформувалися під впливом довготривалих практик землекористування. Цей інклюзивний підхід визнавав важливість змінених людиною ландшафтів для збереження біорізноманіття і визнавав потенціал для відновлення деградованих екосистем до умов, близьких до природних "...поліпшення управління людиною окультуреною і дикою природою" (ЮНЕСКО, 1974, с. 6).

Учасники дискусії запропонували, щоб мережа біосферних резерватів охоплювала не лише репрезентативні зразки біомів та їх первинних підрозділів, але й окремі унікальні території, що мають "особливе значення для збереження". Важливо розрізняти території, важливі для збереження, та унікальні території. Унікальні території – це ті, що мають відмінні характеристики або комбінації характеристик, які відрізняють їх від інших територій у межах біома, до якого вони належать. Розмежування між цими двома типами заповідників має вирішальне значення, оскільки для кожного з них потрібні різні процедури відбору (ЮНЕСКО, 1974).

Відбір репрезентативних біосферних резерватів передбачає визначення територій, які ефективно відображають різноманітність і репрезентативність основних екологічних компонентів біома. Цей процес підкреслює важливість збереження широкого спектру екосистем у межах біома.

На відміну від цього, вибір унікальних біосферних резерватів зосереджується на територіях, які мають виняткову природоохоронну цінність завдяки своїм особливим екологічним характеристикам або наявності рідкісних чи зникаючих видів. Ці території можуть бути унікальними оселищами, важливими міграційними коридорами або місцями виняткового біорізноманіття.

Різниця між репрезентативними та унікальними біосферними резерватами увиразнює багатогранну природу мережі біосферних резерватів. Об'єднуючи обидва типи резерватів, мережа має на меті досягти комплексного та стратегічного підходу до охорони природи, захищаючи як загальне різноманіття біомів, так і унікальні екологічні реліквії, що знаходяться в них.

Важливо наголосити, що ця робоча група зробила більше, ніж просто окреслила основні завдання та функції біосферного резервату. Вона заклала фундаментальну основу для концепції біосферних резерватів, якою ми її знаємо сьогодні, створивши план її розвитку та майбутніх досягнень.

1.2. Біосферні резервати першого покоління: перехід від ідеалів до дій

Поява концепції біосферних резерватів ознаменувала зміну парадигми природоохоронного мислення, запровадивши новий і цілісний підхід до управління природоохоронною та культурною діяльністю. Еволюція біосферних резерватів від концептуалізації до реалізації характеризувалася значним прогресом і, за словами Ріда та Массі, розгорталася у два чіткі етапи: 1974-1994 рр. і 1995 р. – дотепер (Reed and Massie, 2013).

Початкова концепція, закладена у Фазі 1, мала на меті створення біосферних резерватів, які б відображали різноманітність екосистем світу. Це бачення ґрунтувалося на міжнародній класифікації біогеографічних провінцій, яку вперше розробив Міклош Удварді, угорський біолог і біогеограф, у 1975 році (Reed, 2016). Класифікація Удварді була амбітною спробою класифікувати величезні та різноманітні екосистеми Землі на чіткі одиниці, надаючи дорожню карту для створення біосферних резерватів, які б колективно представляли екологічне різноманіття планети (Reed, 2016).

Мережа біосферних резерватів стрімко зростала, збільшившись з 24 резерватів у 1974 році до 320 у 1995 році. Таке експоненціальне зростання створило адміністративні проблеми для Програми МАВ, що вимагало консолідації її проєктних напрямків. До 1990-х років мережа біосферних резерватів стала наріжним каменем Програми МАВ, що свідчить про її зростаюче значення в глобальних зусиллях зі збереження природи.

Початковою метою створення мережі біосферних резерватів було створення набору об'єктів, які б ефективно репрезентували певні біогеографічні провінції в усьому світі. Однак досягнення такої всеосяжної репрезентативності було нелегкою справою. На цьому ранньому етапі основна увага не зосереджувалася на виборі територій, які мали біологічну унікальність або виняткові характеристики. Натомість, головною метою було охопити широкий спектр екосистем, переконавшись, що біосферні заповідники відображатимуть різноманітні ландшафти, які можна знайти в усьому світі. Ця стратегія була зумовлена нагальними екологічними викликами та проблемами. Наголошуючи на репрезентативності, програма МАВ прагнула зрозуміти і вирішити ці проблеми цілісно, уникаючи концентрації лише на ізольованих біологічних винятках (Batisse, 1982).

Цей акцент на репрезентативності відображає зміну в природоохоронному мисленні, що виходить за межі захисту окремих видів чи екосистем і охоплює взаємозв'язок між людськими та природними системами. Створюючи мережу заповідників, які в сукупності представляли екологічне різноманіття світу, програма МАВ мала на меті забезпечити основу для розуміння і вирішення складних екологічних проблем, що стоять перед людством.

Відповідно до бачення всеосяжної мережі біосферних резерватів, програма охоплює як природні, так і напівприродні екосистеми. Кожен окремий біосферний резерват має бути спроектований таким чином, щоб у його центрі була суворо захищена основна зона, оточена зонами зі зростаючим антропогенним впливом. Така концентрична структура полегшувала маніпулятивні дослідження, дозволяючи вченим вивчати вплив людської діяльності на природні екосистеми (Ді Кастрі та ін., 1980).

Цей акцент на дослідженнях вийшов за рамки простого вивчення екосистем і охопив також дослідження систем, що вико-

ристовуються людиною. Цей новий підхід визнавав нерозривний зв'язок між людською діяльністю та навколишнім середовищем. Він спонукав науковців дослідити, як взаємодія людини з природою формує функціонування екосистем, прокладаючи шлях до більш цілісного розуміння екологічних викликів (Reed, 2016).

Важливо, що цей підхід привів до розуміння важливості та необхідності залучення місцевих громад до природоохоронної діяльності, виховання почуття причетності та відповідальності у тих, хто жив поруч із цими територіями та на них. Такий підхід, заснований на участі громадськості, заклав основу для сталих природоохоронних практик, які збалансували охорону довкілля з добробутом людей.

Інноваційний підхід МАВ до збереження природи викликав глибокий резонанс у світовій науковій спільноті. Міжнародна рада наукових спілок (МСНС), яка пізніше перетворилася на Міжнародну раду з науки, підтримала бачення МАВ, визнавши величезний потенціал біосферних резерватів як живих лабораторій. Для МСНС біосферні резервати – це не просто природоохоронні території; це динамічні екосистеми з можливостями для наукових досліджень (Reed, 2016).

На відміну від традиційних дослідницьких центрів, біосферні заповідники мають унікальну перевагу проведення досліджень у реальних умовах, де можна повністю спостерігати та аналізувати складну взаємодію між екосистемами та людською діяльністю. Такий підхід дозволив вченим заглибитися в складні екологічні проблеми, пролити світло на першопричини деградації довкілля та потенціал для пошуку сталих рішень.

Дотримуючись новаторського бачення, викладеного групою експертів та Міжнародною радою з науки (МСНС), робоча група з розробки критеріїв та керівних принципів створення біосферних резерватів підтвердила ключові цілі цих територій: збереження, екологічні та природоохоронні наукові дослідження, а також освіта і навчання. Однак, дискусії в робочій групі виявили тривале вагання щодо включення територій з різним ступенем антропогенної модифікації, що перегукується з рішенням експертної групи про виключення генетики одомашнених рослин, тварин і мікроорганізмів зі сфери дії Проєкту 8 (Ishwaran et al., 2008).

У відповідь на цю неоднозначність робоча група запропонувала систему класифікації біосферних резерватів. Ця система охоплює три категорії: природні території, які можна класифікувати як "репрезентативні" або "унікальні", та території, що зазнали впливу людини. Робоча група визнала, що навіть у межах "заповідних" територій може існувати різний ступінь антропогенної модифікації (Ішваран та ін., 2008).

Цей нюансований підхід відображає зростаюче визнання того, що зусилля зі збереження природи повинні виходити за межі незайманих диких територій і охоплювати ландшафти, сформовані людською діяльністю. Визнавши вплив людини на екосистеми, робоча група заклала основу для більш інклюзивного та реалістичного підходу до збереження природи, який передбачає залучення місцевих громад та пошук сталих рішень, що збалансовують охорону довкілля з потребами людини.

Як зазначає Ішваран, відповідно до цього бачення, План дій для біосферних резерватів, основний результат Першого міжнародного конгресу з біосферних резерватів, виокремив роль біосферних резерватів як "захищених територій репрезентативних наземних і прибережних середовищ, які були визнані на міжнародному рівні за їхню цінність у збереженні та забезпеченні наукових знань, навичок і людських цінностей для підтримки сталого розвитку" (Ішваран та ін. 2008, с. 121)

У Плані визнано, що буферна зона біосферного резервату може включати більшу, невизначену територію, де особлива увага приділяється спільним зусиллям для забезпечення того, щоб практика землекористування була узгоджена з природоохоронними та дослідницькими цілями біосферного резервату. (Ішваран та ін., 2008). Під час розробки проєкту плану значну увагу було приділено функції співробітництва біосферних резерватів: "Завдяки цим спільним зусиллям, зрештою, може бути створена територія навколо біосферного заповідника, яка представляє собою зону впливу, в якій можна здійснювати спільну діяльність та гармонійне землекористування. Просторові виміри цієї території розширюються в міру того, як все більше учасників співпрацюють у розбудові біосферного резервату. Розвиток мережі співпраці для виконання місії біосферного резервату є безстроковим процесом" (ЮНЕСКО, 1984).

Вивчення Плану дій для держав-членів ЮНЕСКО та інших зацікавлених сторін, безпосередньо залучених до поєднання місцевих і національних реалій з глобальним концептуальним баченням, призвело до генерування численних цінних ідей протягом 1980-х років.

Батісс запропонував, щоб біосферні резервати виконували три різні функції: функцію збереження, спрямовану на збереження біорізноманіття; логістичну функцію, що підтримує міжнародну мережу досліджень і моніторингу, яка є наріжним каменем біосферних резерватів з моменту їх створення; і функцію розвитку, яка прагне інтегрувати екологічні проблеми в стратегії розвитку (Batisse, 1982).

Наслідуючи термінологію Батісса, у Плані дій ширша, невизначена територія буферної зони або зони її впливу була названа "перехідною" територією, що охоплює різноманітні функції біосферних резерватів, такі як експериментальні дослідження, традиційне використання та реабілітація (Ішваран, 2012).

Спираючись на ідеї, викладені в Плані дій, ЮНЕСКО прагнула досягти балансу між гнучкістю та стандартизацією у створенні біосферних резерватів. Визнаючи важливість врахування місцевих і національних реалій, організація також наголосила на необхідності створення спільної основи для забезпечення ефективності цих територій. Важливим аспектом цих рамок є вимога до країн-учасниць створити надійну правову базу для контролю за землекористуванням. Ця вимога повинна була допомогти захистити природоохоронні та дослідницькі цілі біосферних резерватів, забезпечивши механізм управління людською діяльністю в межах цих визначених територій.

Такий акцент на загальній структурі реалізації біосферних резерватів відображає зміну в концептуальному розумінні цих природоохоронних територій, відхід від суто природоохоронного підходу до підходу, який охоплює ширше бачення біосферних резерватів як репрезентативних екосистем з глобальним охопленням.

Як зазначив Ішваран за підсумками Другого міжнародного конгресу з біосферних резерватів у 1995 році, кілька нових тенденцій у концептуальній структурі отримали більш точне визначення (Ishwaran et al. 2008). Севільська стратегія сформулювала біосферні

резервати як "території, що охоплюють наземні та прибережні/морські екосистеми або їх поєднання, визнані на міжнародному рівні в контексті програми ЮНЕСКО "Людина і біосфера" (МAB) (UNESCO, 1995). Чітке визначення біосферних резерватів виключно як природоохоронних територій, як зазначено в Плані дій, (UNESCO, 1984) перейшла до бачення, більш узгодженого з попередньою перспективою експертних груп, що описує біосферні резервати як "всесвітню мережу репрезентативних і значущих екосистем" (Ішваран та ін.) (Ishwaran et al., 2008). Ця зміна відображає зростаюче визнання біосферних резерватів не лише як природоохоронних територій, але й як моделей сталого розвитку та наукової співпраці.

З моменту свого заснування у 1976 році біосферні резервати відіграли важливу роль у трансформації відносин між людиною і природою шляхом обміну цінностями, рішеннями та знаннями. Зрештою, вони стали одним з інструментів під час розробки та впровадження Конвенції про біологічне різноманіття (КБР) (Bridgewater, 2016).

КБР, прийнята в 1992 році, є знаковою міжнародною угодою, присвяченою збереженню біологічного різноманіття, забезпеченню його сталого використання та сприянню справедливому розподілу вигод, що виникають від використання генетичних ресурсів. Це перший правовий інструмент, який офіційно запровадив і визначив терміни "біологічне різноманіття" та "стале використання" і суттєво вплинув на міжнародний дискурс з цих критично важливих питань.

Стаття 2 КБР (Конвенція про біологічне різноманіття 1992 року) дає комплексне визначення біологічного різноманіття, що охоплює різноманітність живих організмів з усіх джерел, включаючи наземні, морські та інші водні екосистеми. Це різноманіття охоплює генетичну варіативність у межах видів, різноманітність видів у межах певної екосистеми та різноманітність самих екосистем.

Біосферні резервати, наріжний камінь глобального природоохоронного ландшафту, слугують ключовим механізмом для досягнення головних цілей КБР. Ці визнані ЮНЕСКО території складають мережу взаємопов'язаних об'єктів, які гармонійно поєднують охорону природи, сталий розвиток і наукові дослідження.

1.3. Севільська стратегія: глобальний план і директиви для другого покоління сучасних біосферних резерватів

Еволюція Концепції біосферних резерватів була позначена значними змінами у фокусі та підходах. Якщо початковий етап характеризувався акцентом на репрезентативності та збереженні, то наступний етап, починаючи з 1995 року, після Другого Міжнародного конгресу з біосферних резерватів, став свідком трансформаційних змін у напрямі та цілях біосферних резерватів, особливо щодо рамок концепції. Цей перехід був не просто зміною пріоритетів, а представляв собою ширшу глобальну тенденцію до інтеграції охорони природи та сталого розвитку.

Еволюція Концепції біосферних резерватів, як згадувалося вище, за словами Ріда, пройшла дві окремі фази, кожна з яких характеризується унікальними акцентами та підходами (Reed, 2016). На початковому етапі, що охоплює період від заснування біосферних резерватів у 1976 році, пріоритетами були репрезентативність та збереження, зосередженість на створенні мережі природоохоронних територій для збереження біорізноманіття. Однак у 1995 році – з прийняттям Севільської стратегії – відбувся трансформаційний зсув, що ознаменував початок Фази 2, яка стала свідком ширшої інтеграції сталого розвитку в структуру біосферних резерватів. Цей перехід відповідав глобальній тенденції до визнання взаємопов'язаності цілей збереження та сталого розвитку.

Севільська стратегія містить рекомендації щодо ефективного розвитку біосферних резерватів та створення умов для сприятливого функціонування Всесвітньої мережі біосферних резерватів.

Вона визначає біосферні резервати як території наземних і прибережних/морських екосистем або їх поєднання, які визнані на міжнародному рівні в рамках Програми ЮНЕСКО "Людина і біосфера" (МАВ) (ЮНЕСКО, 1996).

Севільська стратегія передбачає, що кожен біосферний резерват має виконувати три взаємодоповнюючі ролі: "функцію збереження – збереження генетичних ресурсів, видів, екосистем і ландшафтів; функцію розвитку – сприяння сталому економічному та людському розвитку, а також функцію матеріально-технічної підтримки – підтримка демонстраційних проєктів, екологічної освіти

та підготовки кадрів, досліджень і моніторингу, пов'язаних з місцевими, національними та глобальними проблемами збереження та сталого розвитку" (UNESCO, 1995b).

Що стосується зонування, то кожен біосферний резерват повинен містити одну або кілька основних зон, чітко визначену буферну зону і перехідну зону, яка може бути адаптована.

Супроводжуючи Севільську стратегію, нормативна база (ЮНЕСКО, 1995) сприяла створенню регіональних і тематичних мереж, впроваджуючи структурований механізм періодичних оглядів окремих біосферних резерватів, вимагаючи проведення комплексної оцінки кожні десять років. (Ішваран та ін., 2008). Стаття 9 Статутної рамки (ЮНЕСКОЮ, 1995b) у пункті 6 визначає умови, за яких біосферний резерват може бути виключений зі списку Всесвітньої мережі, а у пункті 8 описує процедуру добровільного виключення державою біосферного резервату, що знаходиться під її юрисдикцією, з мережі.

Спираючись на положення Статутної рамки та Севільської стратегії, біосферні резервати були задумані як моделі досконалості, що демонструють інноваційні підходи до гармонізації охорони природи та сталого розвитку. (Reed, 2016).

Період, що настав після прийняття Севільської стратегії, відомий як постсевільський період, ознаменувався зміною у сприйнятті біосферних резерватів. Вони перестали сприйматися виключно як природоохоронні території з додатковими зонами; натомість вони були визнані як екосистеми та ландшафти. У цей час фокус змістився в бік розгляду біосферних резерватів як просторів, де сталий розвиток відіграє центральну роль. Це передбачало зміцнення взаємозв'язку між збереженням біорізноманіття та соціально-економічним зростанням, переосмислення сутності управління та менеджменту на визначених територіях (Ishwaran et al., 2008).

На основі еволюції концепції ідея біосферних резерватів зазнала подальшого вдосконалення після важливої Міжнародної зустрічі експертів у 2000 році з питань реалізації Севільської стратегії щодо біосферних резерватів, відомої під назвою "Севілья+5". Ця важлива зустріч мала на меті не лише оцінити прогрес, досягнутий у впровадженні Севільської стратегії, але й сформулювати подальший розвиток концепції біосферних резерватів (Рід і Прайс, 2020).

Знання, отримані під час Севілья+5, не тільки сприяли постійному вдосконаленню біосферних резерватів, включаючи можливості створення та функціонування транскордонних біосферних резерватів як інструменту міжнародного співробітництва у сфері збереження та сталого використання через спільне управління територією, розділеною кордонами (ЮНЕСКО, 2002) але також посилило більш широку зміну в перспективі, відзначену в попередній період після Севільської конференції. Оскільки біосферні резервати все більше визнаються як території, що інтегрують принципи сталого розвитку, зустріч "Севілья+5" відіграла вирішальну роль у формуванні подальшої еволюції біосферних резерватів за межами їхньої початкової концепції як природоохоронних територій.

У відповідь на зростаючі глобальні виклики виникла потреба адаптувати програму МАВ та ефективно вирішувати нові проблеми. Ця потреба спонукала ЮНЕСКО скликати Третій Всесвітній конгрес біосферних резерватів у 2008 році, результатом якого стала розробка Мадридського плану дій для біосферних резерватів (2008-2013).

Будучи стратегічним документом, цей план відіграв ключову роль у визначенні функціональності та розвитку Всесвітньої мережі біосферних резерватів.

Мадридський план дій (ЮНЕСКО, 2008) контекстуалізував глобальну мережу біосферних резерватів у контексті трьох основних викликів: зміни клімату, стрімкого зменшення біологічного та культурного різноманіття та урбанізації.

Як зазначає Рід, після Севільської конференції Мадридський план дій актуалізував ключові аспекти, що визначають "сутність та ідентичність" біосферних резерватів, а саме: "багатофункціональність та інтеграція функцій, наявність людських поселень у межах біосферних резерватів". До них належать принципи...багатофункціональності та інтеграції між трьома функціями; використання тризонного підходу для планування та узгодження інтересів зацікавлених сторін; наявність населених пунктів у межах біосферних резерватів; і зобов'язання щодо регулярного перегляду "багатофункціональності та інтеграції між трьома функціями; використання тризонного підходу для планування та узгодження інтересів зацікавлених сторін; наявність населених пунктів у межах біосферних резерватів; і зобов'язання щодо регулярного перегляду (Рід і Прайс 2020, с. 31).

У заяві про бачення Мадридського плану дій наголошується, що Всесвітня мережа біосферних резерватів має на меті "...сприяти гармонійній інтеграції людей і природи в інтересах сталого розвитку за допомогою діалогу на основі широкої участі, обміну знаннями, скорочення бідності та поліпшення добробуту людей, поваги до культурних цінностей і здатності суспільства справлятися зі змінами, сприяючи таким чином досягненню ЦРТ (ЮНЕСКО, 2008). Ця стратегічна рамка стала важливою віхою, узгодивши біосферні резервати з сучасними викликами і позиціонуючи їх як інструментальний внесок у досягнення глобальних цілей сталого розвитку.

Цей імпульс набув додаткової сили з прийняттям Стратегії МАВ 2015 року та Лімського плану дій 2016 року, що ще більше посилило напрямок, визначений Мадридським планом дій. Ці стратегічні документи не лише виокремили переглянуті цілі, але й підвищили статус біосферних резерватів до статусу модельних регіонів для сталого розвитку. Ця еволюція являє собою зміну орієнтації, перехід від "програми, керованої дослідженнями, до програми, керованої управлінням", переосмислення біосферних резерватів як динамічних утворень, що слугують живими лабораторіями (Reed, 2016). У біосферних резерватах принципи сталого розвитку не лише вивчаються, але й активно практикуються, ретельно оцінюються і поширюються, що знаменує собою поступове і цілеспрямоване узгодження з ширшими цілями, викладеними в попередніх стратегічних рамочних документах. Ця еволюція наголошує на постійній адаптації та вдосконаленні біосферних резерватів як динамічних "центрів" для ініціатив сталого розвитку в глобальному масштабі.

Цей ключовий зсув, як зауважує Рід, являє собою значну трансформацію в загальному глобальному природоохоронному наративі. Перехід біосферних резерватів від переважно дослідницьких об'єктів до управлінських моделей уособлює глибоку еволюцію у світовому сприйнятті природоохоронної діяльності. Сучасна парадигма виходить за рамки простого збереження ізольованих острівців біорізноманіття; тепер вона зосереджена на сприянні їхньому процвітаючому співіснуванню з людським розвитком. Цей зсув наголошує на відході від виключно природоохоронної науки до більш комплексної науки про сталий розвиток, що віддзеркалює взаємопов'язані долі людей і природи (Reed, 2016).

Ця зміна ролі та призначення біосферних резерватів, сформульована Рідом, означає ширшу зміну в глобальному природоохоронному наративі. Оскільки біосферні резервати еволюціонують від дослідницьких установ до динамічних моделей сталого розвитку, йдеться вже не про збереження ізольованих островців біорізноманіття, а про те, щоб ці острови процвітали в гармонії з людським розвитком. Біосферні резервати не лише відображають зміну поглядів на збереження природи, але й уособлюють прагнення до гармонізації відносин між природою і людиною (Рід, 2016).

Визнаючи глибокий і далекосяжний вплив зміни клімату на людське суспільство та екосистеми в усьому світі, міжнародна конференція ЮНЕСКО, що відбулася у 2011 році, завершилася прийняттям Дрезденської декларації про біосферні резервати та зміну клімату. Декларація визнала критично важливу роль біосферних резерватів як потужного інструмента для пом'якшення наслідків зміни клімату та підвищення стійкості до них. Вона передбачає перетворення біосферних резерватів на глобальну мережу модельних регіонів, де за активної участі всіх зацікавлених сторін можуть бути випробувані, оцінені та впроваджені різноманітні підходи до сталого природокористування та адаптації до мінливих екологічних, економічних і соціальних умов (ЮНЕСКО, 2011).

У 2013 році Міжнародна координаційна рада Програми "Людина і біосфера" (МАВ ICC) прийняла "стратегію виходу", щоб підвищити авторитет і якість Всесвітньої мережі біосферних резерватів і допомогти державам-членам встановити необхідні стандарти для того, щоб їхні біосферні резервати стали повністю функціональними і відповідали критеріям відповідно до Статутних рамок Всесвітньої мережі біосферних резерватів (UNESCO, 2021b).

У відповідь на необхідність поліпшення управління процесом періодичного огляду, МКК МАВ запровадив триступеневий підхід, спрямований на оцінку, моніторинг та підвищення загальної якості Всесвітньої мережі біосферних резерватів. Спочатку МКС МАВ надіслав повідомлення відповідним національним комітетам МАВ і біосферним резерватам, а також копії національним комісіям ЮНЕСКО, міністерствам і постійним представництвам зацікавлених країн. На відповідь було надано тримісячний термін. У випадку відсутності відповіді "стратегія виходу" рекомендувала МКК МАВ

розглянути питання про виключення об'єкта зі Світової мережі біосферних резерватів. Для національних комітетів МАВ, які надали відповідь, Секретаріат МАВ вніс відповідний біосферний резерват до внутрішнього списку очікування і встановив новий річний термін для подання періодичного оглядового звіту (UNESCO, 2017b; Engelbauer, 2023).

"Стратегія виходу" дала кілька обнадійливих результатів, завдяки чому велика кількість біосферних резерватів покращила зонування, управління та менеджмент (ЮНЕСКО, 2017b).

Наступний етап в еволюції біосферних резерватів ознаменувався впровадженням Стратегії МАВ. Ця стратегічна основа, розроблена для надання підтримки державам-членам та іншим зацікавленим сторонам, спрямована на просування справи біосферних резерватів та їх сталого розвитку. Прийнята відповідно до Лімського плану дій, представленого на 4-му Всесвітньому конгресі з біосферних резерватів у 2016 р., Стратегія окреслює основні завдання та цілі.

Зокрема, акцент робиться на посиленні ролі та впливу Всесвітньої мережі біосферних резерватів. Пріоритетами Стратегії є обмін знаннями, вдосконалення методів оцінки, посилення підзвітності та забезпечення надійної підтримки високоякісних стратегій і політик управління в наступному десятилітті.

Крім того, відповідно до нових Цілей сталого розвитку (ЦСР), встановлених у 2015 році, Стратегія наголошує на необхідності надання допомоги державам-членам та зацікавленим сторонам у швидкому приведенні їхньої політики у відповідність до цих цілей.

Стратегія також визнає та заохочує роль біосферних резерватів у виконанні багатосторонніх природоохоронних угод (МПС). Крім того, вона зміцнює місію Всесвітньої мережі біосферних резерватів, яка відіграє ключову роль у просуванні сталих практик і розвитку. Це передбачає вдосконалення управління, посилення співпраці та мережевої взаємодії в рамках Програми МАВ та Всесвітньої мережі біосферних резерватів, встановлення ефективних зовнішніх партнерств для забезпечення довгострокової життєздатності, а також впровадження суворого процесу періодичної перевірки, щоб гарантувати, що всі члени мережі дотримуються її стандартів.

На основі Стратегії МАВ на 4-му Всесвітньому конгресі з біосферних резерватів, що відбувся в Лімі, Перу, у 2016 р., були прийняті Лімський план дій (2016-2025 рр.) і Лімська декларація (2016 р.). Лімський план дій узагальнив уроки, отримані в ході реалізації Стратегії МАВ, у вигляді конкретного набору заходів, спрямованих на забезпечення ефективної реалізації Стратегії МАВ, що охоплює період з 2016 по 2025 рік.

Аналогічно, Лімський план дій окреслює надійну систему оцінки для відстеження прогресу в реалізації Стратегії МАВ і забезпечення підзвітності.

План конкретно передбачає, що держави-члени через свої національні органи влади або національні комітети МАВ повинні раз у два роки подавати до МКК оновлену інформацію про досягнутий прогрес. Крім того, у 2020 р. Секретаріат МАВ і IOS ЮНЕСКО проведуть всебічну середньострокову оцінку, щоб визначити ефективність виконання Лімського плану дій до цього часу (UNESCO, 2021a).

Крім того, Лімський план дій заохочує національні комітети МАВ та мережі МАВ використовувати ці події як орієнтири при розробці власних стратегій та планів дій для майбутнього розвитку та підвищення рівня визнання біосферних резерватів (UNESCO, 2021a).

1.4. Ключові принципи та складові

Концепція біосферних резерватів формалізована в програмному документі, який є засобом реалізації головної мети і завдань Програми ЮНЕСКО "Людина і біосфера".

З моменту свого заснування (1974 рік) концепція розвивалася відповідно до зміни ідеології охорони природи, як описано в попередніх розділах.

Відповідно до Севільської стратегії та статутних рамок біосферні резервати – це "території наземних і прибережних/морських екосистем або їх поєднання, які визнані на міжнародному рівні в рамках Програми ЮНЕСКО "Людина і біосфера" (МАВ) (ЮНЕСКО, 1996)".

У сучасному розумінні це визначення доповнилося баченням біосферних резерватів як "місць навчання для сталого розвитку". "Це місця для тестування міждисциплінарних підходів до розуміння та управління змінами та взаємодією між соціальними та екологічними системами, включаючи запобігання конфліктам та управління біорізноманіттям. Це місця, де можна знайти локальні рішення глобальних проблем. Біосферні заповідники включають наземні, морські та прибережні екосистеми. Кожен об'єкт просуває рішення, що узгоджують збереження біорізноманіття з його сталим використанням" (ЮНЕСКО).

Згідно з правилами, встановленими Севільською стратегією, біосферні резервати повинні бути номіновані лише національним урядом, відповідати мінімальному набору критеріїв і дотримуватися мінімального набору умов, перш ніж вони будуть прийняті до Всесвітньої мережі біосферних резерватів. (ЮНЕСКО, 1995a)

Кожен біосферний резерват має виконувати три взаємодоповнюючі функції (UNESCO, 1995a):

1) природоохоронна (захисна) функція, спрямована на збереження генетичних ресурсів, видів, екосистем і ландшафтів;

2) функція розвитку, яка покликана сприяти сталому соціально-економічному розвитку;

3) функція матеріально-технічного забезпечення для підтримки демонстраційних проєктів, екологічної освіти та навчання, а також досліджень і моніторингу, пов'язаних з місцевими, національними та глобальними проблемами збереження та сталого розвитку.

Фізично кожен біосферний резерват повинен містити три елементи:

а) одна (або більше) ключова територія, яка є природоохоронною зоною, де надійно зберігається біорізноманіття, здійснюється моніторинг мінімально порушених екосистем, проводяться неруйнівні (екологічно чисті) дослідження та інші види використання природних ресурсів з низьким впливом на довкілля (наприклад, освіта);

б) чітко визначена буферна зона, зазвичай оточена або прилегла до основної зони (зон) і використовується для спільної діяльності, сумісної з раціональною екологічною практикою, включаючи екологічну освіту, рекреацію, екотуризм, а також прикладні та фундаментальні дослідження.

в) гнучка перехідна зона, де може здійснюватися сільськогосподарська діяльність, поселення та інші види природокористу-

вання, де місцеві громади та управлінські організації, науковці, неурядові організації та групи зацікавлених сторін працюють разом над управлінням та сталим розвитком ресурсів цієї території.

У той же час, лише центральна зона вимагає суворих обмежень і захисту законом, тоді як інші зони відкриті для скоординованої діяльності та співробітництва (Гамор і Парчук, 2014).

Хоча протягом всієї історії біосферних резерватів ці три зони уявлялися як серія концентричних кіл, зараз вони реалізуються по-різному, щоб врахувати географічні умови, соціокультурне середовище та відповідати місцевим потребам і умовам. Ця гнучкість може бути використана творчо і є однією з сильних сторін Концепції біосферних резерватів (UNESCO, 1995a).

Але хоча біосферні резервати мають дуже різні географічні, економічні та культурні контексти, їх об'єднує спільна зацікавленість у пошуку конкретних рішень для поєднання збереження біорізноманіття зі сталим використанням природних ресурсів на благо місцевого населення. (Бругеватер, 2014). Одне з їхніх найважливіших завдань – досягти балансу між часто суперечливими цілями збереження біорізноманіття та економічними інтересами місцевого населення (Гамор, 2004). Зв'язок між збереженням біорізноманіття та потребами розвитку місцевих громад є центральним компонентом Концепції біосферних резерватів і в даний час визнається ключовим фактором успішного управління біосферними резерватами (Гамор і Парчук, 2014). Виходячи з цієї концепції, біосферні резервати суттєво відрізняються від заповідників, оскільки вони виконують набагато ширші функції і за своєю суттю не відповідають поняттю "заповідник", що характеризується суворим режимом заповідної території (Дідух і Парчук, 2014; Гамор і Парчук, 2014).

Біосферні резервати є інтегруючим інструментом, який може сприяти більшій солідарності між народами і націями (UNESCO, 1995a). Не будучи ізольованими анклавом у світі, який дедалі більше потерпає від серйозного антропогенного впливу, біосферні резервати утворюють потужну, динамічну та інтерактивну мережу, яка може слугувати ареною для примирення між світом людей і світом природи. Вони можуть з'єднати минуле з потребами майбутнього, демонструючи, як можна вийти за межі обмежень, притаманних нашим галузевим інституціям.

2. МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

2.1. Правові аспекти впровадження: дискусійні моменти

У сфері міжнародного екологічного управління термінологія, яку ми використовуємо, не тільки формує наше розуміння, але й спрямовує наші дії. Концепція біосферного резервату, зокрема, не визначає напрямку того, як ця концепція має бути впроваджена та реалізована на національному та місцевому рівнях. Тому важливо розуміти різницю в корисності термінології, яку надає міжнародне право.

Пропонується розглянути три найпоширеніші терміни, які використовуються в міжнародному праві, коли йдеться про зв'язок між міжнародним правом та національними/місцевими системами (установками), такі як імплементація, реалізація та дотримання.

Хоча ці терміни часто використовуються як взаємозамінні в політичних документах і наукових дискусіях, їхні нюанси, особливо в контексті біосферних резерватів, можуть мати різні наслідки. Те, як ці терміни розуміють і застосовують, може суттєво вплинути на природоохоронні ініціативи, залучення зацікавлених сторін і загальний успіх Програми МАВ.

Імплементація була предметом різних інтерпретацій серед науковців.

Ост зазначає, що імплементація – це процес, за допомогою якого держави вносять необхідні корективи у свій внутрішній правовий порядок, щоб забезпечити виконання зобов'язань, які вони взяли на себе згідно з міжнародним правом (Aust, 2019).

Вайс і Якобсон наголошують, що імплементація – це заходи, яких держави вживають для того, щоб ввести в дію міжнародну угоду, щоб досягти узгоджених цілей (Якобсон і Вайс, 1995). (Jacobson and Weiss, 1995)

Посилаючись на погляди інших вчених (Баглай, Туманов), деякі визначають імплементацію як встановлений державою порядок застосування міжнародного права в межах її територіальної юрисдикції (Скомороха, 2000). Однак Скомороха критикує це визначення, вважаючи його неповним, оскільки воно зосереджується виключно на стадії застосування міжнародного права і не

враховує важливий етап інкорпорації міжнародного права в національну правову систему, що є невід'ємною складовою імплементації (Скомороха, 2000).

За визначенням Шелтона, імплементація міжнародних норм тягне за собою їх включення у внутрішнє законодавство різними шляхами, в тому числі законодавство, судові рішення, виконавчі укази та інші встановлені процеси (Шелтон, 2001).

Скакун концептуалізує його як перенесення/впровадження норм і принципів з міжнародних актів у національну правову систему (Скакун, 1998). Аналогічно, Дмитрієв наголошує на необхідності посилення міжнародно-правових норм юридичною силою національного законодавства, узгоджуючи їх з національною правовою системою (Дмитрієв, 2001).

Якщо звернутися до Керівних принципів дотримання багатосторонніх природоохоронних договорів, затверджених рішенням Ради керуючих Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища (ЮНЕП) від 7.02.2001р. 21/27, для визначення цього терміну на сайті подається наступне: "імплементація" означає, серед іншого, всі відповідні закони, правила, політику та інші заходи та ініціативи, які договірні сторони приймають та/або здійснюють для виконання своїх зобов'язань за багатосторонньою природоохоронною угодою та поправками до неї, якщо такі є (ЮНЕП, 2001, с. 2).

На думку Суворової, імплементація є синонімом реалізації і означає втілення міжнародного права в практичній діяльності держав та інших суб'єктів (Суворова, 1991).

Реалізація – ще один термін, який тлумачиться по-різному.

Рабінович визначає імплементацію як цілеспрямовану організаційно-правову діяльність держав, що діють індивідуально, колективно або в рамках міжнародних організацій, з метою досягнення своєчасного, всебічного і повного виконання своїх зобов'язань за міжнародним правом. Це визначення виділяється як найбільш повне, оскільки відображає сутність імплементації як органічного поєднання різних видів правової та організаційної діяльності держав на власній території та на міжнародній арені, в тому числі в рамках існуючих і тих, що розвиваються, міжнародних структур (Пронюк, 2008).

Термін "імплементация" охоплює цілеспрямовану організаційно-правову діяльність, яку здійснює держава з метою застосування міжнародно-правових норм. Хоча імплементация може відбуватися і без виконання, наприклад, коли зобов'язання узгоджується з існуючою практикою або інші фактори сприяють його досягненню, виконання не завжди гарантує реалізацію, особливо, коли зовнішні фактори перешкоджають його ефективності. Тим не менш, імплементация, як правило, слугує вирішальним підґрунтям для реалізації (Заельке та ін., 2005).

З іншого боку, дотримання означає дотримання державами та іншими суб'єктами зобов'язань і стандартів, викладених у міжнародних угодах.

За словами Шелтона: "Дотримання включає імплементацию, але є ширшим поняттям, яке стосується фактичної відповідності поведінки держави міжнародним нормам: "дотримання стосується того, чи дійсно країни дотримуються положень угоди та заходів з імплементации, які вони запровадили" (Fitzmaurice 2018, p. 375).

Базуючись на ідеях Заельке, поняття "комплаєнс" означає стан відповідності між діями суб'єкта господарювання та встановленими правилами чи нормами (Zaelke et al., 2005). По суті, комплаєнс означає дотримання суб'єктом закону, демонстрацію правомірної поведінки.

Згідно з визначенням, наведеним у Керівних принципах дотримання багатосторонніх природоохоронних договорів, на міжнародному рівні "дотримання"... означає виконання договірними сторонами своїх зобов'язань за багатосторонньою природоохоронною угодою та будь-якими поправками до багатосторонньої природоохоронної угоди (ЮНЕП, 2001 р., с. 5; ЮНЕП, 2001, с. 2)

Однак на національному рівні "дотримання" означає стан відповідності зобов'язанням, що накладаються державою, її компетентними органами та установами на регульовану спільноту, безпосередньо або через умови та вимоги у дозволах, ліцензіях та дозволах, при виконанні багатосторонніх природоохоронних угод" (ЮНЕП, 2001, с. 8)

У той час як "дотримання" фокусується лише на забезпеченні того, щоб дії або поведінка відповідали встановленим стандартам або правилам, а "впровадження" часто пов'язане лише з процедурними

або законодавчими заходами, "реалізація" відображає суть втілення концепції в життя і перетворення концепції у відчутні та ефективні дії на місцях. Концепція біосферного резервату виходить за рамки політики та нормативно-правових актів; вона охоплює реалізацію бачення сталого співіснування між людиною і природою. Реалізація охоплює практичні кроки, залучення громадськості та дії на місцях, які перетворюють концепцію з абстрактної ідеї на живу реальність. Наголошуючи на реалізації, ми підкреслюємо важливість відчутних результатів і цілісного втілення ідеалів біосферного резервату.

Тому в цій роботі ми будемо використовувати термін "реалізація" при обговоренні Концепції біосферних резерватів.

2.2. Міжнародні механізми

Відносини, пов'язані з укладенням та застосуванням міжнародних договорів, регулюються відповідно до Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року (ООН, 1969). Віденська конвенція (статті 26, 27) закріплює принцип *pacta sunt servanda* (лат., буквально – договори повинні виконуватися), який передбачає, що кожен дійсний договір є обов'язковим для його сторін і повинен виконуватися добросовісно. Сторони договору не можуть посилятися на положення свого внутрішнього законодавства для виправдання невиконання договору. Це положення є нормативно закріпленою нормою загального міжнародного права, що свідчить про верховенство міжнародно-правових норм над національним правом.

Однак ні Севільська стратегія, ні Статутні рамки не є міжнародними договорами, що робить їх юридично необов'язковими. Тим не менш, можна стверджувати, що, враховуючи їх прийняття на основі консенсусу в резолюції Генеральної конференції ЮНЕСКО, держави-члени зобов'язані їх застосовувати. Однак, зважаючи на те, що вони не мають статусу конвенції, їхні положення не підлягають транспозиції в національне законодавство.

Севільська стратегія та Статутні рамки мають протилежні характеристики. Хоча Севільська стратегія окреслює цілі, яких необхідно досягти з точки зору збереження, розвитку, досліджень і навчання – трьох основних функцій біосферних резерватів – вона робить це за допомогою індикаторів і рекомендацій, застосовуючи

скоріше індикативний, ніж обмежувальний підхід. Це узгоджується з її характером як стратегічного документа, затвердженого Генеральною конференцією ЮНЕСКО (ЮНЕСКО, 2009).

На противагу цьому, Статутна схема встановлює остаточні правила, що регулюють діяльність біосферних резерватів. Ці правила, які обговорюються і змінюються державами-членами перед прийняттям, підкреслюють зобов'язання держав-членів виконувати положення Статутної рамкової угоди після того, як вона набуде чинності. Ця відмінність між стратегічним і нормативним характером двох документів підкреслює їхню взаємодоповнюючу роль у формуванні управління та функціонування біосферних резерватів (ЮНЕСКО, 2009).

Підсилюючи значення Севільської стратегії та нормативної бази, Мадридський план дій (Цільова задача 11, захід 11.1) наголошує на важливості посилення правового визнання біосферних резерватів. Він заохочує держави-члени інтегрувати біосферні резервати у своє національне законодавство (ЮНЕСКО, 2013).

Тому все національне законодавство щодо біосферних резерватів має відповідати як принципам Севільської стратегії, так і критеріям Рамкової конвенції. Хоча ці критерії іноді можуть здаватися розпливчастими, вони відображають різноманітні контексти, необхідність гнучкості та переговорний процес (ЮНЕСКО, 2009).

Як один з основних міжнародних інструментів для досягнення цілей КБР, Концепція біосферних резерватів може розглядатися як юридично зобов'язуюча через принцип *pacta sunt servanda*. Цей принцип підсилює зобов'язання всіх сторін КБР поважати і виконувати свої договірні зобов'язання на підтримку збереження біорізноманіття та сталого розвитку.

Керуючись класичними принципами міжнародного права, необхідною умовою забезпечення реалізації КБР та інших міжнародних програмних документів ЮНЕСКО щодо біосферних резерватів та виконання їх положень є наявність правових та інституційних засобів, які традиційно формують механізм реалізації.

Реалізуючи норми міжнародного права, держава може вільно обирати спосіб імплементації норм міжнародного права. На етапі правотворчості основними методами імплементації міжнародно-правових норм є відсилання та інкорпорація.

Відсилання означає створення норми у внутрішньому законодавстві, яка відсилає до норм міжнародної угоди, щоб останні могли діяти в межах країни у незмінному вигляді, тобто так, як вони існують у самій угоді. (Кравченко 2002)

Інкорпорація – це видання компетентним органом держави внутрішньодержавного нормативно-правового акта, що містить норми, подібні до норм міжнародного права. Як правило, інкорпорація здійснюється шляхом прийняття нової норми національного права, але трапляються випадки, коли в існуючу норму вносяться зміни з метою приведення її у відповідність до норм міжнародного права.

Існує два основних типи інкорпорації: рецепція та трансформація.

При рецепції міжнародно-правова норма дослівно відтворюється в акті національного законодавства. Рецепція права – це прийняття національним правом норм міжнародного права через механізм ратифікації або затвердження міжнародних договорів, а також передача (трансферт) прав і обов'язків, покладених договором на державу, компетентним державним органам з метою їх безпосередньої реалізації. При цьому сама норма міжнародного права, як регулятор міждержавних відносин, залишається незмінною і обов'язковою для виконання суб'єктами, які її створили.

Під час трансформації міжнародно-правова норма відтворюється в акті національного законодавства з урахуванням потреб і специфіки держави.

Необхідною передумовою для забезпечення реалізації норм міжнародного права та втілення їх положень у життя є наявність механізму імплементації.

Під цим механізмом розуміють нормативно встановлений порядок взаємодії національних правових актів, державних органів та міжнародно-правових норм. Він складається з нормативних (правових) та організаційних (інституційних) елементів, які використовуються суб'єктами міжнародного права.

Механізм імплементації зазвичай поділяють на два рівні: міжнародний та національний. Міжнародний рівень передбачає взаємодію міжнародних організацій та держав, тоді як національний рівень передбачає взаємодію державних органів та національного законодавства. Ефективність імплементації буде досягнута лише в

тому випадку, якщо заходи з імплементації на обох рівнях будуть скоординовані та доповнюватимуть один одного.

Міжнародний механізм реалізації міжнародного договору – це сукупність нормативних (правових) та організаційних (інституційних) засобів, що використовуються суб'єктами міжнародного права на міжнародному рівні з метою реалізації положень міжнародного договору (Сухорольський, 2012а).

Ефективність міжнародного механізму імплементації може варіюватися залежно від конкретного договору та політичної волі держав-учасниць. Однак він є важливим компонентом забезпечення того, щоб міжнародне право не було просто набором слів на папері, а справді мало реальний вплив у реальному світі.

Міжнародний інституційний механізм імплементації міжнародних договорів охоплює широкий спектр суб'єктів, включаючи держави, міжнародні організації та спеціалізовані органи. Ці суб'єкти взаємодіють за допомогою різних засобів, таких як переговори, консультації, наради, конференції, погоджувальні комісії та судові розгляди. Створення міжнародних спеціальних органів і структур, які займаються реалізацією конкретних договорів, ще більше зміцнює інституційні рамки імплементації договорів.

Міжнародно-правовий механізм передбачає комплексний набір інструментів і процедур для забезпечення ефективної реалізації міжнародних договорів. До таких інструментів належать правотворчість (для забезпечення реалізації договірних положень, конкретизації договірних положень), тлумачення договірних положень (здійснюється як у процесі нормотворчості, так і правозастосування), міжнародний контроль (спрямований на встановлення фактичних обставин та їх оцінку з точки зору відповідності договірним положенням), а також примусові заходи (індивідуальна або колективна діяльність держав та інших суб'єктів щодо забезпечення реалізації положень у конкретних ситуаціях). Механізм дотримання, специфічний компонент правової бази, зосереджений на моніторингу дотримання державою договірних зобов'язань та вжитті відповідних заходів у випадку їх невиконання (Сухорольський, 2012b).

Ефективність реалізації міжнародних договорів залежить від успішної взаємодії цих різних інституційних, правових і неформальних механізмів. Налагоджена координація між суб'єктами, чіткі

та послідовні норми, а також ефективні заходи правозастосування мають важливе значення для забезпечення того, щоб міжнародні договори досягали поставлених цілей.

Метою запровадження механізму дотримання є, насамперед, відхід від традиційних конфронтаційних процедур і вирішення питань, що виникають у процесі реалізації міжнародних договорів, на основі сприятливих, недискримінаційних, несудових, орієнтованих на допомогу процедур. На відміну від механізмів вирішення спорів, механізми примусу спрямовані на уникнення спорів, моніторинг та вирішення міжнародних ситуацій, які можуть призвести до виникнення спору, на ранній стадії. Заснований на використанні спеціальних органів і процедур, такий механізм у багатьох випадках може забезпечити найбільш ефективну реалізацію природоохоронних договорів.

Загалом, механізм правозастосування прямо чи опосередковано передбачає виконання трьох завдань: роз'яснення змісту норм і стандартів, що містяться в договорі; сприяння розвитку цих норм і стандартів; вирішення спорів між державами-учасниками. Він базується на принципах поваги до державного суверенітету та невтручання у внутрішні справи держав (Сухорольський, 2012b).

Ефективність міжнародних природоохоронних договорів залежить від дієвості механізмів, що забезпечують їхню реалізацію. Ці механізми слугують основою для втілення договірних зобов'язань у конкретні дії та досягнення бажаних екологічних результатів.

В основі механізму лежить повага до державного суверенітету та невтручання у внутрішні справи. Це означає, що імплементація договорів не повинна порушувати суверенні права окремих держав. Навпаки, механізм має сприяти співпраці та розбудові потенціалу, надаючи державам можливість виконувати свої договірні зобов'язання, не ставлячи під загрозу їхню автономію.

Механізм реалізації договору за своєю суттю є консультативним, з акцентом на діалог, співпрацю та досягнення консенсусу між сторонами. Такий підхід сприяє розвитку духу співпраці та спільної відповідальності, мінімізує конфронтацію та сприяє колективним зусиллям, спрямованим на охорону довкілля.

Вирішальну роль відіграє створення спеціалізованого органу, що складається з представників сторін договору або незалежних

експертів. Він слугує нейтральним органом для моніторингу прогресу, надання рекомендацій та сприяння комунікації між сторонами.

Для забезпечення прозорості та підзвітності в реалізації договору необхідно створити чітко визначену систему звітності. Сторони зобов'язані подавати регулярні звіти про свій прогрес у дотриманні положень договору на основі заздалегідь визначених критеріїв і керівних принципів. Ці звіти дають цінну інформацію про ефективність договору та визначають сфери, які потребують вдосконалення.

Конференція Сторін (КС), керівний орган більшості міжнародних природоохоронних договорів, має повноваження розглядати випадки невиконання зобов'язань. Ці повноваження слугують гарантією того, що сторони виконують свої зобов'язання і вживають коригувальних заходи, коли це необхідно.

Визнаючи важливу роль неурядових організацій (НУО), засобів масової інформації та інших суб'єктів приватного сектора, механізм активно сприяє співпраці з цими зацікавленими сторонами. Ця взаємодія дозволяє використовувати їхній досвід, ресурси та вплив для посилення результативності зусиль з імплементації договорів.

2.3. Роль ЮНЕСКО в реалізації Конвенції

ЮНЕСКО відіграє провідну роль у збереженні довкілля та привертає увагу до тривожного скорочення глобального біорізноманіття, наголошкуючи на його прямому зв'язку з людським прогресом через Програму МАВ (UNESCO, 2017a).

З моменту свого заснування в 1971 р. Програма ЮНЕСКО МАВ є міждержавною науковою програмою, спрямованою на подолання розриву між людством і світом природи. МАВ органічно поєднує практичне застосування природничих і соціальних наук, економіки та освіти для підвищення рівня життя людей, сприяння справедливому розподілу благ і захисту природних і керованих екосистем. Відстоюючи інноваційні підходи до економічного розвитку, які відповідають соціальним і культурним нормам та екологічній стійкості, МАВ прокладає шлях до гармонійного співіснування людей і природного середовища.

На практиці Програма МАВ реалізується в біосферних резерватах, визначених територіях, які слугують живими лабораторіями для вивчення та демонстрації рішень, що поєднують збереження біорізноманіття зі сталим використанням, сприяючи регіональному сталому розвитку. Хоча біосферні резервати пропонуються національними урядами і залишаються під суверенною юрисдикцією відповідних держав, їх глобальне значення як біосферних резерватів визнано на міжнародному рівні (UNESCO, 2017a).

ЮНЕСКО через Програму МАВ відіграє ключову роль як авторитетна міжнародна міжурядова організація. В рамках свого мандату ЮНЕСКО встановлює і підтримує "правила гри" для біосферних резерватів, забезпечуючи їх успішну реалізацію за допомогою періодичних оглядів. Крім того, ЮНЕСКО активно сприяє брендингу, комунікації та підвищенню впізнаваності біосферних резерватів, сприяючи глобальному визнанню та розумінню.

На глобальному рівні Програмою МАВ керує Міжнародна координаційна рада (МКР), що діє під загальним керівництвом Генеральної конференції ЮНЕСКО та її Виконавчої ради. Вона складається з представників 34 країн, які обираються на Генеральних конференціях ЮНЕСКО. МКС приймає рішення про визнання номінованих біосферних резерватів та інтеграцію їх до Всесвітньої мережі. Вона також проводить періодичні огляди кожного біосферного резервату, оцінюючи його відповідність Статутній структурі, і, у випадку невідповідності, може прийняти рішення про виключення біосферного резервату зі Світової мережі. У період між сесіями МКК повноваження МКК здійснює Бюро, члени якого призначаються кожним геополітичним регіоном ЮНЕСКО (UNESCO, 2017a).

Виконавчі функції Програми МАВ покладаються на Секретаріат, який очолює Генеральний директор ЮНЕСКО і діє від імені ЮНЕСКО відповідно до Статутних рамок. Основні обов'язки Секретаріату полягають у забезпеченні функціонування та зміцненні Всесвітньої мережі біосферних резерватів. Крім того, він сприяє комунікації та співпраці між окремими біосферними резерватами та експертами.

Програма МАВ спирається на досвід двох консультативних органів: Міжнародного консультативного комітету з біосферних резерватів (МККБР) та Міжнародної групи підтримки (МГП) (Alfaré and Ruoss, 2020).

МККБР надає наукові та технічні консультації Генеральному директору ЮНЕСКО та МКС МАВ щодо Всесвітньої мережі біосферних резерватів. Члени МККБЗ, що складаються з 12 осіб, призначаються Генеральним директором ЮНЕСКО після консультацій з державами-членами та національними комітетами. Маючи чотирирічний мандат, МККБР надає наукові та технічні консультації Генеральному директору ЮНЕСКО та МКС МАВ. До його обов'язків входить розгляд номінацій, поданих державами-членами для включення до Всесвітньої мережі біосферних резерватів, і надання відповідних рекомендацій відповідно до Севільської стратегії та Статутних рамок.

БГЗО консультує Секретаріат МАВ з питань реалізації Мадридського плану дій (МПД) та інших відповідних аспектів Програми МАВ (Alfarè and Ruoss, 2020).

Ця глобальна структура доповнюється регіональними та тематичними мережами, які сприяють обміну знаннями та вирішенню конкретних проблем на регіональному рівні (UNESCO, 2017a).

Управління на національному рівні, представлене національними комітетами МАВ, які відіграють вирішальну роль у координації діяльності біосферних резерватів і забезпеченні її відповідності національній політиці та пріоритетам. Ці комітети, в ідеалі створені і функціонуючі в кожній країні-учасниці, здійснюють нагляд за створенням нових біосферних резерватів і забезпечують ефективне функціонування вже існуючих. Їхні зусилля охоплюють низку критично важливих сфер, включаючи захист, раціональне використання та відновлення природної основи життя, здоров'я людини, збереження біотичного та ландшафтного різноманіття (UNESCO, 2017a).

Успіх програми МАВ залежить від колективних зусиль її Секретаріату, консультативних органів, регіональних і тематичних мереж, національних комітетів МАВ, а також широкої мережі біосферних резерватів та експертів. Завдяки їхній відданості справі та співпраці сприяється гармонійне співіснування людини і природи, завдяки чому біосферні резервати слугують осередками сталого розвитку та екологічного менеджменту в усьому світі.

2.4. Уніфікований модельний закон – втрачені можливості чи забезпечення майбутнього розвитку?

Питання надання біосферним резерватам офіційного правового статусу в національному законодавстві є предметом постійного обговорення в рамках Програми МАВ та її регіональних зустрічей (UNESCO, 2010). Ця дискусія набула значного розвитку під час Третього Всесвітнього конгресу біосферних резерватів ЮНЕСКО у 2008 році, де було офіційно визнано важливість закріплення статусу біосферних резерватів у національному законодавстві.

У результаті цього визнання до Мадридського плану дій щодо біосферних резерватів було включено ціль № 11 "Посилення правового визнання біосферних резерватів, де це доцільно". Ця ціль заохочує країни до включення положень, що стосуються біосферних резерватів, у своє національне законодавство. Кількість країн, які успішно інтегрували біосферні резервати у свою законодавчу базу, вважається критерієм оцінки успіху програми (ЮНЕСКО, 2013).

Ефективна реалізація положень, викладених у Севільській стратегії, Статутній основі та нещодавно прийнятому Мадридському плані дій щодо біосферних резерватів, визнана вирішальною для успіху концепції біосферних резерватів. Ця думка була ще більше піднята під час зустрічі ЄвроМАВ, що відбулася в Анталії, Туреччина, у 2007 р., де обговорювалося зонування і потенційні проблеми, пов'язані з його застосуванням. Деякі учасники зустрічі наголосили, що відсутність спеціальної правової категорії для біосферних резерватів є значною перешкодою, особливо при створенні перехідних територій. Це обмеження може навіть стати бар'єром для створення біосферних резерватів в цілому (ЮНЕСКО, 2010).

У відповідь на ці занепокоєння Секретаріату МАВ було доручено провести ретельне вивчення цього питання. Це передбачало оцінку існуючого законодавства, в тому числі того, що встановлює біосферні резервати як правову категорію, аналіз їхнього досвіду та чітке окреслення переваг і недоліків такого підходу. Нарешті Секретаріату було запропоновано розробити модельний закон, який міг би слугувати шаблоном для країн, що прагнуть прийняти таке законодавство (ЮНЕСКО, 2010).

У прагненні втілити концепцію біосферних резерватів у конкретні заходи на місцях перспективним рішенням стала розробка модельного закону. За визначенням Ж. Фарія, модельний закон слугує рекомендованим законодавчим текстом для держав-членів для включення в їх національні правові системи. Такий підхід є особливо актуальним, коли йдеться про модернізацію та уніфікацію національного законодавства, особливо у випадках, коли місцеві відмінності та специфічні вимоги вимагають внесення змін до модельного тексту. Крім того, гнучкість модельного закону часто полегшує ведення переговорів порівняно з конвенцією або іншим міжнародним договором з жорсткими зобов'язаннями, які не можуть бути змінені, що сприяє ширшому визнанню серед держав-членів (Faria, 2005).

Щоб ефективно враховувати місцеві обставини, типові закони, як правило, розробляються в абстрактній і загальній формі, яку можна адаптувати до конкретного місцевого контексту. За умови ефективної розробки, модельні закони використовують чіткі формулювання, уникають юридичного жаргону, притаманного певним системам, і надають перевагу простоті перекладу, щоб мінімізувати помилки. Однак такий стиль написання може відрізнятися від конвенцій, знайомих національним експертам у галузі права, що вимагає додаткових зусиль для інтерпретації та адаптації (Faria, 2005).

Незважаючи на гнучкість типових законів, досягнення задовільного рівня уніфікації та забезпечення чіткості щодо ступеня гармонізації залишається критично важливим завданням. З цією метою державам-членам рекомендується звести до мінімуму зміни при інтеграції типового закону в свої правові системи (Faria, 2005). Крім того, хоча модельні закони можуть не містити чітких механізмів правозастосування, їхня ефективність залежить від доброї волі держав-членів старанно впроваджувати їх, враховуючи унікальні обставини в кожній конкретній країні.

Ще однією перевагою прийняття модельного закону про біосферні резервати є його добровільний характер. На відміну від обов'язкових конвенцій, модельні закони дають можливість державам-членам приймати обґрунтовані рішення щодо включення запропонованих положень у свою національну правову систему. Такий добровільний підхід сприяє формуванню почуття відповідальності

та залученості серед осіб, відповідальних за розробку та імплементацію модельного закону, що призводить до більш глибокого розуміння та усвідомлення його принципів (Faria, 2005).

Прийняття модельного закону також прокладає шлях до більш ефективної та дієвої співпраці між біосферними резерватами на національному, регіональному та глобальному рівнях. Встановивши спільне розуміння і спільні рамки, вбудовані в їхні правові системи, як окремі біосферні резервати, так і держави-члени можуть узгодити свої дії і стратегії для досягнення спільних цілей. Така гармонізація сприяє зміцненню духу співпраці та обміну знаннями, що дозволяє біосферним резерватам вчитися на досвіді та кращих практиках один одного.

Модельний закон є особливо цінним для країн з обмеженими ресурсами або досвідом у розробці комплексного законодавства. Стандартизований шаблон, передбачений модельним законом, полегшує навантаження на ці країни, дозволяючи їм адаптувати положення до своїх конкретних потреб, користуючись при цьому світовим досвідом, інвестованим у його розробку. Такий підхід спрощує законодавчий процес і гарантує, що біосферні резервати в усіх країнах, незалежно від їхнього ресурсного потенціалу, матимуть доступ до надійної правової бази.

Розробка та ухвалення типових законів часто передбачає багатомовний процес, що створює додаткові проблеми з їхньою інкорпорацією в національні правові системи. Тексти, узгоджені на міжнародному рівні, зазвичай приймаються однією або кількома мовами, що використовуються відповідною організацією. Кожна мовна версія вважається оригінальним текстом, що має однакову автентичність. Однак на практиці текст, як правило, складається робочою мовою, яка найбільш широко використовується серед урядових делегатів та секретаріату організації. Переклади на інші мови, як правило, готуються пізніше, і їхня точність значною мірою залежить від навичок перекладачів та уважності урядових делегатів, які беруть участь у засіданнях.

У відповідь на потребу в стандартизованій базі для законодавства про біосферні резервати Марі Боннін та Мірей Жарден провели дослідження під назвою "Юридична інтерпретація концепції біосферного резервату в рамках національного законодав-

ства". Їх робота, підтримана Французьким національним комітетом МАВ, надала цінну інформацію для розробки модельного закону. Результати їхнього дослідження були представлені на 21-й сесії ICC МАВ і далі обговорювалися на 22-й сесії, що призвело до формулювання модельного закону (ЮНЕСКО, 2010).

Спираючись на аналіз існуючого законодавства про біосферні резервати з 30 країн, модельний закон охоплює основні принципи Севільської стратегії та Статутної рамки для біосферних резерватів, включаючи останні рекомендації 3-го Всесвітнього конгресу з біосферних резерватів (Bonnin and Jardin, 2009).

Модельний закон, що складається з 15 статей, забезпечує всеосяжну основу для управління біосферними резерватами. Він починається з чіткого визначення біосферних резерватів (стаття 1), визначаючи їх як території наземних і прибережних/морських екосистем або їх поєднання, створені з метою сприяння збалансованим відносинам між людиною і біосферою. (Bonnin and Jardin, 2009). Це визначення гармонізує термінологію, що використовується в різних країнах ("біосферний парк", "біосферний регіон", "біосфера", "біосферна територія", "екопарк ЮНЕСКО" та інші), з уніфікованим терміном "біосферний резерват". Крім того, це визначення є більш конкретним і лаконічним, ніж те, що міститься в Севільській стратегії.

Модельний закон також описує процес створення біосферних резерватів (статті 2, 3, 4), чітко визначаючи цілі та функції цих територій (статті 5-8) і районів (статті 9-11). Важливо, що модельний закон встановлює низку принципів керівництва та управління біосферними резерватами (статті 12-15).

Ключова перевага модельного закону полягає в тому, що він робить акцент на структурі управління, яка базується на участі зацікавлених сторін та співпраці державних органів, місцевих громад і неурядових організацій. Такий підхід гарантує, що голоси і погляди всіх зацікавлених сторін будуть враховані в процесі прийняття рішень, сприяючи формуванню почуття спільної відповідальності за біосферний резерват.

Модельний закон може бути визнаний цінним ресурсом для країн, які прагнуть розробити власне національне законодавство про біосферні резервати. Його чітке і стисле визначення біосферних резерватів створює міцну основу для правової бази, а всеосяж-

ний набір принципів керівництва та управління пропонує практичні рекомендації щодо управління цими складними екосистемами. Крім того, гнучкість типового закону дозволяє адаптувати його до конкретних потреб і обставин окремих країн, що гарантує його актуальність і застосовність у різних контекстах.

Незважаючи на переваги та рекомендацію ЮНЕСКО використовувати його як приклад для розробки національного законодавства (UNESCO, 2010), модельний закон про біосферні резервати не отримав широкого розповсюдження. Хоча кілька країн висловили зацікавленість у використанні модельного закону як відправної точки для розробки власного національного законодавства, він зрештою не отримав необхідної глобальної підтримки для офіційного ухвалення.

3. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ

3.1. Методологічні засади порівняльного аналізу моделей та механізмів реалізації

3.1.1. Пояснення дослідницького підходу

Для вирішення складних дослідницьких питань, порушених у нашій роботі, було застосовано змішаний дослідницький підхід, що наголошує на сильних сторонах, як якісних, так і порівняльних методів. Такий подвійний підхід був визнаний необхідним з огляду на комплексний характер національних стратегій і підходів до реалізації концепції біосферних резерватів.

Процес дослідження базується на застосуванні двох основних методологій: методу розробки обґрунтованої типології та порівняльного аналізу.

Метод розробки обґрунтованої типології відіграв важливу роль у виявленні чітких закономірностей і тенденцій у різних національних стратегіях реалізації концепції біосферних резерватів. Занурюючись у дані, розробка обґрунтованої типології сприяла категоризації різноманітних підходів і стратегій, розробці критеріїв для моделей і створенню окремих моделей реалізації.

Порівняльний аналіз, як природний розвиток розроблених типологій, уможливив ретельне зіставлення цих моделей. Це дозволило виявити спільні риси та відмінності між ними. Центральне місце в цьому підході займала мета оцінки ефективності, сильних сторін і потенційних пасток кожного механізму реалізації. Тільки через порівняльну призму можна було повністю оцінити нюанси і тонкощі кожної моделі.

Синергетичне застосування цих методів створює надійну дослідницьку базу. Ґрунтовна розробка типології закладає основу, дозволяючи виокремити критерії та розробити моделі на основі необроблених даних. Порівняльний аналіз спирається на цей фундамент, заглиблюючись у характеристики та закономірності цих моделей. Такий підхід не лише класифікує, але й критично порівнює, забезпечуючи цілісне та нюансоване розуміння теми дослідження.

3.1.2. Методи збору та аналізу даних

Для забезпечення комплексного розуміння механізму реалізації концепції біосферних резерватів необхідно було здійснити літературний огляд існуючої літератури на цю тему, проаналізувати первинні та вторинні джерела та провести якісні експертні інтерв'ю для отримання інформації з перших рук від тих, хто безпосередньо займається реалізацією концепції біосферних резерватів у різних країнах. Дані з перших рук були зібрані шляхом проведення низки інтерв'ю з експертами у сфері біосферних резерватів. Важливо зазначити, що перед початком кожного інтерв'ю було отримано усну згоду.

Якісний метод контент-аналізу використовувався для систематичної оцінки та інтерпретації документальних даних, отриманих з огляду літератури та транскриптів інтерв'ю.

Для полегшення порівняльного аналізу різних моделей механізмів реалізації було використано порівняльний матричний аналіз. Він передбачав визначення об'єктів для порівняння та критеріїв, за якими буде здійснюватися порівняння.

3.1.3. Критерії відбору моделей для порівняльного аналізу

Дотримуючись підходу розробки різних моделей реалізації, важливо було розробити критерії для відбору та приведення різних національних підходів і стратегій реалізації до спільного базового рівня.

На основі огляду літератури, первинних та вторинних джерел, а також якісних експертних інтерв'ю були визначені наступні критерії для вибору моделей реалізації:

1) Рівень інтеграції Концепції біосферного резервату в національне законодавство та політику.

Повністю інтегрований: Концепція біосферного резервату прямо згадується в національному законодавстві та політиці, а також існують чіткі положення щодо її реалізації.

Частково інтегрована: Концепція біосферного резервату згадується в національному законодавстві та політиці, але немає чітких положень щодо її реалізації.

Не інтегрований: Концепція біосферного резервату не згадується в національному законодавстві та політиці.

2) Рівень дотримання законодавства про біосферні резервати.

Суворе дотримання: Правила біосферних резерватів суворо дотримуються урядом.

Помірний рівень правозастосування: Законодавство про біосферні заповідники певною мірою виконується, але існують певні прогалини.

Слабке правозастосування: Положення про біосферні заповідники не застосовуються ефективно.

3) Чи є біосферні резервати особливою категорією природоохоронних територій у національному законодавстві.

Так: Біосферні резервати прямо згадуються в національному законодавстві та політиці, і існують чіткі положення щодо їхньої реалізації.

Ні: Біосферні резервати не згадуються в національному законодавстві та політиці.

Не визначено: Статус біосферних резерватів у національному законодавстві та політиці є нечітким.

4) Рівень участі зацікавлених сторін в управлінні біосферними резерватами.

Високий рівень участі: Зацікавлені сторони, такі як місцеві громади, корінні народи та неурядові організації, беруть активну участь в управлінні та/або керівництві біосферними резерватами.

Середній рівень участі: Із зацікавленими сторонами проводяться консультації щодо рішень, пов'язаних з біосферними резерватами, але вони не мають прямого впливу на управління та/або керівництво.

Низький рівень участі: Зацікавлені сторони не залучені до управління та/або керівництва біосферними резерватами.

5) Рівень політичної прихильності до біосферних резерватів.

Повністю інтегровані: Уряд прийняв спеціальне законодавство про біосферні резервати, яке забезпечує чіткі рамки для їх створення та управління. Уряд також забезпечує значне фінансування біосферних резерватів, а державні службовці беруть участь в управлінні ними.

Частково інтегрована: Уряд прийняв деякі закони про біосферні заповідники, але їхня нормативно-правова база не є чіткою та всеохоплюючою. Уряд надає певне фінансування біосферним

резерватам, але недостатнє для того, щоб воно було ефективним. Урядовці беруть участь в управлінні біосферними резерватами, але їхня участь є обмеженою.

Не інтегровані: Уряд не прийняв жодного закону про біосферні заповідники і не забезпечує їх фінансування. Урядовці не залучені до управління біосферними резерватами.

3.1.4. Вибір тематичних досліджень

Цей вибір ґрунтувався на бажанні охопити весь спектр глобальних стратегій реалізації. Щоб забезпечити таку всебічну репрезентативність, в якості об'єктивної основи для добору були прийняті наступні критерії:

а) репрезентативність моделі, оскільки важливо, щоб тематичні дослідження відображали широкий спектр усіх існуючих моделей, надаючи приклади кожної з них;

б) географічне та економічне розмаїття, оскільки представники різних континентів та економічних середовищ дають уявлення про різні регіональні та фінансові впливи;

в) соціокультурне розмаїття, оскільки цей вимір забезпечує врахування широкого спектру думок, на які впливають домінуючі культури, традиції або корінне населення.

Наявність та якість даних також є важливими і характеризуються наступними параметрами:

а) глибина літератури, оскільки кількість і детальність доступної літератури впливає на вибір, що дозволяє провести глибший аналіз;

б) доцільність та логістика, які характеризують можливість та шляхи отримання даних;

в) мовна доступність, оскільки мовні бар'єри відіграють значну роль у фінальному доборі.

Такий системний підхід гарантує, що відібрані тематичні дослідження не лише пропонують широку та всебічну перспективу, але й заглиблюються в унікальні та нюансовані стратегії впровадження біосферних резерватів у всьому світі.

Слід зазначити, що хоча використані методології забезпечують досить повний і всебічний аналіз механізмів реалізації концепції біосферних резерватів, вони мають певні обмеження.

Дослідження базується на обмеженій кількості тематичних досліджень та інтерв'ю. Незважаючи на те, що вони спрямовані на відображення глобальних тенденцій, результати можуть не охоплювати весь спектр глобальних стратегій та підходів. Вибірка думок може не точно відображати широке коло людей, залучених до реалізації концепції біосферних резерватів або тих, на кого вона впливає. Крім того, покладання на думки експертів може призвести до упередженості, заснованої на особистому досвіді, переконаннях та бажанні поділитися ними. Крім того, певні обмеження могли виникнути через мовні бар'єри.

3.2. Класифікація моделей та механізмів реалізації

Концепція біосферних резерватів – це програмний документ, який є засобом реалізації головної мети та завдань Програми ЮНЕСКО МАВ. Вона є загальновизнаною серед держав-членів, але може бути реалізована по-різному в різних країнах і регіонах під впливом різних соціально-політичних, екологічних і культурних контекстів. Приєднуючись до ЮНЕСКО та беручи участь у розвитку Всесвітньої мережі біосферних резерватів, кожна країна привносить свій унікальний досвід, стратегію та підхід. Вони формують концепцію біосферних резерватів відповідно до свого місцевого контексту, влітаючи її у свої соціокультурні, політичні та екологічні наративи. Реалізація цієї концепції – це не просто копіювання глобального шаблону, а резонування з місцевими особливостями та потребами. Це вимагає розуміння не лише місцевої ситуації, але й складної динаміки того, як і чому кожна країна розробляє стратегію для втілення концепції в життя.

Ці аспекти призвели до появи різноманітних підходів і стратегій для реалізації Концепції біосферних резерватів, які необхідно вивчити і класифікувати.

Наше дослідження не прагне заглибитися в кожную окрему національну історію формування підходу до концепції, а натомість має на меті виявити закономірності національного досвіду, щоб інкапсулювати репрезентативний досвід окремих країн, створюючи таким чином моделі, які резонують з країнами, що мають схожі стратегічні нахили.

Слід зазначити, що в літературі, присвяченій реалізації Концепції біосферних резерватів, автори здебільшого схильні поділяти національну реалізацію концепції на дві категорії (UNESCO, 2021a):

1. Країни, що мають спеціальне законодавство про біосферні резервати.
2. Країни, які не мають спеціального законодавства про біосферні резервати.

Однак ця класифікація не відображає повної картини того, як біосферні резервати реалізуються у світі, і які правові та неправові механізми використовують країни для втілення концепції біосферних резерватів на практиці. Крім того, така жорстка категоризація може не враховувати країни, які використовують комбінацію законодавчих і незаконодавчих практик, або ті, що значною мірою покладаються на регіональні чи міжнародні структури. Крім того, така категоризація не надає жодної інформації про ефективність реалізації біосферних резерватів, яка може більше залежати від механізмів реалізації, дотримання законодавства та залучення громадськості, ніж від самого законодавства.

З огляду на це, в даній роботі пропонується більш комплексна класифікація, яка глибоко вкорінена в місцевому контексті, але має універсальне значення. Можна виділити наступні сім моделей реалізації біосферних резерватів:

1. Спеціальне національне законодавство;
2. Біосферні резервати в рамках ширших правових актів;
3. Інтеграція в національну систему природоохоронних територій;
4. Національне визнання без законодавства;
5. Пряме застосування міжнародного права;
6. Громадськість, керована громадою;
7. Гібрид.

3.3. Опис та основні характеристики моделей та механізмів реалізації

3.3.1. Модель "Спеціальне національне законодавство"

Ця модель описує стратегії та підходи держав-членів, які прийняли спеціальне законодавство для втілення Концепції біосферних резерватів у свою правову базу.

Держави-члени, які використовують цю модель, представляють, обговорюють і ратифікують спеціальне законодавство, розроблене виключно для задоволення унікальних вимог і складнощів біосферних резерватів.

Ці закони створюють формальну та обов'язкову до виконання основу, яка включає положення щодо номінації, призначення, управління та менеджменту. Як правило, вони не лише розкривають поняття біосферного резервату, але й встановлюють додаткові вимоги, пов'язані з місцевим контекстом та/або якістю біосферного резервату. Таке законодавство зазвичай містить чіткі правові настанови щодо створення, управління, функціонування, фінансування, зонування території, а також визначає дозволені види діяльності та заборонені дії на території біосферного резервату.

Зазвичай, спеціальне законодавство часто запроваджує механізми моніторингу та правозастосування для забезпечення дотримання встановлених правил при здійсненні діяльності в межах біосферних резерватів.

Крім того, перевага спеціального закону полягає в тому, що він усуває двозначність, пропонуючи чіткі тлумачення та керівні принципи, які враховують місцевий контекст. Така ясність може відігравати важливу роль у мінімізації потенційних правових конфліктів і непорозумінь.

Ця модель характеризується наявністю органів, відповідальних за нагляд, та чіткою структурою управління, яка визначає, як і хто приймає рішення. Чітке законодавство призвело до створення чітких фінансових механізмів з виділенням коштів з національного/федерального бюджетів. Ще однією характеристикою цієї моделі є чітке визначення ролі зацікавлених сторін та ступеня їхньої участі в управлінні біосферним резерватом.

Мадридський план дій заохочує країни включати положення про біосферні резервати у своє законодавство, тому ця модель може розглядатися ЮНЕСКО, разом з моделлю "Біосферні резервати в рамках більш широких правових актів", як бажаний результат реалізації Концепції біосферних резерватів на національному рівні.

Незважаючи на недостатню гнучкість цієї моделі з точки зору національних вимог до створення біосферних резерватів, управління та менеджменту, країни, які застосовують цей підхід, часто мають відносно велику кількість створених біосферних резерватів.

Ця модель застосовується, зокрема, до країн з кількох різних континентів:

Федеративна Республіка Німеччина

Національне законодавство Німеччини в Законі про охорону природи та управління ландшафтом (Федеральний закон про охорону природи – BNatSchG) чітко визнає біосферні резервати як окрему категорію природоохоронних територій та об'єктів природокористування. Це визнання наголошує на важливості біосферних резерватів та їх унікальній ролі у забезпеченні балансу між збереженням природи та сталим розвитком. Крім того, Німеччина розробила комплексне керівництво щодо створення біосферних резерватів, управління та менеджменту. Це детальне керівництво забезпечує послідовне та ефективне впровадження принципів біосферних резерватів у всій країні.

Киргизька Республіка

Спеціальне законодавство Киргизстану щодо біосферних резерватів під назвою "Закон про біосферні території" (Закон 1999 року) забезпечує комплексну правову основу для створення, концепції, статусу, зонування та управління біосферними резерватами. Специфіка закону не залишає жодних сумнівів щодо правового статусу та важливості біосферних резерватів у стратегіях охорони навколишнього середовища та сталого розвитку країни. Крім того, закон містить чіткі фінансові положення, визначення зонування та інші операційні деталі, які гарантують, що біосферні резервати матимуть необхідні ресурси та керівні принципи для ефективного функціонування.

Республіка Нікарагуа

Підхід Нікарагуа до законодавства про біосферні резервати характеризується прийняттям спеціальних законодавчих актів (Decreto Ejecutivo, 1999; Ley, 2013, 2021, 2001), адаптованих до кожного з біосферних резерватів: біосферного резервату Босавас, біосферного резервату Ріо-Сан-Хуан та біосферного резервату острова Ометепе. Такий підхід визнає унікальні характеристики і потреби кожного біосферного резервату, гарантуючи, що правові рамки будуть адаптовані до конкретних умов і проблем кожної території. Крім того, законодавство визнає спільну відповідальність за управління та сталий розвиток між державними установами та місцевими громадами, що сприяє спільному підходу до управління біосферними резерватами.

Латвійська Республіка

Інтеграція Латвією Програми МАВ та концепції біосферних резерватів у своє національне законодавство демонструє тверду прихильність цим принципам (Олссон та ін., 2005). Незважаючи на наявність лише одного біосферного резервату – Північно-Відземського біосферного заповідника, закон (Закон 1997 року) чітко визначає його правовий статус, завдання, управління та керівництво. Такий проактивний підхід забезпечує наявність правової бази для підтримки потенційного створення нових біосферних резерватів у майбутньому.

Федеративна Республіка Бразилія

Спеціальне законодавство Бразилії про біосферні резервати (Lei Ministerio do Medio Ambiente, 2000) дозволяє інтегрувати ці території в існуючі природоохоронні території, забезпечуючи гнучкість правової бази та гарантуючи, що біосферні резервати отримають необхідне визнання та захист. Крім того, законодавство містить положення щодо управління біосферними резерватами, що забезпечує ефективне керівництво та управління ними відповідно до їхніх унікальних цілей.

Республіка Казахстан

Закон Казахстану "Про особливо охоронювані природні території" (Закон 2006 року) забезпечує комплексну нормативно-правову базу для біосферних резерватів Казахстану. Закон чітко визначає різні зони в межах біосферних заповідників, включаючи основні

зони, буферні зони та перехідні зони, забезпечуючи належне управління кожною зоною для захисту екологічної цілісності заповідника, дозволяючи при цьому стійку людську діяльність на визначених територіях (Бюро ЮНЕСКО в Джакарті, 2018 р.).

Королівство Іспанія

Інтеграція біосферних резерватів до системи природоохоронних територій Іспанії демонструє цілісний підхід до захисту навколишнього середовища. Однак Іспанія також визнає унікальну природу біосферних резерватів, прийнявши відповідне законодавство (Ley, 2007) яке конкретно стосується їхньої мети, завдань, управління та узгодження з Севільською стратегією, Статутними рамками та іншими документами і цілями ЮНЕСКО. Такий подвійний підхід гарантує, що біосферні резервати не лише охороняються, але й управляються відповідно до принципів сталого розвитку та найкращих міжнародних практик.

Австрійська Республіка

Федеративний устрій Австрії дозволяє приймати детальне законодавство, присвячене біосферним резерватам, на рівні земель. Такий підхід дає змогу створювати індивідуальні правові рамки, які відповідають специфічним потребам і особливостям біосферних резерватів у різних частинах країни. Надання біосферним резерватам статусу "біосферних парків" увиразнює їхню унікальну роль у забезпеченні балансу між збереженням природи та сталим розвитком в австрійському контексті.

Наприклад, біосферний заповідник Нокберге та біосферний заповідник Вінервальд мають спеціальні закони, які регулюють їх створення та функціонування (Ковбаснюк, 25.04.2013а).

На додаток до цих земельних законів Австрійський національний комітет МАВ у співпраці з численними експертами розробив комплексні критерії для австрійських біосферних резерватів. Ці критерії стосуються різних аспектів управління біосферними резерватами, включаючи розмір і зонування, планування і розвиток, дослідження і моніторинг, оцінку і звітність, а також інші міркування, які охоплюють весь життєвий цикл біосферного резервату. Такий комплексний підхід гарантує, що управління біосферними резерватами в Австрії здійснюється ефективно і відповідно до національних та міжнародних стандартів (Ковбаснюк 25.04.2013а).

3.3.2. Модель "Біосферні резервати в рамках ширших правових актів"

У деяких правових системах, незважаючи на визнання важливості правових механізмів для біосферних резерватів, окремого спеціального законодавства не існує, але біосферні резервати функціонують у рамках ширшого законодавства, яке охоплює більш осяжні питання охорони навколишнього середовища, дикої природи, збереження або землекористування, а отже, діють у межах існуючої правової бази. Це більш гнучкий підхід, ніж модель спеціального національного законодавства, і його легше адаптувати до конкретних потреб кожної країни.

Незважаючи на відсутність окремого спеціального законодавства, ця модель передбачає імплементацію положень, що стосуються біосферних резерватів, але вони знаходяться в різних сферах національного законодавства. Таким чином, управління біосферними резерватами покладено на кілька органів, кожен з яких відповідає за різні аспекти. Ця модель передбачає використання вже існуючих правових механізмів і законодавства, адаптуючи його до потреб біосферних резерватів.

Біосферний резерват Мунт-Маланже, Малаві

Наступні країни реалізують Концепцію біосферних резерватів за цією моделлю:

Республіка Колумбія

Підхід Колумбії до законодавства про біосферні резервати демонструє гнучкість включення біосферних резерватів у більш широке природоохоронне законодавство. Хоча спеціального закону про біосферні резервати не існує (Leu, 1993), визначив архіпелаг Сан-Андрес, Провіденсія і Санта-Каталіна як біосферний заповідник, відомий як Біосферний заповідник морських квітів. Відповідальність за збереження та управління ресурсами архіпелагу покладено на урядовий орган CORALINA. Це демонструє, що біосферні резервати можуть бути ефективно визнані та управлятися в рамках більш широкої правової бази.

Австралійський Союз

Австралійські біосферні заповідники діють у всеосяжних рамках Закону про охорону навколишнього середовища та збереження біорізноманіття 1999 року (EPBC Act). Закон EPBC забезпечує надійну основу, пристосовану до австралійського контексту та узгоджену з принципами Севільської стратегії та нормативно-правової бази для біосферних резерватів. Зокрема, Закон про біосферні резервати підкреслює важливість індивідуального підходу до управління кожним біосферним резерватом, визнаючи унікальні характеристики та виклики кожної визначеної території. (Бюро ЮНЕСКО в Джакарті, 2018; Ковбаснюк, 4/25/2023b).

Біосферний резерват Сокотра, Ємен

Федерація Малайзії

У Малайзії відсутність спеціального законодавства про біосферні резервати призвела до інтеграції положень про управління біосферними резерватами в різні існуючі закони про охорону навколишнього середовища. Ці закони охоплюють різні аспекти захисту довкілля, включаючи управління лісами, контроль забруднення, пом'якшення наслідків зміни клімату, збереження дикої природи, управління національними парками та управління водними ресурсами. Такий комплексний підхід забезпечує відповідність управління біосферними резерватами ширшим екологічним цілям і завданням Севільської стратегії, Статутної рамки та інших програмних документів ЮНЕСКО (Бюро ЮНЕСКО в Джакарті, 2018 р.).

Естонська Республіка

Концепція біосферних резерватів Естонії зазнала еволюції в національному законодавстві. Спочатку концепція була включена до Закону про охоронювані природні об'єкти до 2004 року, класифікуючи біосферні резервати як "програмні території" (ЮНЕСКО, 2009). Однак, з прийняттям Закону про охорону природи у 2004 році, чітке визнання біосферних резерватів як окремої категорії було вилучено. Незважаючи на цю зміну, Закон про сталий розвиток 2009 року ввів поняття "біосферна програмна територія", підкріплене підзаконними актами, демонструючи, що біосферні резервати продовжують відігравати важливу роль у природоохоронній системі Естонії (Закон, Рійгікогу).

Японія

Японський підхід до управління біосферними резерватами, незважаючи на відсутність спеціального законодавства, ґрунтується на існуючому Законі про національні парки (Закон 1957 року) та інших нормативно-правових актах, що регулюють діяльність природоохоронних територій. Ці встановлені рамки забезпечують належний захист основних територій біосферних резерватів. Визнаючи багатогранну природу біосферних резерватів, природоохоронні та лісові агентства відіграють вирішальну роль в управлінні ними (Engelbauer, 2023). Для кожного біосферного резервату в Японії розробляється індивідуальний план управління, що сприяє місцевій адаптації та ефективності.

Біосферні заповідники не є окремою категорією природоохоронних територій згідно з японським законодавством. Однак країна зробила активні кроки для створення всеосяжних керівних принципів для створення біосферних резерватів та управління ними. У 2011 році були розроблені національні критерії для створення та оцінки японських біосферних резерватів, а потім детальні рекомендації щодо подання заявки на отримання статусу біосферного резервату. Ці настанови регулярно оновлюються, щоб забезпечити їх відповідність міжнародним стандартам і найкращим практикам (Tanaka and Wakamatsu, 2018).

Крім того, створення "Kyougikai" – асоціацій зацікавлених сторін – сприяє співпраці, прийняттю рішень та консультаціям між відповідними сторонами, забезпечуючи досягнення цілей біосферного заповідника шляхом колективних дій. (Бюро ЮНЕСКО в Джакарті, 2018 р.).

Такий підхід демонструє відданість Японії збереженню біосферних резерватів та сталому розвитку, використовуючи при цьому існуючу правову базу. Адаптуючи існуючі положення про природоохоронні території та розробляючи спеціальні керівні принципи, Японія створила ефективну систему управління та визнання біосферних резерватів у своєму національному контексті.

Домініон Канади

Відсутність у Канаді спеціального законодавства про біосферні резервати призвела до розробки спільного підходу, коли всі зацікавлені сторони та органи влади роблять свій внесок у рамках відповідних законів. Цей підхід наголошує на прийнятті та залученні громадськості до управління біосферними резерватами. Примітно, що Канада була першою країною, яка встановила національні критерії для номінації біосферних резерватів, продемонструвавши проактивне прагнення до забезпечення послідовних та ефективних принципів управління у всій країні (Reed and Price, 2020). Канадська комісія у справах ЮНЕСКО, здійснюючи нагляд за програмами ЮНЕСКО в Канаді, не фінансує безпосередньо біосферні резервати (Kingsmill, 2018). Натомість фінансування шукається через різні джерела, включаючи уряди провінцій, приватні фонди та зусилля зі збору коштів у громадах.

3.3.3. Модель "Інтеграція в національну систему природоохоронних територій"

У цій моделі біосферні резервати інтегровані в національну систему природоохоронних територій. Ця модель певною мірою відображає ранню ідею першого покоління біосферних резерватів, яка була зосереджена на природоохоронних цілях. Концепція біосферних резерватів не була відтворена в точності, але була адаптована до національних потреб. Біосферні резервати в цій моделі узгоджуються з цілями національної мережі природоохоронних територій.

У цій моделі регулювання, що застосовується до природоохоронних територій, з точки зору обмежень доступу, використання природних ресурсів та інших природоохоронних заходів, поширюється не лише на основну територію, а й на весь біосферний резерват. Це сприяє уніфікації практик, політик і процедур у всій мережі. Крім того, правові механізми та структура управління гармонізовані з іншими структурами природоохоронних територій. Фінансові ресурси, що виділяються на створення, підтримку, управління та розвиток природоохоронних територій, також використовуються для біосферних резерватів.

Біосферний резерват Тонлесап, Кампучія

Ця модель використовується в наступних країнах:

Україна

Закон України "Про природно-заповідний фонд" (Закон України 1992 року) встановлює основи для створення, управління та охорони різних категорій природоохоронних територій, включаючи біосферні заповідники. Однак замість того, щоб створити окрему правову категорію для біосферних заповідників, закон визнає категорію під назвою "біосферний заповідник". Біосферні заповідники створюються в рамках ширшої системи природоохоронних територій і мають багато спільного з міжнародно визнаними біосферними резерватами. Біосферні заповідники можуть бути включені до Всесвітньої мережі біосферних резерватів і отримати міжнародний статус.

Фотоколаж біосферних резерватів України

Наголос на збереженні природи та матеріально-технічній підтримці біосферних заповідників відображає підхід України до пріоритетності збереження довкілля на цих територіях як об'єктах природно-заповідного фонду. Хоча функція розвитку, притаманна біосферним заповідникам, вважається другорядною, управління біосферними заповідниками все ж включає елементи сталого розвитку та залучення громадськості.

Мексиканські Сполучені Штати

Національна система природоохоронних територій Мексики включає біосферні заповідники відповідно до Загального закону про природоохоронні території (Ley General, 1988). Цей закон визнає біосферні заповідники та дві зони в їх межах: основні території та буферні зони. Основні території, які називаються *zonas núcleo*, представляють собою найбільш суворо охоронювані регіони в межах біосферного заповідника і підлягають найвищому рівню природоохоронних заходів. Буферні зони, або *zonas de amortiguamiento*, слугують перехідною зоною між основними територіями та навколишнім ландшафтом, що дозволяє здійснювати сталу людську діяльність, зберігаючи при цьому екологічну цілісність.

Хоча Загальний закон про природоохоронні території встановлює чіткі рамки для управління біосферними резерватами, перехідна зона, відома як зона впливу в Мексиці, нещодавно була включена до планів управління без юридичних наслідків (Рід і Прайс, 2020). Це відображає зростаюче визнання важливості перехідної зони в управлінні біосферними резерватами, оскільки вона надає можливості для сталого використання, залучення громадськості та екосистемного зв'язку.

Китайська Народна Республіка

Підхід Китаю до біосферних резерватів інтегрує цю концепцію в національне законодавство, що регулює діяльність природно-заповідних територій. Рішення Державної ради про створення та управління природними заповідниками та Рамкова програма ЮНЕСКО-МАВ для біосферних заповідників (ЮНЕСКО, 2009) забезпечують нормативну базу як для природних заповідників, так і для біосферних резерватів.

Природні заповідники в Китаї слугують пулом потенційних біосферних резерватів. Ті заповідники, які відповідають критеріям, викладеним у Рамковій програмі МАВ, можуть бути номіновані на приєднання до Всесвітньої мережі біосферних резерватів. У Китаї більшість біосферних резерватів – це природні заповідники, які продемонстрували винятковий успіх у збереженні природи і потенціал для сприяння сталому розвитку в навколишніх громадах (Donevska and Wang, 2018).

Королівство Кампучія

Камбоджа застосувала подвійний підхід до управління біосферними резерватами, інтегрувавши їх у національну систему природоохоронних територій, а також прийнявши спеціальне законодавство, спеціально розроблене для біосферних резерватів. Королівський указ про біосферні резервати (Королівський указ 2001 року) та Закон про природоохоронні території (Закон 2008 року) забезпечують нормативну базу для біосферних резерватів у Камбоджі.

Королівський указ про біосферні резервати пропонує комплексне визначення біосферних резерватів, окреслюючи їхні основні функції як центрів збереження, сталого розвитку та обміну знаннями. Він також встановлює рамки управління, включаючи призначення органів управління біосферними резерватами, розробку планів управління та створення механізмів участі зацікавлених сторін. Закон "Про природно-заповідні території" ще більше посилює правовий статус біосферних резерватів у ширшій системі природоохоронних територій.

3.3.4. Модель "Національне визнання без законодавства"

У цій моделі значення біосферних резерватів визнається на національному рівні без необхідності прийняття спеціального законодавства чи закону. Термін "біосферний резерват" використовується без створення спеціальної правової категорії. Хоча така форма визнання не має юридичних наслідків, вона дозволяє біосферним резерватам функціонувати в більш широких рамках національної екологічної політики та стратегій.

У цій моделі значення біосферних резерватів визнається на національному рівні, але це визнання не проявляється у вигляді спеціального законодавства чи закону. Термін "біосферний резерват" використовується без створення спеціальної категорії (ЮНЕСКО, 2009). Ця форма визнання не має юридичних наслідків. Вони існують на основі національного визнання, а не формалізованого закону.

Відсутність суворих правових національних керівних принципів могла б забезпечити більш адаптивне і динамічне управління біосферними резерватами. Формальне визнання біосферних резерватів без національного законодавства може розглядатися

як короткий шлях до втілення Севільської стратегії, нормативної бази, політичне рішення в умовах відсутності політичної єдності щодо того, як продовжувати реалізацію Концепції біосферних резерватів, або як можливість для ситуативної реалізації цієї концепції.

Замість законодавчих актів біосферні резервати підтримуються національною політикою, керівними принципами або стратегічними документами, політичними деклараціями тощо. За відсутності чіткої законодавчої бази управління біосферними резерватами в цій моделі може суттєво відрізнятись залежно від місцевого контексту, ресурсів та викликів.

Залежно від правової структури та політичної системи з меншою кількістю юридичних формальностей, може існувати більше можливостей для залучення різних зацікавлених сторін, від місцевих громад до НУО, до процесу прийняття рішень. Ефективне управління та менеджмент у цій моделі значною мірою спираються на добру волю, відданість та співпрацю різних зацікавлених сторін, зважаючи на відсутність юридичних зобов'язань.

Біосферний резерват Ентлебух, Швейцарія

Ця модель використовується в наступних країнах:

Французька Республіка

Визнання Францією біосферних резерватів вписано в контекст просування практик сталого розвитку. Закон Франції про відновлення біорізноманіття, природи та ландшафтів (*Loi pour la reconquête de la biodiversité, de la nature et des paysages*), зосереджуючись на переході до енергоефективної, зеленої економіки, визнає роль біосферних резерватів як експериментальних майданчиків для ініціатив зі сталого розвитку. Хоча це визнання не тягне за собою конкретних юридичних зобов'язань, воно свідчить про підтримку урядом біосферних резерватів як моделей сталого землекористування та використання ресурсів.

Залучення різних організацій, включаючи національні парки, природні парки, неурядові організації та муніципалітети, до концепції біосферних резерватів демонструє прихильність Франції до інклюзивних та партисипативних підходів до сталого розвитку. Цей спільний підхід дозволяє залучити до обговорення різні точки зору та досвід, сприяючи пошуку інноваційних рішень, що відповідають конкретним умовам (Ковбаснюк, 24.04.2013).

Республіка Куба

Декрет Лей 1999 року на Кубі (*Decreto Ley, 1999*), Закон про природоохоронні території, визнає біосферні резервати в ширшому контексті управління природоохоронними територіями. Хоча закон не створює окремої правової категорії для біосферних резерватів, він прямо згадує про створення біосферних резерватів та управління ними. Крім того, він наголошує на необхідності сумісності між створенням біосферних резерватів та іншими міжнародно визнаними природоохоронними статусами, такими як національні або місцеві пам'ятки та об'єкти всесвітньої спадщини (ЮНЕСКО, 2009).

Вимога щодо затвердження планів управління біосферними резерватами Міністерством науки, технологій та навколишнього середовища акцентує на важливості наукової обґрунтованості та державного нагляду в управлінні цими територіями. Це гарантує, що управління біосферними резерватами здійснюється відповідно до обґрунтованих екологічних принципів та узгоджується з національними природоохоронними цілями.

Словацька Республіка

Національне законодавство Словаччини визнає біосферні резервати в контексті територій міжнародного значення (Закон 2002 року). Це визнання наголошує на важливості біосферних резерватів з точки зору їх глобальної природоохоронної цінності та внеску у сталий розвиток.

Положення закону про те, що територія міжнародного значення може бути оголошена природоохоронною зоною, забезпечує механізм офіційного визнання біосферних резерватів у національній системі природоохоронних територій. Таке визнання може ще більше посилити охорону та управління біосферними резерватами в Словаччині.

Республіка Мадагаскар

Зобов'язання уряду Мадагаскару забезпечити належний правовий захист об'єктів з міжнародним статусом, включаючи біосферні заповідники, відображає визнання важливості цих територій для збереження біорізноманіття та сталого розвитку. Намір створити біосферні резервати як природоохоронні території ще більше увиразнює прихильність уряду до дотримання їхніх природоохоронних цілей (Loi, 2015).

Такий підхід відповідає національним і міжнародним зобов'язанням Мадагаскару щодо захисту та збереження довкілля. Офіційно визнаючи біосферні заповідники природоохоронними територіями, Мадагаскар посилює свої зусилля зі збереження унікального біорізноманіття та просування практики сталого управління земельними ресурсами.

Республіка Корея

Нинішня відсутність юридичного визнання біосферних резерватів як природоохоронних територій у Південній Кореї відображає обережний підхід до включення нових категорій в існуючу правову базу (ЮНЕСКО, 2009). Однак поточні дискусії щодо офіційного визнання біосферних резерватів (Engelbauer, 2023) демонструють зростаюче визнання їхньої важливості та потенційних переваг інтеграції в національну систему природоохоронних територій.

Потенціал для збільшення фінансової підтримки біосферних резерватів, як зазначено в Законі про охорону навколишнього середовища (Закон 1991 року), підстилює зобов'язання уряду надавати адекватні ресурси для управління та збереження біосферних резерватів. Офіційне визнання може ще більше посилити захист і управління біосферними резерватами в Південній Кореї.

3.3.5. Модель "Пряме застосування міжнародного права"

У цій моделі відсутнє національне законодавство, присвячене біосферним резерватам; держави-члени безпосередньо посилаються на акти ЮНЕСКО.

Ця модель має схожі характеристики з моделлю "Національне визнання без законодавства" з точки зору трансляції концепції біосферного резервату, однак діє без юридичного відображення терміну "біосферний резерват" у законодавстві.

Ця модель є типовою для країн з обмеженими законодавчими можливостями. Однак цей підхід дає можливість для гнучкості та адаптації до місцевої ситуації, а також для більшого залучення зацікавлених сторін у питаннях управління та менеджменту.

Незважаючи на гнучкість, яку пропонує ця модель з точки зору національних вимог до створення біосферних резерватів, управління та менеджменту, країни, які застосовують цей підхід, часто мають відносно обмежену кількість створених біосферних резерватів.

Деякі країни, які можна віднести до цієї моделі:

Королівство Швеція

Підхід Швеції до біосферних резерватів відображає її прагнення адаптувати концепцію до конкретного національного контексту та правової бази. Відсутність терміну "біосферний резерват" у шведському законодавстві свідчить про свідоме рішення використати існуючу правову базу та адаптувати концепцію біосферного резервату до шведської практики управління довкіллям. Натомість Швеція прийняла для біосферних резерватів назву "біосферні території". Відсутність спеціального законодавства про біосферні резервати означає, що питання управління та менеджменту вирішуються через поєднання ширшого національного законодавства, політики та міжнародних актів (Екбакідзе та ін., 2013).

Покладання Швеції на ширше національне законодавство та політику в управлінні біосферними резерватами демонструє, що вона віддає перевагу гнучкості та адаптивності. Такий підхід дозволяє розробляти індивідуальні стратегії управління, які враховують унікальні особливості та виклики кожного біосферного резервату в країні.

Королівство Норвегія

Підхід Норвегії до біосферних резерватів балансує між гнучкістю та адаптивністю і дотриманням міжнародних стандартів. Хоча

термін "біосферний резерват" прямо не включений до норвезького законодавства, країна створила два біосферні резервати, один з яких (біосферний резерват Північно-Східний Шпіцберген) був вилучений зі Всесвітньої мережі біосферних резерватів у 1997 році через його невідповідність вимогам.

Біосферний резерват Ніагара – Ескарпмент, Канада

Відсутність статусу біосферних резерватів у Норвегії, визначеного законом, або юридично обов'язкового статусу, свідчить про прагматичний підхід, який надає перевагу практичному впровадженню, а не жорстким правовим рамкам. Такий підхід дозволяє експериментувати та впроваджувати інновації в управлінні біосферними резерватами, оскільки відсутність суворих правових вимог дає простір для адаптації до мінливих обставин і місцевих потреб.

Незважаючи на відсутність спеціального законодавства, Норвегія дотримується принципів і цілей Рамкової програми МАВ, гарантуючи, що її біосферні резервати відповідають міжнародним стандартам збереження, сталого розвитку та обміну знаннями. Цей баланс між гнучкістю і дотриманням міжнародних стандартів відображає прагнення Норвегії до ефективного управління біосферними резерватами.

3.3.6. "Модель, керована громадою"

Ця модель базується на ідеї, що місцеві громади та корінне населення відіграють важливу роль у реалізації Концепції біосферних резерватів, управлінні, менеджменті та процесах прийняття рішень у біосферних резерватах, на території яких вони розташовані. Замість підходу "зверху-вниз", який часто зустрічається в ініціативах під керівництвом уряду, тут акцент робиться на підході "знизу-вгору", заснованому на залученні громадськості.

Ця модель визнає, що місцеві громади та корінні народи співіснували з цими екосистемами протягом багатьох поколінь і мають безцінні знання про їхнє стале управління. Це спроба перейти від централізації до децентралізації, коли місцеві громади та корінні народи отримують можливість брати на себе відповідальність.

Особлива увага приділяється забезпеченню участі всіх членів громади, від старших до молоді, у процесах прийняття рішень. Поряд із захистом довкілля докладаються активні зусилля для збереження культурно-історичної спадщини, традиційних знань, цінностей і звичаїв громади.

Структура управління переважно складається з членів місцевої громади, часто у співпраці з неурядовими організаціями або природоохоронними групами. Модель на базі громади наголошує на спільному управлінні. Рішення щодо зонування, дозволених видів діяльності та стратегій збереження приймаються після консультацій з громадою, що забезпечує їх відповідність місцевим реаліям.

Рішення та стратегії, що виникають у рамках цієї моделі, зазвичай пристосовані до специфіки регіону, спрямовані на вирішення унікальних проблем та використання місцевих можливостей, оскільки вони виникають органічно.

Прикладами цієї моделі є:

Республіка Гана

У Гані біосферні резервати не мають чіткого визнання в національному законодавстві. Натомість вони управляються переважно місцевими громадами та зацікавленими сторонами. Такий децентралізований підхід виявився дуже ефективним у біосферному заповіднику Сонгор та біосферному заповіднику озера Босомтве.

З моменту свого створення біосферним заповідником Сонгор керує дуже активний комітет, до складу якого входять

місцеві громади та зацікавлені сторони. Цей комітет відповідає за розробку та впровадження комплексного плану управління, забезпечення дотримання правил і норм, а також підвищення обізнаності про важливість біосферного заповідника (Engelbauer, 2023).

Члени громади також брали активну участь у природоохоронних заходах, таких як висаджування дерев, моніторинг популяцій диких тварин та навчання інших про сталі практики. Ці зусилля допомогли захистити біорізноманіття, сприяти сталому існуванню та зберегти культурну спадщину.

Як і біосферний заповідник Сонгор, біосферний заповідник озера Босомтве управляється комітетом місцевих громад та зацікавлених сторін з моменту його створення. Цей комітет працював над розробкою та впровадженням плану управління, забезпеченням дотримання правил і норм, а також підвищенням обізнаності про біосферний резерват (Engelbauer, 2023).

Члени громади також беруть участь у природоохоронних заходах, таких як захист рибних запасів, моніторинг якості води та сприяння розвитку екотуризму. Ці зусилля допомогли зберегти біорізноманіття, сприяти сталому існуванню та зберегти культурну спадщину.

Французька Полінезія

У Французькій Полінезії управління біосферними резерватами здійснюється за унікальною системою, яка значною мірою спирається на правила, прийняті громадою, найкращі місцеві практики та традиційне законодавство. Такий підхід відображає глибоку повагу до місцевих культур і традицій, яка закладена в полінезійському суспільстві.

Однією з ключових особливостей цієї системи є роль мерів міст як голів біосферних резерватів. Мери відповідають за скликання та проведення засідань комітету з управління біосферним резерватом, до складу якого входять представники місцевих громад, державних установ та неурядових організацій.

Члени громади також відіграють важливу роль у прийнятті рішень на місцевому рівні. Вони беруть участь у розробці та впровадженні планів управління, забезпеченні дотримання правил і норм, а також моніторингу природоохоронної діяльності.

Традиційні знання та практики також є важливою частиною системи управління біосферними заповідниками у Французькій Полінезії. Місцеві громади мають багаті знання про свої екосистеми, які передаються з покоління в покоління. Ці знання тепер використовуються для прийняття управлінських рішень, забезпечуючи, щоб зусилля зі збереження природи були культурно чутливими та сталими.

Система управління біосферними резерватами у Французькій Полінезії на рівні громад успішно сприяє збереженню природи та сталому розвитку. Біосферні заповідники у Французькій Полінезії сьогодні визнані моделями сталого управління в усьому світі.

3.3.7. "Гібридна модель"

Ця модель є сплавом кількох підходів і стратегій, що поєднує елементи декількох моделей, щоб відповідати унікальним викликам і можливостям конкретного біосферного резервату. Ця модель може бути застосована в транскордонному контексті як на міжнародному, так і на національному рівні, у випадку країн з федеративним устроєм.

Це найскладніша модель, оскільки вона включає комбінацію стратегій і підходів, представлених в інших моделях. Вона має вирішувати питання двох або більше моделей (у випадку багатостороннього транскордонного біосферного резервату), що стосуються міжнародного та національного контекстів.

Транскордонний біосферний заповідник "Мура-Драва-Дунай":

Транскордонний біосферний заповідник Мура-Драва-Дунай простягається на території п'яти країн: Австрії, Словенії, Хорватії, Угорщини та Сербії.

Гібридна модель відіграла важливу роль в управлінні цим складним біосферним резерватом через відмінності у законодавчій базі та підходах до охорони природи у п'яти країнах. Наприклад, Австрія має добре розвинену правову базу для біосферних резерватів, тоді як Хорватія чи Словаччина не мають спеціальної категорії біосферних резерватів у своєму національному законодавстві.

Гібридна модель дозволила біосферному заповіднику розробити систему управління та менеджменту, а також план управління, адаптований до специфічних потреб кожної країни, забезпечуючи

при цьому досягнення загальних природоохоронних цілей заповідника. Ця модель також допомогла налагодити співпрацю та взаємодію між п'ятьма країнами, що було важливо для успішного управління біосферним резерватом.

Транскордонний біосферний заповідник Вогезес дю Норд/Пфальцєрвальд:

Транскордонний біосферний заповідник Вогезі дю Норд/Пфальцєрвальд розташований на перетині Франції та Німеччини.

Гібридна модель виявилася успішною в управлінні цим біосферним резерватом завдяки різним підходам до збереження природи у Франції та Німеччині. Наприклад, Франція має більш централізований підхід до збереження природи без розвиненої законодавчої бази для біосферних резерватів, тоді як Німеччина має більш децентралізований підхід з дуже добре розвиненою законодавчою базою.

Гібридна модель дозволила біосферному заповіднику розробити систему управління та менеджменту, а також план управління, який включає в себе кращі практики Франції та Німеччини. Модель також сприяла розвитку співробітництва та взаємодії між двома країнами, що має важливе значення для успішного управління біосферним резерватом.

4. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ

4.1. Критичний аналіз сильних та слабких сторін моделей

Критичний аналіз сильних і слабких сторін кожної моделі розкриває їхні потенційні можливості, а також проблеми реалізації та їхню придатність у різних соціально-політичних контекстах.

Модель спеціального національного законодавства забезпечує комплексну та юридично обов'язкову основу для біосферних резерватів. Вона може допомогти забезпечити управління біосферними резерватами у спосіб, що відповідає принципам КБР і Севільської стратегії, Статутній рамці, а також іншим документам і цілям ЮНЕСКО. Це гарантує застосування єдиних підходів до управління та керівництва біосферними резерватами і забезпечує чітку та прозору правову базу, яка може допомогти побудувати довіру та співпрацю між різними зацікавленими сторонами. Офіційне юридичне визнання зазвичай супроводжується бюджетним фінансуванням і полегшує доступ до міжнародного фінансування, наприклад, з боку Глобального екологічного фонду та інших організацій.

Юридичне визнання на національному рівні, що супроводжується всеосяжним спеціальним національним законодавством, може слугувати додатковим і сучасним інструментом для збереження біологічного різноманіття, природних і складних ландшафтів, флори і фауни, що перебувають під загрозою зникнення. (ЮНЕСКО, 2009) культурної спадщини, матеріальної та нематеріальної спадщини, а також традиційних знань і практик.

Незважаючи на свої сильні сторони, ця модель може бути менш гнучкою в адаптації до місцевих умов. Процес ухвалення та оновлення законодавства часто займає багато часу та ресурсів, що потенційно може перешкоджати своєчасному реагуванню на мінливі місцеві потреби та обставини.

Згідно із закликом Мадридського плану дій до посилення юридичного визнання біосферних резерватів (ЮНЕСКО, 2013), включення біосферних резерватів у національне законодавство може забезпечити надійну основу для їхнього управління та врядування. Однак важливо визнати, що біосферні резервати слугують лабораторією для відпрацювання підходів до сталого розвитку. Таким чином,

право місцевих громад формувати і розвивати свої біосферні резервати повинно поважатися і підтримуватися. Такий підхід, заснований на участі, гарантує, що біосферні резервати залишатимуться актуальними і відповідатимуть конкретним потребам і прагненням місцевих громад, сприяючи формуванню у них почуття власності та відповідального управління.

Модель "Біосферні резервати на основі ширшого правового інструментарію" пропонує більшу гнучкість, полегшуючи адаптацію до конкретних потреб шляхом використання існуючих правових механізмів, тим самим зменшуючи потребу у створенні нових. Однак ця модель може не забезпечити такого ж рівня правового захисту або чіткості, як модель "Спеціальне національне законодавство". Крім того, відсутність спеціального законодавства може призвести до неоднозначного тлумачення та застосування положень і норм. Крім того, може бути складніше забезпечити управління біосферними резерватами відповідно до принципів Севільської стратегії, Статутної рамки та КБР, а також інших документів і цілей ЮНЕСКО.

Модель "Інтеграція в національну систему природоохоронних територій" пропонує найпростіший підхід з точки зору держави-члена. Теоретично, вона гарантує, що біосферні резервати гармонійно вписуються в ширші природоохоронні цілі країни і отримують таке ж визнання і пріоритет, як і інші національні природоохоронні території. Як частина системи природоохоронних територій, біосферні резервати мають право на частку ресурсів, що виділяються національним природоохоронним територіям. Включення до системи національних природоохоронних територій забезпечує уніфіковане управління, скоординоване з іншими природоохоронними територіями. Однак ця модель може ігнорувати унікальні особливості концепції біосферних резерватів, а також може існувати ризик зміщення пріоритетів у визначенні цілей, оскільки біосферні резервати можуть бути відсунуті на задній план більш широкими цілями природоохоронних територій.

Модель "Національне визнання без законодавства" пропонує більшу гнучкість порівняно з раніше розглянутими моделями, дозволяючи динамічне управління та адаптацію до конкретних національних потреб. Вона може прискорити визнання та управ-

ління біосферними резерватами, не обмежуючись тривалими законодавчими процесами. Крім того, цей підхід є менш складним і бюрократичним.

Однак відсутність юридичного визнання біосферних резерватів створює певні проблеми. Створення адміністративного органу, відповідального за реалізацію політики або плану управління для всієї території, стає більш складним. (ЮНЕСКО, 2009). Крім того, дуже важливо розглядати біосферні резервати як безперервний процес, а не як тимчасовий проєкт (Олссон та ін., 2005). Підтримка безперервності у рамках циклу біосферного резервату може бути складним завданням в рамках цієї моделі.

Відсутність правового статусу біосферних резерватів може призвести до непередбачуваного фінансування, а в деяких випадках – до перешкод у доступі до фінансування взагалі (ЮНЕСКО, 2009). Крім того, менеджмент та управління біосферними резерватами може значно відрізнятись в різних країнах. Справедливо також зробити висновок, що біосферному резервату, який працює за такою моделлю, може бракувати видимості і довіри без правового підґрунтя, що потенційно блокує можливості для співпраці (Olsson et al. 2005).

Модель "прямого застосування міжнародного права" теоретично забезпечує управління біосферними резерватами відповідно до міжнародно визнаних стандартів (Севільська стратегія та Статутні рамки) та найкращих практик, дозволяючи при цьому адаптувати їх до місцевих умов. Відсутність національного законодавства і пов'язана з цим гнучкість є одними з факторів, що сприяють підтримці різними державами-членами створення біосферних резерватів і Програми МАВ в цілому (ЮНЕСКО, 2009).

Більше того, в деяких країнах реалізація цієї моделі є ключовим фактором для сприйняття суспільством. Однак реалізація цієї моделі на практиці може бути складною через природу міжнародного права (яке часто називають "м'яким правом") і правових систем різних країн (ієрархія національних правових актів і місце міжнародного права в них). Забезпечити, щоб усі зацікавлені сторони знали і розуміли свої права та обов'язки за міжнародним правом, також може бути складно, особливо коли рідна мова (мови) відрізняється від офіційних мов ЮНЕСКО. Крім того, міжнародні

закони часто не враховують місцевий контекст і можуть не повністю відповідати унікальним викликам і можливостям конкретної країни.

"Модель, орієнтована на громаду" є найбільш ефективною з точки зору досягнення повного потенціалу біосферних резерватів, оскільки вона глибоко вкорінена в залученні громадськості, і часто саме вона може мати найбільший вплив. Залучаючи місцеві громади, ця модель гарантує, що природоохоронні стратегії резонують з місцевими реаліями, виховуючи почуття причетності та надаючи місцевим громадам можливість відігравати ключову роль у формуванні їхнього довкілля. Однак ефективність цієї моделі може бути скомпрометована відсутністю координації або суперечливими інтересами громад. Більше того, її реалізація створює унікальні виклики, оскільки низові стратегії, які ефективно працюють в одній громаді, можуть бути не застосовні в іншій. Крім того, успішна реалізація залежить від сильного лідерства громади, яке може бути важко розвинути.

Незважаючи на ці виклики, "модель, орієнтована на громаду" пропонує перспективний підхід до управління біосферними резерватами, особливо за умов ретельного планування, впровадження та постійної підтримки. Узгоджуючи природоохоронні зусилля з місцевими реаліями та розширюючи можливості місцевих громад, ця модель може призвести до більш стійких та ефективних результатів збереження, забезпечуючи довгостроковий захист біосферних резерватів, культурної спадщини та біорізноманіття в цілому.

"Гібридна модель" має потенціал для поєднання сильних сторін різних моделей у транскордонному контексті, забезпечуючи цілісний підхід до управління транскордонними біосферними резерватами. Вона може слугувати можливістю для навчання, дозволяючи обмінюватися досвідом і кращими практиками між регіонами. Ця модель може бути високоефективною у досягненні цілей транскордонних біосферних резерватів, зміцненні співпраці та просуванні практики сталого управління через кордони.

Однак ефективність моделі залежить від ретельного керівництва та координації між усіма залученими учасниками та зацікавленими сторонами. Створення добре розвинених механізмів транскордонного співробітництва має вирішальне значення для уникнення складнощів і двозначностей. Складність моделі може вимагати

посилення адміністративного нагляду та координації для забезпечення безперешкодної реалізації. Крім того, мовні бар'єри та "спілкування однією мовою", з точки зору неузгодженості термінології, можуть створювати додаткові проблеми.

На ефективність кожної моделі у досягненні цілей Концепції біосферних резерватів впливають різні фактори, зокрема, надійність законодавчої бази, рівень залучення зацікавлених сторін та адаптивність до місцевих умов. У той час як деякі моделі пропонують структуровані підходи, інші надають перевагу гнучкості. Вибір моделі має ґрунтуватися на пріоритетах, викликах і конкретних цілях країни, яких вона прагне досягти в рамках біосферного резервату.

4.2. Створення сталого майбутнього: місце і роль біосферних резерватів

Від самого початку біосферні резервати були задумані як такі, що принципово відрізняються від інших форм охорони навколишнього середовища, таких як заповідні території, об'єкти Всесвітньої спадщини та Рамсарські угіддя. На ранньому етапі розвитку концепції біосферних резерватів, в епоху першого покоління біосферних резерватів, використовувався типовий природничо-науковий підхід; передбачалося, що біосферні резервати повинні бути екологічно цінними і охоплювати різні біогеографічні регіони, що робить їх дуже схожими на заповідні території. Навіть перша система категорій природоохоронних територій, розроблена МСОП у 1978 році, включала біосферний заповідник (категорія IX). (IUCN 1978)

На сучасному етапі змінюється уявлення про сутність та роль біосферних резерватів. "Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року", прийнятий на Саміті ООН у 2015 році, визначив 17 Цілей сталого розвитку, які мають стати орієнтиром для вирішення глобальних соціальних, економічних та екологічних проблем, що стоять перед людством. У цьому контексті біосферні резервати відіграють важливу роль, демонструючи, як сталий розвиток може бути досягнутий на практиці на місцевому рівні. Цей сучасний і більш міжгалузевий підхід робить біосферний резерват унікальним у виконанні своєї важливої місії – служити модельним регіоном для сталого розвитку. Важливо не випускати з уваги ідею захисту екосистем або еко-

логічно цінних територій, але це можливо лише за умови, що місцеве населення має засоби для виживання і процвітання без нераціональної експлуатації природних ресурсів та екосистем. Ось чому біосферні заповідники як модельний регіон для сталого розвитку мають вирішальне значення. Метою має бути визначення того, як можна досягти сталого розвитку на регіональному рівні і які уроки можна винести з цього в більш широкому масштабі (Engelbauer, 2023).

Нові біосферні резервати, які добре функціонують з часу прийняття Севільської конвенції, з'явилися, як правило, тому, що місцеві зацікавлені сторони розуміють свій особливий статус і прагнуть визнання своєї ролі. Вони готові інвестувати зусилля і гроші в отримання статусу біосферного резервату ЮНЕСКО і отримати міжнародне визнання за хорошу роботу, зберігаючи при цьому свою специфічну ідентичність. Існує також потреба у використанні біосферних резерватів як інструмента для спільного планування землекористування, що включає різноманітні стратегії (Engelbauer, 2023).

Окрім екологічного значення, біосферні заповідники часто охоплюють території, що мають історичне, культурне та соціальне значення. Вони визнають глибокий зв'язок між корінними громадами та їхніми споконвічними територіями. Тому важливо, щоб біосферні заповідники були не лише осередками біорізноманіття, але й ставали центрами збереження культури та обміну знаннями.

На відміну від класичних категорій охорони природи та культури, які регулюються міжнародними договорами, що мають бути інкорпоровані в національне законодавство, реалізація Концепції біосферних резерватів має базуватися на більш гнучких політичних інструментах та законодавчій базі. Ці документи повинні слугувати скоріше керівними принципами, ніж обов'язковими рамками, дозволяючи адаптувати їх до місцевих умов і потреб. Біосферні резервати повинні запропонувати нову парадигму життя людини в гармонії з природою. Як модельні об'єкти вони мають сприяти зміні суспільного мислення в бік більш сталої взаємодії з природними ресурсами. Однак ця трансформаційна сила ставиться під сумнів, коли ми розглядаємо роль законодавства у формуванні біосферних резерватів. Законодавство, за своєю природою, накладає обмеження, які часто виходять від структур "зверху-вниз", можливо, пригнічуючи ту саму свободу і гнучкість, які роблять біосферні резервати унікальними.

Одним із фундаментальних принципів парадигми біосферних резерватів є розширення прав і можливостей місцевих громад. Визнаючи, що природоохоронні зусилля, спрямовані зверху вниз, часто стикаються з опором, біосферні резервати наголошують на лідерстві низових ланок (Ковбаснюк, 4/25/2023b). Передаючи право приймати рішення в руки тих, хто живе і працює в резерваті, ця модель гарантує, що природоохоронні стратегії узгоджуються з місцевими потребами, прагненнями і системами знань. Ось чому в ідеальному світі модель, заснована на громадах, була б найкращим підходом до реалізації основних цінностей біосферних резерватів.

Однак передумовою успішної реалізації цієї моделі є перехід суспільства до більш стійкої культури та правової свідомості, а також сильне місцеве лідерство. Досягнення цих змін, однак, є складним і потенційно довготривалим процесом. З огляду на різний рівень соціального розвитку в різних країнах, повна реалізація моделі, орієнтованої на громаду, залишається величезним викликом, а іноді навіть неможливою.

Це зумовлює необхідність пошуку альтернативних підходів, які б забезпечили комплексну та юридично обов'язкову основу для функціонування біосферних резерватів, а також враховували різні фактори: політичну та правову системи кожної країни, соціально-економічні умови, сприйняття біосферних резерватів громадськістю та наявні ресурси, такі як фінансування та технічний досвід.

У світлі цих викликів пропонується, щоб ЮНЕСКО розглянула можливість надання більш гнучких варіантів для країн, які прагнуть реалізувати концепцію біосферних резерватів. Відродження та доопрацювання ідеї "модельного закону" (Bonnin and Jardin 2009) про біосферні резервати може стати проміжним кроком у цьому напрямку. Враховуючи досвід розробки та використання існуючого модельного закону, було б доцільно запропонувати кілька варіантів нового модельного закону, розробленого спільно з державами-членами, зваживши сучасні політичні, правові, соціально-економічні та екологічні аспекти. Хоча застосування модельного закону не повинно бути обов'язковим для держав-членів, він, безумовно, буде необхідним для країн, які бажають рухатися в цьому напрямку.

Успішне функціонування біосферних резерватів у державі-члені залежить від ефективності внутрішніх механізмів реалізації концепції біосферних резерватів. Ці механізми складаються з трьох основних компонентів:

Нормативно-правовий механізм: Охоплює конституційні та законодавчі положення, які встановлюють гарантії сумлінного виконання державою міжнародно-правових зобов'язань. Він включає норми, що визначають роль, функції та обов'язки уповноважених органів і посадових осіб, а також норми, що визначають форми і методи імплементації міжнародно-правових норм.

Організаційно-правовий механізм: Йдеться про систему державних органів, спеціально створених для забезпечення виконання державою міжнародно-правових зобов'язань (Сухорольський, 2012а). Ці органи відіграють важливу роль у перетворенні міжнародних зобов'язань у національну політику та забезпеченні їх ефективного впровадження і реалізації в рамках біосферних резерватів.

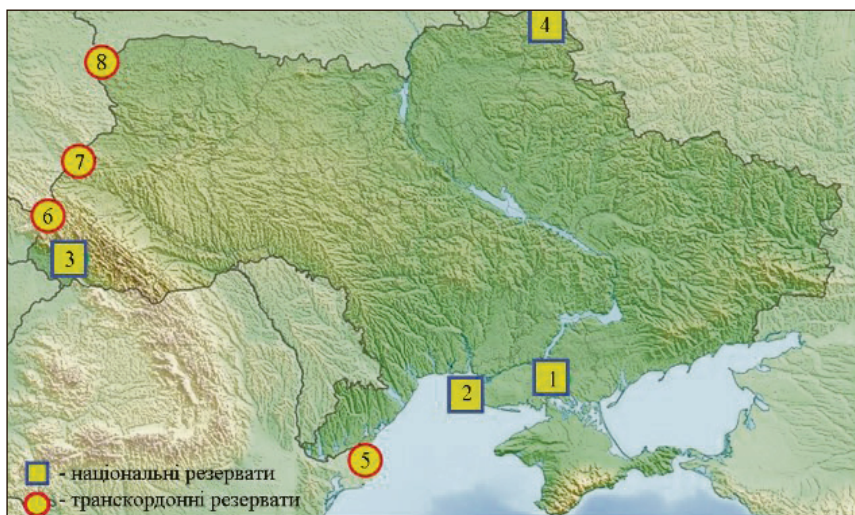
Сприяння створенню єдиної мовної та концептуальної бази: Наріжним каменем поглиблення співпраці між державами-членами є розробка єдиної концептуальної основи для Концепції біосферних резерватів. Ця спільна мова, подібна до "говорити однією мовою", виходить за рамки простих слів; вона передбачає узгодження методологій і розуміння біосферних резерватів через кордони, беручи до уваги унікальний контекст кожного регіону. Така спільність сприяє безперешкодному обміну знаннями, уможливаючи передачу успішних практик від однієї держави до іншої без перешкод у вигляді мовних бар'єрів чи культурних відмінностей. ЮНЕСКО може відігравати ключову роль в очоленні ініціатив, спрямованих на встановлення такого спільного розуміння, поважаючи при цьому унікальні характеристики кожного біосферного резервату.

На цьому етапі важливу роль має відіграти ЮНЕСКО, яка повинна взяти на себе роль першопрохідця і допомогти державам-членам у процесі національно-правової (внутрішньодержавної) імплементації Концепції біосферних резерватів шляхом створення додаткових внутрішніх засобів для трансформації цілей, викладених у концепції, у реальні дії органів державної влади, юридичних осіб та громадян, що перебувають під юрисдикцією держави, на шляху до сталого майбутнього.

5. УКРАЇНЬСЬКА ПРАКТИКА ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Біосферні резервати, які працюють у рамках Програми "Людина і біосфера", – це природоохоронні території нового типу, ключовою метою яких є забезпечення гармонійного розвитку людини і природи. Сама ідея біосферних резерватів лежить в основі принципів сталого розвитку, зустрінута в усьому світі з великим ентузіазмом, і за минулі п'ять десятиліть набула значних успіхів.

А сьогодні біосферні резервати формують глобальну мережу модельних регіонів, де можуть бути апробовані різні способи сталого природокористування і можливості адаптуватися до мінливих екологічних, економічних і соціальних умов за участі в усіх зацікавлених сторін.

Національна мережа біосферних резерватів ЮНЕСКО в Україні.

Національні резервати: 1. Асканія-Нова, 1982; 2. Чорноморський, 1982;

3. Карпатський, 1992; 4. Деснянський, 2009.

Транскордонні резервати: 5. Дельта Дунаю, 1999 (Румунія, Україна);

6. Східні Карпати, 1999 (Польща, Словаччина, Україна);

7. Розточчя, 2019 (Польща, Україна);

8. Західне Полісся, 2012 (Білорусь, Польща, Україна)

З часу створення Програми ЮНЕСКО "Людина і біосфера" та мережі біосферних резерватів впроваджувались інноваційні підходи у наукових дослідженнях, організації моніторингу, екологічній освіті, створювався для цього необхідний потенціал, здійснювалось вдосконалення менеджменту, реалізовувались модельні проекти, які виходили далеко за рамки тільки збереження природи і є добрими моделями для екологічно сталого способу життя.

До Всесвітньої мережі біосферних резерватів від України включені біосферні заповідники Чорноморський, "Асканія-Нова", Карпатський та Дунайський (останній у складі українсько-румунського біосферного резервату "Дельта Дунаю") та біосферні резервати: українсько-польсько-словацький "Східні Карпати", Деснянський, "Розточчя" та Шацький (окремо і в складі українсько-білорусько-польського резервату "Західне Полісся").

Всі вони вносять свій посильний вклад у впровадження в Україні стратегії сталого розвитку, служать інструментами запровадження принципів "зеленої економіки", надання екосистемних послуг, раціонального природокористування, мінімізації впливу кліматичних змін тощо.

Так, до прикладу, букові праліси Угольсько-Широколужанського масиву Карпатського біосферного заповідника, за даними досліджень університету штату Вермонт (США), займають друге місце у світі серед лісів помірної зони (після дощових лісів Тихоокеанського побережжя США) з акумуляції парникових газів. Крім того, за висновками авторів українсько-німецького проекту "Природоохоронний менеджмент Карпатського біосферного заповідника і розв'язання сучасних викликів на Закарпатті (Україна)", природні екосистеми східної частини Закарпаття становлять сьогодні європейський епіцентр дикої природи, недоторканості та функціональних лісів. Їх унікальна особливість постійно вабить дослідників, студентів екологів, лісівників та природоохоронців з усього світу.

А праліси Карпатського біосферного заповідника, які входять до складу транснаціонального серійного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО "Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи", служать зараз еталоном в європейській лісовій екології та природоохоронній справі.

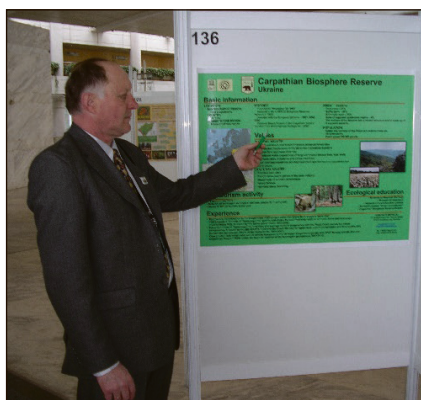
В Україні напрацьована одна з найкращих у світі практик правового регулювання діяльності біосферних заповідників (резерватів) як модельних територій для сталого розвитку.

Так, відповідно до Закону про природно-заповідний фонд, в окремій главі "Біосферні заповідники" чітко прописано правові механізми реалізації в Україні Концепції та Севільської стратегії для біосферних резерватів. ЮНЕСКО. У трьох статтях цього Закону, визначено статус і завдання біосферних заповідників (які по суті є біосферними резерватами), структуру території, особливості їх управління та діяльності.

Участь української делегації в роботі третього Всесвітнього конгресу біосферних резерватів ЮНЕСКО (м. Мадрид, 2008 р.)

У президії Конгресу

Професор Федір Гамор,
презентує учасникам конгресу,
діяльність Карпатського
біосферного заповідника (КБЗ)

Зліва направо: директор КБЗ,
професор Федір Гамор, заступник
директора Ужанського НПП
Валентин Волошин та директор
Шацького ПП Володимир Найда

Визначається, що "Біосферні заповідники є природоохоронними, науково-дослідними установами міжнародного значення, які створюються з метою збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери, здійснення фонових екологічного моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під дією антропогенних факторів".

Встановлено, що для біосферних заповідників визначається диференційований режим охорони, відтворення та використання природних комплексів згідно з функціональним зонуванням, яке повинно включати: заповідну зону, буферну зону та зону антропогенних ландшафтів.

Наукові дослідження, спостереження за станом навколишнього природного середовища та інша діяльність біосферних заповідників має здійснюватись з урахуванням міжнародних програм, насамперед Програми ЮНЕСКО "Людина і біосфера".

У цьому Законі передбачається також гарантоване державне фінансування та визначено економічні механізми діяльності біосферних заповідників. Ця передова українська практика імплементації Концепції біосферних резерватів ЮНЕСКО до національних законодавств є однією з найкращих у світі, тому, до прикладу, нещодавно у Секретаріаті Всесвітньої мережі гірських біосферних резерватів ЮНЕСКО визнали за необхідне застосувати цей досвід і в інших країнах.

Але українська практика впровадження Концепції біосферних резерватів, потребує удосконалення, і про це дуже аргументовано нещодавно викладено в аналітичній, експертній довідці директора Науково-дослідного центру енергетичного, ядерного та природоресурсного права Інституту держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України Вячеслава Олещенка.

Враховуючи особливу науково-практичну актуальність цих міркувань та висновків, поддаємо їх окремим додатком .

У цьому контексті важливим є необхідність повернутись до проблеми розробки й прийняття Міжнародного уніфікованого нормативно-правового акту щодо діяльності Всесвітньої мережі біосферних резерватів.

Нагадаємо, що в світі працює 759 біосферних резерватів, 474 з них розташовані на гірських територіях, які займають приблизно чверть поверхні Землі та є домівкою для приблизно 15 відсотків населення світу, забезпечуючи значну частину землян прісною водою, чистим повітрям та іншими життєво необхідними екосистемними функціями та послугами.

Тому Програма ЮНЕСКО "Людина і біосфера" та Швейцарська ініціатива гірських досліджень відновили діяльність Всесвітньої мережі гірських біосферних резерватів. Метою цього формування є поліпшення захисту гірських екосистем і добробуту громад, сприяння обміну знаннями та досвідом між науковцями та іншими зацікавленими сторонами в зоні діяльності біосферних резерватів, розгортання наукових досліджень та розробки й прийняття науково обґрунтованих управлінських рішень, сприяння адаптивному управлінню охороною та використанням природних ресурсів й організації гірського господарювання, наприклад, за допомогою угод між керівними комітетами біосферних резерватів й науково-дослідними установами в реалізації спільних планів робіт тощо.

6. БІОСФЕРНІ РЕЗЕРВАТИ ЯК НАВЧАЛЬНІ ПОЛІГОНИ ТА МОДЕЛЬНІ ТЕРИТОРІЇ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Ідея сталого розвитку, яка сьогодні все більше опановує суспільну свідомість, акумулює в собі результати багаторічних досліджень впливу людини на природне середовище. Видатну роль у цьому контексті відіграли народжена у надрах ООН Міжнародна біологічна програма ЮНЕСКО «Людина і біосфера», історична доповідь Генерального секретаря ООН У Тана «Проблеми людського середовища» (1969 р.), висновки Римського клубу та Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку під керівництвом Г.Х. Брундланд (1984-1986 рр.). А прийняті на конференціях глав держав та урядів світу в Ріо-де-Жанейро (1992 р.) «Порядок денний на ХХІ століття» та Йоганнесбурзька декларація зі сталого розвитку (2002 р.) закріпили політичну волю світового співтовариства на подолання глобальної екологічної кризи, злиднів та нерівності у використанні природних ресурсів.

Незважаючи на все це, ідеологія сталого розвитку в багатьох частинах світу, в тому числі й Україні, не знаходить належного розуміння на державних рівнях. А це призводить до значного загострення негативних екологічних та соціально-економічних процесів. Невпинно продовжується втрата біологічного різноманіття, триває виснаження природних ресурсів, більш очевидними є наслідки кліматичних змін, стихійні явища стають частішими і руйнівнішими, росте прірва між злидарями та багатими тощо. Тому в наукових та громадських колах ведуться невпинні пошуки шляхів розв'язання названих проблем на глобальному та регіональному рівнях. На думку ЮНЕСКО, у цьому плані велика роль відводиться мережі біосферних резерватів, яка активно розвивається в рамках Програми «Людина і біосфера».

Сьогодні всесвітньо визнаним є той факт, що діюча мережа біосферних резерватів є тими територіями, які країни-учасниці ЮНЕСКО можуть використовувати в якості об'єктів для випробування принципів сталого розвитку та впровадження позитивного досвіду взаємовигідних відносин між людиною і природою.

Загально визнано також, що найбільш небезпечними нині є кліматичні зміни, урбанізація та негативні демографічні процеси, глобальні наслідки російської військової агресії проти України. На

підставі висновків наукових експертів категорично заявлено, що причини глобального потепління мають винятково антропогенне походження. Вміст вуглекислого та інших парникових газів в минулому накопичувався здебільшого індустріально-розвиненими країнами. А зараз велика кількість шкідливих речовин викидається в довкілля країнами із малорозвинутою ринковою економікою. Тому очікується, що проблема потепління на Землі найближчим часом подвоїться. Дуже чітко акцентовано, що цим процесам серйозно сприяє також і вирубування лісів на планеті. Як наслідок, ріст середньорічної температури уже найближчим часом може призвести до того, що мільярди людей у світі будуть страждати від нестачі води, а мільйони потерпатимуть від малярії. Більш катастрофічними стануть засухи і повені. Підняття рівня світового океану призведе до значних людських міграційних процесів тощо.

Для стабілізації ситуації, на думку Секретаріату ЮНЕСКО, та відповідно до Дрезденської декларації про біосферні резервати та зміни клімату, біосферні резервати покликані сприяти справі пошуку та випробовуванню на практиці рішень щодо зменшення тенденцій до глобального потепління.

Для природничих наук та багатьох цільових програм ЮНЕСКО біосферні резервати стають демонстраційними об'єктами для вдосконалення методів управління соціальними та природними процесами, є важливими для оцінювання ефективності стратегії виживання цивілізації в умовах дії негативних факторів. Наявність на територіях біосферних резерватів малопорушених лісових та прибережних екосистем безпосередньо забезпечує накопичення та переробку вуглекислого газу, демонструє цінний досвід з цих питань решті світу тощо.

Відповідно до Мадридського плану дій, біосферним резерватам належить важлива роль із впровадження інноваційних підходів щодо оцінювання послуг екосистем. Унікальний підхід та методика, яка презентована та схвалена на третьому Світовому конгресі біосферних резерватів, визначають, що екосистема уже власним існуванням забезпечує щонайменше чотири категорії послуг, за які суспільство, безумовно, має платити.

По-перше, екосистеми надають послуги із загальної підтримки життя (виробляють поживні речовини та біомасу, забезпечують ґрунтотворні процеси). По-друге, постачають людство продуктами

харчування, прісною водою, деревиною, волокнами, паливом тощо. По-третє, виступають регуляторами клімату, повеней та інших катаклізмів й очищують воду. І насамкінець, виконують культурні функції, тобто надають естетичні, духовні, освітні та рекреаційні послуги.

У зв'язку з цим біосферні резервати (як моделі для сталого розвитку) відіграють унікальну роль у наданні комплексу соціально та екологічно важливих послуг. Зонування їх території дозволяє залучати інвестиції у послуги, котрими до цього часу незаслужено нехтували (регулювання клімату, очищення води, збереження біорізноманіття), і в послуги, які дозволяють поліпшити виконання соціальних (підтримка традиційних методів сільського та лісового господарства) та культурних функцій (туризм).

Дуже важливо також, що активний діалог між науковцями, політиками, бізнесменами, громадами та органами місцевої влади, сприяє пошуку оптимальних комбінацій цих послуг і в такий спосіб – ілюструє величезну роль, яку відіграють біосферні резервати у справі впровадження сталого розвитку на світовому, регіональному та національному рівнях.

Але досвід та проблеми, які виникають при організації виконання Концепції біосферних резерватів, Мадридського та Лімського планів дій, виникає багато практичних питань, зокрема: «Яким чином поліпшити діяльність програми «Людина і біосфера» та регіональних мереж біосферних резерватів з тим, щоб вони стали основними рушійними силами при плануванні роботи біосферних резерватів?», «Яким чином зонування біосферних резерватів допомагає у збереженні біорізноманіття та впровадженні сталого розвитку, враховуючи перешкоди і труднощі, що зустрічаються в кожній із зон?», «Яким чином біосферні резервати можуть використовуватись для інноваційних досліджень та підвищення кваліфікації спеціалістів, нарощуючи роль товарів та послуг, котрі може забезпечити та чи інша екосистема у майбутньому?» і «Яким чином можна використати біосферні резервати для навчання, адаптації нових методів управління та підходів до впровадження сталого розвитку?».

Безумовно, Севільська стратегія та Статутні рамки для біосферних резерватів, які були схвалені ЮНЕСКО у 1995 році, стали важливими інструментами для випробування інноваційних підходів до сталого розвитку. А самі біосферні резервати позитивно вплинули у різних частинах світу на зменшення втрат біорізноманіття,

гармонізації стосунків людини і природи, поліпшення добробуту громад без завдання шкоди навколишньому середовищу.

З урахуванням цього міжнародно визнано, що діяльність біосферних резерватів і надалі має інтегрувати виконання трьох основних функцій, а саме: вести роботу із збереження біологічного та культурного різноманіття, підтримувати економічний розвиток, який був би сталим (безпечним) з точки зору збереження довкілля та соціально-культурного життя, здійснювати матеріально-технічну підтримку демонстраційних проектів зі сталого розвитку, проводити моніторинг, екоосвіту та навчання. З огляду на це кожен біосферний резерват має мати три функціональні зони. Заповідна (ядрова) повинна служити збереженню, моніторингу та безпечним дослідженням. В буферній зоні має здійснюватися діяльність, яка не шкодить природі, а в транзитній (традиційного господарювання) всі зацікавлені сторони та громади спільно використовують природні ресурси та управляють ними.

В цьому контексті Лімський план дій для Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» та Порядок денний для сталого розвитку на період до 2030 року, які схвалені на 4-му Всесвітньому конгресі з питань біосферних резерватів 17 березня 2016 р., теж ґрунтуються на нерозривності Севільської стратегії і Положення про Всесвітню мережу біосферних резерватів та передбачають необхідність підтримки держав-членів і зацікавлених сторін у збереженні біорізноманіття, відновленні і поліпшенні екосистемних послуг, розробці наукових основ сталого розвитку, активізації освітньої діяльності, впровадженні заходів з пом'якшення наслідків кліматичних змін та інших глобальних змін тощо.

Але ключовими завданнями залишаються – забезпечення ефективного функціонування моделей сталого розвитку, які представлені в рамках Всесвітньої мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО.

Тому, необхідно і надалі проводити роботу із удосконалення моделей для сталого розвитку на міжнародному, національному та місцевому рівнях, причому біосферні резервати мають слугувати тут навчальними полігонами для владних структур, науковців, політиків, місцевих громад та всіх зацікавлених сторін. По-друге, слід забезпечувати імплементацію ідеї біосферних резерватів до національних законодавчих актів і, по-третє, запроваджувати інноваційні механізми фінансового забезпечення діяльності біосферних резерватів, залучення для цього коштів міжнародних фондів.

7. НОВА СТРАТЕГІЯ ТА ПЛАН ДІЙ ПРОГРАМИ ЮНЕСКО «ЛЮДИНА І БІОСФЕРА»

Секретаріат Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» завершує роботу із підготовки нової Стратегії та Плану дій Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» (МАВ).

Проект, під назвою Ханчжоуської Стратегії та Плану дій для Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» (МАВ) та її Світової мережі біосферних резерватів на 2026-2035 рр., розроблений Редакційною групою, розглядатиметься на 36-й сесії Міжнародної координаційної Ради Програми МАВ у липні 2025 року.

Тому, Секретаріат Програми запропонував біосферним резерватам та іншим зацікавленим сторонам, оцінити цей документ та внести пропозиції щодо його вдосконалення.

Стратегія та План дій на 2026-2035 рр. спрямовані на підтримку держав-членів та зацікавлених сторін у вирішенні основних глобальних викликів через Програму МАВ та Світову мережу біосферних резерватів.

Ці документи мають сприяти досягненню цілей Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року і далі та спрямовані на підтримку виконання Паризької угоди, Глобальної рамкової програми з біорізноманіття (Куньмін-Монреаль) та регіональних угод, що відповідають цілям МАВ спільноти, включаючи науку і дослідження.

В цілому вони передбачають реалізацію комплексу заходів для сприяння гармонійному співіснуванню людини і природи.

В глобальному контексті, Стратегія дає відповідь на поточні та майбутні виклики, визначаючи біосферні резервати як інституції, які стоять у центрі оновленого бачення глобальної сталості, узгодженого з Цілями сталого розвитку на 21 століття.

Стратегія враховує "Пакт про майбутнє" 2024 року, який закликає країни-учасниці, переосмислити моделі розвитку та міжнародну співпрацю. Ханчжоуська Стратегія та План дій мають на меті не лише захистити біорізноманіття та підвищувати стійкість екосистем, але й забезпечити сприяння створенню справедливих, рівноправних та сталих суспільств. Вони підсилюють важливість багатосторонності для вирішення глобальних проблем, таких як зміна клімату та втрата біорізноманіття, через колективні та скоординовані дії.

Програма МАВ розглядається як рушійна сила необхідних трансформацій, інтегруючи сталий розвиток, мир, безпеку та права людини у свою структуру.

Для ефективної реалізації Стратегії МАВ та досягнення бачення її місії, встановлено 37 цілей, які необхідно реалізувати до 2035 року.

Серед них: підтримка глобальної програми сталого розвитку, збереження природних середовищ існування, сприяння відновленню екосистем, досягнення цілі збереження 30х30 (передбачає що до 2030, 30 процентів території Землі будуть природоохоронними, а всі біосферні резервати до 2035 року теж мають бути визнані повністю або частково як природоохоронні території), зниження забруднення, розширення кількості біосферних резерватів, розвиток їх потенціалу тощо.

Із переважною більшістю добре обґрунтованих Цілей ми погодились без зауважень. А до окремих із них запропоновано внести деякі доповнення.

Так до Цілі 29, яка передбачає здійснення підтримки вразливих держав, а саме «До 2030 року надати цільову, ефективну та фінансовану підтримку для створення, підтримки або відновлення біосферних резерватів у країнах, що перебувають у стані конфлікту чи після конфліктних ситуаціях, а також для малих острівних розвиваючих країн (SIDS) та найменш розвинутих країн», запропоновано включити частину такого змісту: «Враховуючи значні проблеми в роботі біосферних резерватів, викликаних російською військовою агресією, розробити окрему програму фінансової підтримки для їх розвитку та матеріально-технічного забезпечення в Україні».

А до дій у рамках Цілі 37 (Поєднання освіти, науки та культури для сталого розвитку), якою передбачається до 2035 року реалізувати проекти, які поєднують освіту, науку і культуру для розгляду сталих територіальних майбутніх шляхів, запрошуючи всі складові частини ЮНЕСКО, окремою частиною, враховуючи глобальне значення транснаціонального серійного об'єкту Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси та природні ліси Карпат та інших регіонів Європи», до складу якого входять частини із 18 країн записати пункт: «Передбачити фінансування будівництва, на базі Карпатського біосферного заповідника, Міжнародного навчально-дослідного центру збереження букових пралісів, еколого-освітньої роботи та сталого розвитку, як бази для створення «екологічного Давосу у центрі Європи».

Загалом, в проекті Стратегічного документу Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» визначається, що спираючись на досвід, накопичений з моменту заснування ЮНЕСКО у 1945 році, Програма МАВ за останні п'ять десятиліть еволюціонувала, пропонуючи інклюзивне бачення збереження біорізноманіття, яке підкреслює участь людини як невід'ємної частини біосфери.

На відміну від традиційних моделей збереження, біосферні резервати надають пріоритет відносинам між людьми та природою, сприяючи залученню місцевого населення до управління та сталого розвитку.

Світова мережа біосферних резерватів, створена у 1976 році, наразі охоплює 759 резерватів у 136 країнах. Ці території функціонують як моделі для інтеграції збереження, сталого розвитку та логістичної підтримки через стратегічне зонування та колаборативне управління.

По-друге бачення Програми МАВ розглядається як світ, у якому люди та спільноти усвідомлюють своє спільне майбутнє на обмеженій планеті, визнаючи свою взаємозалежність з неживою природою. В цьому контексті необхідно відповідально співпрацювати, створюючи здорові, процвітаючі суспільства, що живуть у гармонії з природою, з акцентом на внутрішнє та міжпоколінне правосуддя.

Для досягнення цього бачення потрібні трансформаційні зміни, включаючи переосмислення взаємин людства з природним світом.

Ханчжоуський стратегічний план дій розглядає біосферні резервати як каталізатори цього нового способу мислення.

І по-третє, місія Програми МАВ та її Світової мережі біосферних резерватів полягає в реалізації цього бачення як у межах, так і поза межами біосферних резерватів.

Визначається, що Місія на 2026-2035 роки через Стратегію та План дій включає:

- Сприяння досягненню існуючих цілей багатосторонніх екологічних угод і Цілями сталого розвитку, шляхом використання дій Програми МАВ та Світової мережі біосферних резерватів.

- Зміцнення Програми МАВ та її мережі через підвищення людських і фінансових ресурсів, сприяння досконалості та співпраці для екологічної цілісності та стійкості.

- Використання напрацювань Світової мережі біосферних резерватів для формування майбутніх угод після 2030 року, впливаючи на сталі практики глобально.

ВИСНОВКИ

Концепція біосферних резерватів, що виникла з потреби встановити стійкі відносини між людською діяльністю та природою, перетворилася на міждисциплінарну міжнародну програму, що ставить пріоритетами збереження, дослідження та сталий розвиток. Траєкторія розвитку біосферних резерватів відображає зміну глобальних підходів до збереження природи, перехід від суто природничо-наукового підходу (охоронні заходи) до моделей сталого розвитку, сфокусованих на збереженні природи.

Завдяки цьому дослідженню було сформульовано сім комплексних моделей реалізації концепції біосферних резерватів:

Модель "Спеціальне національне законодавство" – надає державам-членам надійний механізм для чіткої інтеграції Концепції біосферних резерватів у їхні правові системи. Країни, які застосовують цю модель, отримують вигоду від чіткої, всеосяжної та контекстно-чутливої нормативно-правової бази, що забезпечує ефективне управління, залучення зацікавлених сторін та стабільну фінансову підтримку. Послідовність і ясність, що забезпечуються спеціальним законодавством, призводять до мінімізації конфліктів і двозначностей, що робить цей підхід кращим для реалізації Концепції біосферних резерватів. Німеччина, Киргизстан, Нікарагуа, Латвія, Бразилія, Казахстан, Іспанія, Австрія є гарними прикладами країн, де була застосована ця модель.

Модель "Біосферні резервати в рамках ширших правових актів" – демонструє прагматичний підхід, за якого держави-члени інтегрують Концепцію біосферних резерватів у вже існуючі ширші правові рамки. Ця модель пропонує певний ступінь адаптивності, дозволяючи країнам узгоджувати вимоги до біосферних резерватів з їхніми конкретними природоохоронними цілями. Такі країни, як Колумбія, Австралія, Малайзія, Естонія, Японія і Канада, демонструють різноманітність цього підходу, спираючись на низку ширших законодавчих актів для досягнення цілей програми МАВ.

Модель "Інтеграція в національну систему природоохоронних територій" – це комплексний і впорядкований підхід до управління біосферними резерватами. Асимілюючи біосферні резервати в існуючу мережу природоохоронних територій країни, ця модель сприяє

узгодженості правової бази, структур управління та розподілу фінансових ресурсів. Такі країни, як Мексика, Китай і Камбоджа, демонструють, як модель може бути адаптована до різних національних потреб, що свідчить про її корисність і пристосованість. Тут національне законодавство не лише окреслює структурні компоненти біосферних резерватів, але й інтегрує їх у ширшу екологічну та природоохоронну стратегію.

Модель "Національне визнання без законодавства" – втілює визнання біосферних резерватів без формальних правових структур. Такі країни, як Україна, Франція та Південна Корея, ілюструють різні підходи в рамках цієї моделі. Хоча цьому методу бракує суворих законодавчих рамок, він дає простір для адаптації та залучення різних зацікавлених сторін. Управління цими заповідниками значною мірою залежить від співпраці, керівних принципів та особистих інтересів різних учасників.

Модель "Пряме застосування міжнародного права" – дозволяє країнам відповідати міжнародним стандартам, встановленим ЮНЕСКО, без розробки спеціальної національної законодавчої бази. Цей метод пропонує гнучкість управління та потенціал для більш інклюзивного підходу до залучення зацікавлених сторін. Такі країни, як Швеція і Норвегія, надають ілюстративні приклади застосування цієї моделі, спираючись на загальні національні правила і міжнародні акти для управління своїми біосферними територіями або заповідниками.

"Модель, орієнтована на громаду" – висуває на перший план ключову роль місцевих громад у створенні та управлінні біосферними резерватами. Зосереджуючи увагу на місцевих знаннях, спадщині та співпраці зацікавлених сторін, вона сприяє більш індивідуальному та культурно чутливому підходу до збереження природи. Гана і Французька Полінезія слугують доречними прикладами того, як ця модель проявляється на практиці.

"Гібридна модель" є свідченням адаптивного збереження. Синтезуючи різні стратегії, ця модель пропонує індивідуальні рішення для регіонів, які охоплюють різні політичні, екологічні та культурні контексти. Її успіх у таких місцях, як заповідники Мура-Драва-Дунай і Вогези-дю-Норд/Пфальцвервальд, засвідчує її потенціал універсального та інклюзивного підходу до збереження біосфери.

Кожна модель, пропонуючи унікальні стратегії реалізації, демонструє різний рівень ефективності, адаптивності та успішності. Їх реалізація значною мірою залежить від того, наскільки добре вони узгоджуються з загальними пріоритетами країни, соціально-економічними умовами та конкретними екологічними цілями.

Порівнюючи ці моделі, дослідження акцентує на необхідності підходу, орієнтованого на конкретну країну чи регіон. Універсального рішення не існує, а ефективність моделі значною мірою залежить від її адаптованості до місцевих умов. Однак на основі аналізу конкретних прикладів можна зробити висновок, що "модель, керована громадою" має потенціал для повної реалізації основних цінностей біосферних резерватів.

Ефективною і результативною зарекомендувала себе й українська практика імплементації Концепції біосферних резерватів ЮНЕСКО до національного законодавства. Це, зокрема, добре видно на прикладі діяльності Карпатського біосферного заповідника, який, за висновками німецьких експертів, став базою для транскордонної наукової, природоохоронної й навчально-освітньої співпраці, реалізації демонстраційних проєктів із впровадження сталого розвитку та проведення багатьох міжнародних науково-практичних конференцій.

Шлях від Концепції біосферного резервату до його практичного втілення на місцях демонструє динамічну взаємодію глобальної співпраці, досліджень та локального застосування. Роль міжнародних організацій, особливо ЮНЕСКО, відіграє важливе значення у координації та ініціюванні глобальних дій.

Потенціал біосферних резерватів у сприянні сталому майбутньому неможливо переоцінити. Хоча дослідження проливає світло на існуючі моделі та їхні плюси і мінуси, безперервний розвиток цих моделей і стратегій, узгоджений з мінливими глобальними сценаріями і новими викликами, залишається вирішальним для гармонійного майбутнього.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Альфаре, Лоредана Тереза; Руосс, Енгельберт (Ред.) (2020): Управління майбутніми викликами в середземноморських природоохоронних територіях. Рим.
- Батісс, Мішель (1982): Біосферний заповідник: Інструмент для збереження довкілля та управління. Охорона навколишнього середовища 9 (2), с. 101-111. Доступно онлайн за посиланням: <http://www.jstor.org/stable/44517328>.
- Батісс, Мішель (1990): Розробка та впровадження концепції біосферного заповідника та її застосування до прибережних регіонів. Охорона навколишнього середовища 17 (2), с. 111-116. Доступно онлайн за посиланням: <http://www.jstor.org/stable/44521326>.
- Боннін, Марі; Жарден, Мірей (2009): Юридична інтерпретація концепції біосферного резервату в рамках національного законодавства. Пропозиція щодо модельного закону.
- Бріджуотер, Пітер (2016): Програма ЮНЕСКО «Людина і біосфера»: непосидюче дитя шістдесятих, але чи була виконана обіцянка? *Current Opinion in Environmental Sustainability* 19, с. 1-6. DOI: 10.1016/j.cosust.2015.08.009.
- Бріджуотер, Пітер (2023): Програма ЮНЕСКО «Людина і біосфера»: непосидюче дитя шістдесятих, але чи була виконана обіцянка? Оновлено 21.11.2013, перевірено 21.11.2013.
- Бругватер, П (2014): Біосферні резервати – мережа для охорони та сталого розвитку. In *Основи управління біосферними резерватами в Україні. Збірник нормативно-правових актів та науково-практичних статей, підготовлених в рамках проведення Міжнародного науково-практичного семінару «Розвиток системи біосферних резерватів в Україні»*, стор. 111-118.
- Бюро ЮНЕСКО в Джакарті (2018): Порівняльно-правове дослідження щодо впровадження зонування біосферних резерватів в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Доступно онлайн за посиланням: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000265948.locale=en>.
- Гамор Ф.Д. У пошуках гармонії людини і природи. Матеріали до 70-річчя з дня народження (в авторському упорядкуванні). – Львів: Простір-М, 2021. – 548 с.
- Гамор, Федір (2004): Реалізація Карпатським біосферним заповідником функцій збереження біорізноманіття, сталого розвитку та логістичної. *Наукові записки державного природознавчого музею* 20, стор. 25-32.
- Гамор, Федір; Парчук, Григорій (Ред.) (2014): *Основи управління біосферними резерватами в Україні. Збірник нормативно-правових актів та науково-практичних статей, підготовлених в рамках проведення Міжнародного науково-практичного семінару «Розвиток системи біосферних резерватів в Україні»*. Ужгород.

- Гамор Ф. Мінекології та Карпатський біосферний заповідник випустили збірник про управління біосферними резерватами. Інтернет ресурс: <https://zakarpattyia.net.ua/News/137505-Minekolohii-ta-Karpatyskyi-biosfernyi-zapovidnyk-vypustyly-zbirnyk-pro-upravlinnia-biosfernymy-rezervatamy>
- Дідух, Яків; Парчук, Григорій (2014): Стан та перспективи розвитку мережі біосферних резерватів в Україні. Основи управління біосферними резерватами в Україні. Збірник нормативно-правових актів та науково-практичних статей, підготовлених в рамках проведення Міжнародного науково-практичного семінару «Розвиток системи біосферних резерватів в Україні», стор. 144-149.
- Ді Кастрі, Франческо; Хедлі, Малкольм; Дамламіан, Жанна (1980): Екологія міжнародного наукового проекту; висновки для Програми «Людина і біосфера». Вплив науки на суспільство 30, с. 247-260.
- Дмитрієв, А (2001): Міжнародне публічне право. Київ: Юрінком (638).
- Доневська, Наташа; Ван, Дунпін (2018): Впровадження концепції біосферних резерватів у Китаї – оцінка впливу на управління природними заповідниками. 1 том. Доступно онлайн за посиланням: https://www.researchgate.net/publication/324159649_IMPLEMENTING_THE_BIOSPHERE_RESERVE_CONCEPT_IN_CHINA_-_EVALUATION_OF_THE_EFFECTS_ON_NATURE_RESERVES_MANAGEMENT.
- Екбакідзе, Маріне; Ангекстам, П.Е.Р.; Сандстрем, Камілла; Стржамець, Наталі; Кроу, Сара; Аксельссон, Роберт та ін. (2013): Біосферні резервати для збереження та розвитку в Україні? Юридичне визнання та створення ініціативи «Розточчя». В Охорона навколишнього природного середовища 40 (2), с. 157-166. Доступно онлайн за посиланням: <https://www.jstor.org/stable/26319123>.
- Енгельбауер, Мануель (2023): Глобальна оцінка нещодавніх стратегій підвищення якості біосферних резерватів ЮНЕСКО та взаємозв'язків з іншими об'єктами ЮНЕСКО. Видавництво Вюрцбурзького університету.
- Засельке, Дурвуд; Каніару, Дональд; Кружикова, Єва (Ред.) (2005): Making law work. Дотримання екологічних норм та сталий розвиток. Лондон: Кемерон Мей.
- Закон (1991): Закон про охорону навколишнього природного середовища. Доступний онлайн за посиланням: https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=37572&type=part&key=39.
- Закон (1997): Про Північно-Відземський біосферний заповідник. Доступний за посиланням: <https://likumi.lv/ta/id/52952-par-ziemelvidzemes-biosferas-rezervatu>.
- Закон (1999): Про біосферні території в Киргизській Республіці. Доступно онлайн за посиланням: <https://www.fao.org/faolex/results/details/en/c/LEX-FAOC036603/>.
- Закон (2006): Про особливо охоронювані природні території. Доступний за посиланням: https://adilet.zan.kz/eng/docs/Z060000175_.

- Закон (2008): Природоохоронна територія. Доступно онлайн за посиланням: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://portal.mrcmekong.org/assets/v1/documents/Cambodian-Law/-Protected-Areas-Law-\(2008\).pdf](chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://portal.mrcmekong.org/assets/v1/documents/Cambodian-Law/-Protected-Areas-Law-(2008).pdf).
- Закон, Рійгікогу: Закон про сталий розвиток, переглянутий у 1995 році. Доступний онлайн за посиланням: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/520122016001/consolide>.
- Закон України (1992): про природно-заповідний фонд України.
- Збірник наукових матеріалів та рекомендацій із питань вдосконалення діяльності установ природно-заповідного фонду в Карпатському регіоні / Упорядкування Ф.Д. Гамора та Ю.Ю. Беркели. – ФОП Сабов А.М., Ужгород, 2024. – 348 с.
- Ішваран, Натараджан (2012): Наука в міжурядових екологічних відносинах: 40 років програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» (МAB) та її майбутнє. Екологічний розвиток 1 (1), с. 91-101. DOI: 10.1016/j.envdev.2011.11.001.
- Ішваран, Натараджан; Персіч, Ана; Трі, Нгуєн Хоанг (2008): Концепція і практика: випадок біосферних резерватів ЮНЕСКО. В IJESD 7 (2), стаття 18358, с. 118. DOI: 10.1504/IJESD.2008.018358.
- Кетц, Томас; Бріджуотер, Пітер; ван ден Хове, Сибілла; Зібенхюнер, Бернд (2008): Роль Допоміжного органу з науково-технічних і технологічних консультацій до Конвенції про біологічне різноманіття як інтерфейсу між наукою та політикою. Екологічна наука та політика 11 (6), с. 505-516. DOI: 10.1016/j.envsci.2008.05.001.
- Кінгсмілл, Пітер Г. (2018): A guide to being a Biosphere Reserve in Canada: Асоціація біосферних заповідників Канади. Доступно онлайн за посиланням: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://static1.squarespace.com/static/5735fdc137013b8eeb217d63/t/5b689cd4f950b7dc20d4efd5/1533582624016/BR+Book+ENG.pdf>.
- Ковбаснюк, Анна (24.04.2013): Щодо вивчення різних моделей впровадження/реалізації Концепції біосферних резерватів. Інтерв'ю з Алісою Рот. Онлайн.
- Ковбаснюк, Анна (25.04.2013a): Інтерв'ю про впровадження Концепції біосферних резерватів в Австрії. Інтерв'ю з Александрою Мрківською.
- Ковбаснюк, Анна (25.04.2013b): Щодо вивчення різних моделей впровадження/реалізації Концепції біосферних резерватів. Інтерв'ю з Пітером Бріджуотером. Онлайн.
- Ковбаснюк, Р. М.. Трансформація ролі біосферних резерватів у сучасному суспільстві. / Часопис Київського університету права. 2023 р. № 4. – С. 17-21. Інтернет ресурс: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2023.02>
- Конвенція про біологічне різноманіття (1992). Доступна онлайн за посиланням: <https://www.cbd.int/>.
- Королівський указ (2001): Про створення та управління біосферним заповідником Тонле Сап.

- Кравченко, С (2002): Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища. Львів: Видавничий центр ЛНУ (336).
- Лей (1993): 99 DE 1993. Доступно онлайн за адресою: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://www.minambiente.gov.co/wp-content/uploads/2021/08/ley-99-1993.pdf>.
- МСОП (1978): Категорії, цілі та критерії природоохоронних територій.
- Ольссон, Улоф; Торелл, Марія; Унден, Елізабет (2005): Скандинавські біосферні резервати. Досвід та співпраця. [1. oplag]. Kbh.: Nordisk Ministerråd; Nordisk Råd; Bestilles... fra...; Svensk-Norsk Bogimport (TemaNord, 2005:560).
- ООН (1969): Віденська конвенція про право міжнародних договорів. Доступно онлайн за адресою: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf.
- Ост, Ентоні (2019): Довідник з міжнародного права. 2-ге. вид., 13-те. друк. Кембридж, Велика Британія: Видавництво Кембриджського університету.
- Пронюк, Н (2008): Сучасне міжнародне право. Київ: КНТ (208).
- Рід, Морін Г. (2016): Збереження (в) дії: Відновлення актуальності біосферних резерватів ЮНЕСКО. В Conservation Letters 9 (6), с. 448-456. DOI: 10.1111/conl.12275.
- Рід, Морін Г.; Прайс, Мартін Ф. (Ред.) (2020): Біосферні резервати ЮНЕСКО. Підтримка біокультурного різноманіття, стійкості та суспільства. Ебінгдон, Оксон: Routledge (Earthscan studies in natural resource management).
- Рід, Морін Г.; Массі, Мерлі М. (2013): Embracing Ecological Learning and Social Learning: Біосферні резервати ЮНЕСКО як приклади зміни практик збереження. Conservat Soc 11 (4), с. 391. DOI: 10.4103/0972-4923.125755.
- Роль біосферних заповідників (резерватів) та інших природоохоронних територій для реалізації в Україні стратегії сталого розвитку. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Україна, м. Рахів, 21 листопада 2023 року). Відп.ред. Гамор Ф.Д. – Львів, Простір-М, 2024. – 370 с. Інтернет ресурс: <https://kbz.in.ua/wp-content/uploads/2023/11/conf2023-new-26.08.24.pdf?ver=1744004501>
- Скакун, О (1998): Міжнародний чинник спадкоємності у праві України. Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом, стор. 73-77.
- Скомороха, В (2000): Практика Конституційного Суду України як засіб імплементації європейських стандартів прав і свобод людини в Україні. Вісник Конституційного Суду України (5), с. 61-88.
- Стеценко М.П., Парчук Г.В. Розвиток біосферних заповідників України у контексті Севільської стратегії./ Наукові записки Державного природознавчого музею. – Львів, 2004. – Т. 20. – С. 33 – 38. Інтернет ресурс: https://kbz.in.ua/wp-content/uploads/2025/01/t20_full.pdf?ver=1743840988

- Суворова, В (1991): Забезпечення реалізації договірних норм міжнародного права (Юридична природа). In Сучасна держава і право (9), стор. 116-122.
- Сухорольський, П (2012a): Міжнародний механізм реалізації конвенцій з охорони довкілля. Юридична Україна (3), с. 102-107.
- Сухорольський, П (2012b): Поняття реалізації та чинники ефективності міжнародних договорів з охорони довкілля. Публічне право (2), pp. 162-169.
- Танака, Тошінорі; Вакамацу, Нобухіко (2018): Аналіз структур управління в біосферних резерватах Японії: Перспективи низу-вгору та багаторівневі характеристики. В Екологічний менеджмент 61 (1), с. 155-170. DOI: 10.1007/s00267-017-0949-6.
- Фарія, Хосе Анхело Естрелла (2005): Правова гармонізація через модельні закони: Досвід Комісії Організації Об'єднаних Націй з права міжнародної торгівлі (Uncitral), с. 1-31. Доступно в Інтернеті за адресою: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://www.justice.gov.za/alraesa/conferences/2005sa/papers/s5_faria2.pdf.
- Федеральний закон про охорону природи – BNatSchG (2009): Закон про охорону природи та управління ландшафтом. Доступний онлайн за посиланням: <https://www.bmu.de/en/law/federal-nature-conservation-act-bnatschg>.
- Фіцморис, Малгосія (2018): Контроль за дотриманням екологічних норм. Вроцлавський огляд права, адміністрації та економіки 8 (2), с. 372-394. DOI: 10.1515/wrlae-2018-0054.
- Шелтон, Дайна (ред.) (2001): Зобов'язання та дотримання: Роль не обов'язкових норм у міжнародній правовій системі. Оксфорд: Видавництво Оксфордського університету. Доступно в Інтернеті за адресою: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://scholarship.law.gwu.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1228&context=faculty_publications.
- Шеляг-Сосонко Ю.Р. (Ред.). Перспективная сеть заповедных объектов Украины. – Киев, Наук. Думка, 1987. – 292 с.
- Шеляг-Сосонко Ю.Р., Жижин Н.П. О необходимости создания сети полифункциональных заповедных объектов // Проблемы изучения и охраны заповедных экосистем. Тезисы докладов науч.-практ. конф. посвященной 20-летию Карпатского государственного заповедника 13-15 октября 1988 года. Рахов – 1988 г. – С. 52 – 54.
- Шуберт, Стефани (Ред.) (2021): У контакт з природою Біосферні заповідники в Німеччині: Nationale Naturlandschaften e. V.
- ЮНЕП (2001): Керівні принципи дотримання багатосторонніх природоохоронних договорів. Доступно онлайн за адресою: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/17018/UNEP-guidelines-compliance-MEA.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. ЮНЕСКО: Що таке біосферні заповідники?

- ЮНЕСКО (1968): Протоколи Генеральної конференції, п'ятнадцята сесія, Париж, 1968 р., т. 1: Резолюції, с. 332. Доступно онлайн за посиланням: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000114047>, перевірено 21.11.2013.
- ЮНЕСКО (1970): План довгострокової міжурядової та міждисциплінарної Програми «Людина і біосфера». Доступно онлайн за посиланням: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000161015>.
- ЮНЕСКО (1974): Програма «Людина і біосфера» (МАВ): Критерії та керівні принципи для вибору та створення біосферних резерватів. За посиланням: MAB Report Series 22.
- ЮНЕСКО (1984): План дій для біосферних заповідників.
- ЮНЕСКО (1995a): Виконання резолюції 27 C/2.3, що стосується Севільської стратегії щодо біосферних резерватів і статутних рамок Всесвітньої мережі біосферних резерватів.
- ЮНЕСКО (1995b): Севільська стратегія для біосферних резерватів.
- ЮНЕСКО (1996): Біосферний заповідник: Севільська стратегія та Статутні рамки Всесвітньої мережі.
- ЮНЕСКО (2002): Рекомендації, адресовані Секретаріату (МАВ). Доступно онлайн за посиланням: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000126629>, оновлено 18.07.2023, перевірено 9.08.2023.
- ЮНЕСКО (2008): Мадридський план дій для біосферних резерватів (2008-2013). Доступно онлайн за посиланням: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000163301>, перевірено 8/9/2023.
- ЮНЕСКО (2009): Пункт 6.3 попереднього порядку денного: Впровадження Мадридського плану дій та концепції біосферних резерватів у національне законодавство.
- ЮНЕСКО (2010): Субрегіональний семінар: Концепція біосферних резерватів у рамках національного законодавства, виклики, кращі практики та кроки вперед країн кластеру Бюро ЮНЕСКО на москві, країн Балтії та України; Підсумковий звіт. Джерело: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000190418>.
- ЮНЕСКО (2011): Дрезденська декларація про біосферні резервати та зміну клімату.
- ЮНЕСКО (2013): Мадридський план дій для біосферних резерватів (2008-2013). Доступно онлайн за посиланням: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000163301>.
- ЮНЕСКО (2017a): Нова дорожня карта для Програми «Людина і біосфера» (МАВ) та її Всесвітньої мережі біосферних резерватів. Available online at <https://studylib.net/doc/25567162/mab-strategy-2015-2025-and-lima-action-plan-2016-2025>.
- ЮНЕСКО (2017b): Пункт 7 попереднього порядку денного: Реалізація стратегії виходу. Доступно онлайн за посиланням: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381015>.

- ЮНЕСКО (2021a): Реалізація проєкту ЮНЕСКО «Біосферні резервати в Азії та Тихоокеанському регіоні». Досвід біосферних резерватів, взаємопов'язаних у різноманітних глобальних середовищах, для сталого розвитку в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.
- ЮНЕСКО (2021b): Пункт 10 попереднього порядку денного: завершення стратегії виходу та реалізація «процесу вдосконалення та розширення Всесвітньої мережі біосферних резерватів (ВСБР), а також підвищення якості роботи всіх членів ВСБР». Доступно за адресою: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://en.unesco.org/sites/default/files/sc-21-conf-233-9_process_of_excellence_en.pdf. Якобсон, Х. К.; Вайс, Е. Б. (1995): Посилення дотримання міжнародних природоохоронних угод: Попередні спостереження спільного проєкту. Глобальне управління 1 (2), с. 119-148. Доступно онлайн за посиланням: <http://www.jstor.org/stable/27800106>.
- Decreto Ejecutivo (1999): Actualización y Precision De Categorías y Limites De Las Areas Protegidas Ubicadas En El Territorio Del Sureste De Nicaragua. Available online at: <http://legislacion.asamblea.gob.ni/normaweb.nsf/3133c0d121ea3897062568a1005e0f89/5f5a230633eb33290625723a00600179?OpenDocument>.
- Decreto Ley (1999): Sistema Nacional de Areas Protegidas. Доступно онлайн за посиланням: <https://www.fao.org/faolex/results/details/es/c/LEX-FAOC020135/>.
- Lei Ministerio do Medio Ambiente (2000): Sistema nacional de unidades de conservação da natureza. Доступно онлайн за посиланням: https://www.planalto.gov.br/ccivil_03/leis/19985.htm.
- Ley (2001): Que declara y define la Reserva de la Biosfera Bosawas. Available online at: <http://legislacion.asamblea.gob.ni/normaweb.nsf/b92aaca87dac762406257265005d21f7/276abf1f6374c9f2062570ae0052d6aa?OpenDocument>.
- Ley (2007): del Patrimonio Natural y de la Biodiversidad.
- Ley (2013): Que Declara y Define Los Límites De La Reserva De Biósfera De La Isla De Ometepe. Available online at <http://legislacion.asamblea.gob.ni/normaweb.nsf/9e314815a08d4a6206257265005d21f9/c664db645d24453f06257b4300563d48?OpenDocument>.
- Ley (2021): Que Declara y Define Reserva De Biosfera Del Caribe Nicaragüense.
- Ley General (1988): del Equilibrio Ecológico y Protección del Ambiente.
- Loi (2015): Portant refonte du Code de Gestion des Aires Protégées. Доступно онлайн за посиланням: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://edbm.mg/wp-content/uploads/2017/12/Loi-n-2015-005_COAP.pdf.
- Zakon (2002): O ochrane prirody a krajiny. Доступно онлайн за посиланням: <https://www.fao.org/faolex/results/details/en/c/LEX-FAOC079610>.

СЕВІЛЬСЬКА СТРАТЕГІЯ ДЛЯ БІОСФЕРНИХ РЕЗЕРВАТІВ

(затверджена 28 Генеральною конференцією ЮНЕСКО, 1995 р.)

Стратегія надає рекомендації для ефективного розвитку біосферних резерватів та для встановлення умов сприятливого функціонування Всесвітньої мережі біосферних резерватів. Вона не повторює загальні принципи Конвенції про біологічне різноманіття та Порядок денний на 21-е століття, але разом з тим визначає особливу роль біосферних резерватів у розвитку нової концепції на взаємозв'язок між збереженням навколишнього середовища та суспільним розвитком. Тому, цей документ повністю сфокусований на кількох пріоритетах.

Стратегія визначає на якому рівні (міжнародному, національному, або на рівні окремої території), кожна з рекомендацій буде найбільш ефективною. Проте, враховуючи велику різноманітність, що існує в управлінні на національному і місцевому рівнях, ці рекомендовані дії носять виключно індикативний характер та повинні відповідати конкретним обставинам. Слід відмітити, що під «національним рівнем» розуміють керівні інстанції вищого рівня (наприклад, обласний, загальнодержавний, тощо), ніж рівень управління окремого резервату. В деяких країнах загальнодержавні чи місцеві неурядові організації (НУО) можуть також бути партнерами на цьому рівні. Простіше з «міжнародним» рівнем, який переважно включає регіональну та міжрегіональну діяльність.

Стратегія також визначає індикатори для її впровадження, зокрема перелік заходів, що дає змогу всім бажаючим проводити та оцінювати втілення Стратегії. При визначенні індикаторів використовувалися наступні критерії: придатність (чи може інформація бути зібраною досить легко?); простота (чи не будуть дані дуже об'ємними?) та корисність (чи буде інформація корисною для менеджерів резерватів, Національних комітетів та/чи Всесвітньої мережі біосферних резерватів в цілому?). Роль індикаторів полягає в створенні бази даних про механізми успішного впровадження Стратегії та у обміні цією інформацією між усіма членами Всесвітньої мережі біосферних резерватів.

Мета І: Використання біосферних резерватів для збереження природного та напівприродного різноманіття

Завдання І.1: Поліпшення стану збереження природного та напівприродного різноманіття через Всесвітню мережу біосферних резерватів.

Рекомендується для міжнародного рівня виконання:

1. Сприяти біосферним резерватам як засобам впровадження цілей Конвенції про біологічне різноманіття.

2. Розвивати ширший підхід до біогеографічної класифікації (базується на аналізі вразливості навколишнього середовища), з метою розробки системи, яка об'єднувала б екологічні і соціальні чинники.

Рекомендується для національного рівня виконання:

3. Проведення біогеографічного аналізу країни як основи для оцінки можливостей розвитку Всесвітньої мережі біосферних резерватів.

4. Базуючись на аналізі та беручи до уваги вже існуючі природоохоронні території, створити, посилити чи розширити, якщо необхідно, біосферні резервати, приділяючи особливу увагу місцезростанням і екосистемам, які знаходяться під загрозою знищення, та вразливим середовищам існування, як природним так і напівприродним.

Завдання І.2: Інтегрування біосферних резерватів в планування природоохоронних заходів

Рекомендується для міжнародного рівня виконання:

1. Підтримувати створення транскордонних біосферних резерватів з метою збереження організмів, екосистем та генетичних ресурсів, які виходять за межі національних кордонів.

Рекомендується для національного рівня виконання:

2. Інтегрування біосферних резерватів у стратегії збереження біорізноманіття та сталого використання природних ресурсів, у плани природоохоронних територій, та в національні стратегії збереження біорізноманіття та плани дій, які визначені положеннями Статті 6 Конвенції про біологічне різноманіття.

3. Включити, за можливості, у свої програми проекти щодо зміцнення та розвитку біосферних резерватів, які ініціюються та фінансуються в рамках Конвенції про біологічне різноманіття та інших багатосторонніх конвенцій.

4. Забезпечити з'єднання біосферних резерватів один з одним та з іншими територіями, що охороняються, через зелені коридори або іншим шляхом, який сприяє збереженню біорізноманіття та забезпеченню стабільних умов для підтримання цих зв'язків.

5. Використовувати біосферні резервати для збереження генетичних ресурсів *in situ*, в т.ч. диких видів споріднених з культурними рослинами і одомашненими тваринами. Розглянути можливість використання резерватів для реабілітації та реінтродукції тварин і рослин, а також поєднання їх з *ex situ* збереженням флори та фауни і програмами використання природних ресурсів.

Мета II. Використання біосферних резерватів як моделей менеджменту землі та підходів до сталого розвитку регіонів

Завдання II.1: Забезпечення підтримки та залучення місцевого населення.

Рекомендується для міжнародного рівня виконання:

1. Підготувати керівні принципи (методичні рекомендації) реалізації ключових аспектів менеджменту біосферних резерватів, зокрема вирішення конфліктів, забезпечення місцевих вигод та залучення місцевих землевласників у процес прийняття управлінських рішень.

Рекомендується для національного рівня виконання:

2. Інтегрування біосферних резерватів в плани по втіленню цілей щодо сталого розвитку у відповідності до Порядку денного на 21-е століття та Конвенції про біологічне різноманіття.

3. Створення, зміцнення чи розширення біосферних резерватів, з включенням територій, де практикуються традиційні способи життя, невиснажливе використання природних ресурсів (включаючи священні об'єкти) та/чи, де спостерігаються конфліктні відносини між людьми та довкіллям (наприклад, території поряд з населеними пунктами, деградовані екосистеми через ведення сільського господарства, прибережні зони, прісноводні водні об'єкти, водно-болотні угіддя).

4. Визначити та сприяти діяльності, відповідно до цілі збереження, шляхом передачі відповідних технологій, які базуються на традиційній екологічно безпечній практиці і сприяють сталому розвитку регіонів в буферних та перехідних зонах.

Рекомендується для виконання в окремому резерваті:

5. Визначення інтересів різних власників (користувачів) та залучення їх у процес планування і прийняття рішень стосовно менеджменту та використання природних ресурсів резервату.

6. Провести роботу з організаціями та підприємствами, діяльність яких спричиняє деградацію природного середовища та виснажує природні ресурси.

7. Провести оцінку природних ресурсів та послуг резервату з метою збереження природного середовища і сприяння сталим прибуткам місцевого населення.

8. Розвивати підходи щодо збереження біорізноманіття та сталого використання природних ресурсів, впроваджувати альтернативні засоби життєдіяльності для місцевого населення у випадку, коли існуюча господарська діяльність є обмеженою чи забороненою в межах біосферного резервату.

9. Забезпечення справедливого розподілу між користувачами прибутків від використання природних ресурсів, включаючи кошти від плати за вхід, продажу природних ресурсів та виробів ручної роботи, використання існуючих технічних засобів, розвитку сталої діяльності (зокрема, сільських та лісових господарств тощо).

Завдання II.2: Забезпечення кращої гармонізації та спільної діяльності суб'єктів різних зон біосферних резерватів.

Рекомендується для національного рівня виконання:

1. Забезпечення ефективної політики менеджменту та планування участі окремих організацій чи механізму для втілення природоохоронної політики в кожному біосферному резерваті.

2. Розвивати засоби визначення невідповідності між функціями збереження та сталого використання в біосферних резерватах та вживати заходи для забезпечення балансу між цими функціями.

Рекомендується для виконання в окремому резерваті:

3. Розвивати та створювати організаційні механізми для управління, координації та інтеграції програм та діяльності біосферного резервату.

4. Створити місцеві консультативні ради, в яких були б представлені усі зацікавлені сторони резервату (зокрема, представники сільських і лісових господарств, відповідальних структур за полювання та добування мінеральних ресурсів, забезпечення водою та електроенергією, рибальство, туристичну діяльність, рекреацію та дослідження).

Завдання II.3: Інтегрування біосферних резерватів у регіональне планування.

Рекомендується для національного рівня виконання:

1. Інтегрування біосферних резерватів у регіональну політику розвитку та в регіональні проекти планування землекористування.
2. Налагодити співпрацю з якомога більшим числом землевласників чи землекористувачів поряд з кожним біосферним резерватом для гарантування практики сприятливого сталого землекористування.

Рекомендується для виконання в окремому резерваті:

3. Організовувати різноманітні форуми та визначити демонстраційні об'єкти для вивчення соціально-економічних та екологічних проблем регіону з метою сталого використання біологічних ресурсів, що важливі для регіону.

Мета III. Використання біосферних резерватів для досліджень, моніторингу, освіти та навчання

Завдання III.1: Поліпшення знань щодо взаємодії між людиною та біосферою.

Рекомендовано на міжнародному рівні:

1. Використання Всесвітньої мережі біосферних резерватів для проведення екологічних та соціально-економічних досліджень, включаючи довгострокові дослідження.
2. Використання Всесвітньої мережі біосферних резерватів для міжнародних дослідницьких програм, які розроблятимуть такі теми як біологічне різноманіття, боротьба з спустелюванням, водні баланси, етнобіологія та глобальні зміни.
3. Використання Всесвітньої мережі біосферних резерватів для спільних дослідницьких програм на регіональному та міжрегіональному рівнях, наприклад таких, що вже існують для Південної півкулі, Східної Азії та Латинської Америки.
4. Підтримка розвитку новаторських, міждисциплінарних дослідницьких механізмів для біосферних резерватів, включаючи системи гнучкого моделювання для інтеграції соціальних, економічних та екологічних даних.
5. Розвивати інфраструктуру для досліджень та розробки методології в біосферних резерватах.

6. Сприяти співробітництву між Всесвітньою мережею біосферних резерватів та іншими дослідницькими та освітніми організаціями, використання біосферних резерватів для співробітництва щодо дослідницьких проєктів університетів та інших вищих навчальних закладів і дослідницьких установ, як в приватному, так і в громадському секторах та як на неурядовому, так і на державному рівнях.

Рекомендується для національного рівня виконання:

7. Включення біосферних резерватів у національні та регіональні науково-дослідні програми та сприяти інтегруванню їх дослідницької діяльності з національною та регіональною політикою щодо збереження біорізноманіття та сталого розвитку регіонів.

Рекомендується для виконання в окремому резерваті:

8. Використання території біосферного резервату для фундаментальних та прикладних досліджень. Зокрема для реалізації проєктів, які сфокусовані на місцеві питання розвитку; міждисциплінарних проєктів, що охоплюють як природні, так і соціальні науки; та проєктів, які включають реабілітацію деградованих екосистем, збереження ґрунтів і води та використання природних ресурсів.

9. Розвивати функціональні системи даних щодо менеджменту для раціонального використання результатів досліджень та моніторингу у менеджменті біосферного резервату.

Завдання III.2: Поліпшення діяльності щодо моніторингу.

Рекомендується для міжнародного рівня виконання:

1. Використання Всесвітньої мережі біосферних резерватів на міжнародному, регіональному, національному та місцевому рівнях, особливо пункти довгострокового моніторингу для міжнародних програм, здійснення моніторингу на суші та в морях, вивчення глобальних змін, біорізноманіття та стану лісів.

2. Підтримати прийняття стандартизованих протоколів щодо даних опису флори і фауни для обміну та використання наукової інформації, наявної в біосферному резерваті.

Рекомендується для національного рівня виконання:

3. Сприяти участі біосферних резерватів у національних програмах екологічного моніторингу довкілля та розвитку зв'язків між біосферними резерватами та іншими об'єктами і мережами, де проводиться моніторинг.

Рекомендується для виконання в окремому резерваті:

4. Використання резерватів для проведення інвентаризації флори та фауни, збору екологічних та соціально-економічних даних, проведення метеорологічних та гідрологічних спостережень, вивчення впливу забруднення, для наукових цілей, як основу для раціонального менеджменту території тощо.

5. Використання резерватів як експериментальних полігонів для розробки і тестування методів та підходів щодо оцінки і моніторингу біорізноманіття, стабільності та якості життя його мешканців.

6. Використання резерватів для розробки індикаторів сталості (стабільності) в екологічній, економічній, соціальній та інституційній сферах для різних видів виробничої діяльності, яка здійснюється в межах буферної зони та перехідних (транзитних) територій.

7. Розвивати функціональні системи даних щодо менеджменту для раціонального використання досліджень і результатів моніторингу в менеджменті біосферного резервату.

Завдання III.3: Поліпшення освіти, громадської свідомості та залучення місцевого населення.

Рекомендується для міжнародного рівня виконання:

1. Сприяти обміну досвідом та інформацією між біосферними резерватами з метою розширення участі волонтерів та місцевого населення в діяльності біосферного резервату.

2. Розвивати системи комунікацій для поширення інформації про біосферні резервати на місцевому рівні.

Рекомендується для національного рівня виконання:

3. Включення інформації щодо збереження та сталого використання, що практикується в біосферних резерватах, в шкільні програми та навчальні посібники і розповсюдження її через засоби інформації.

4. Підтримка участі біосферних резерватів у міжнародних мережах і програмах, сприяння взаємозв'язкам в освіті та щодо обізнаності громадськості.

Рекомендується для виконання в окремому резерваті:

5. Залучення місцевих організацій, школярів та інших громадян в освітні програми та дослідження, а також до моніторингової діяльності в межах біосферного резервату.

6. Підготовка для відвідувачів інформації щодо резервату: про його важливість для збереження та сталого використання біорізноманіття, соціально-культурні аспекти, рекреаційні та освітні програми і ресурси.

7. Сприяння розвитку еколого-освітніх центрів в межах окремих резерватів як засобів здійснення освіти школярів та інших груп населення.

Завдання III.4: Підвищення кваліфікації спеціалістів та менеджерів.

Рекомендується для міжнародного рівня виконання:

1. Використання Всесвітньої мережі біосферних резерватів у міжнародних програмах з метою підвищення кваліфікації спеціалістів та менеджерів.

2. Визначення репрезентативних біосферних резерватів в якості регіональних навчальних центрів.

Рекомендується для національного рівня виконання:

3. Визначення тем навчань для менеджерів біосферних резерватів у 21-му столітті та розробка модельних програм за такими темами, як розробка та оцінка дослідницьких програм та програм моніторингу в біосферних резерватах, аналіз та вивчення соціально-культурних аспектів, вирішення конфліктів та спільне управління ресурсами в контексті збереження екосистем чи ландшафтів.

Рекомендується для виконання в окремому резерваті:

4. Використання резервату для проведення навчань, національних, регіональних та місцевих семінарів.

5. Проведення спеціальних навчань і надання роботи місцевому населенню та іншим громадянам із залученням їх до участі в програмах моніторингу та досліджень у біосферних резерватах.

6. Сприяння розробці навчальних програм для місцевих груп населення та окремих представників (зокрема, органів влади та підприємств, зайнятих зміною технологій та в програмах соціального розвитку), забезпечення їхньої участі в процесах планування, менеджменту та моніторингу біосферних резерватів.

Мета IV. Втілення ідеї біосферного резервату

Завдання IV.1: Інтеграція функцій біосферного резервату.

Рекомендується для міжнародного рівня виконання:

1. Ідентифікація і публікація демонстраційних моделей (моделі ілюстративних прикладів) біосферних резерватів, досвід яких буде корисним на національному, регіональному та міжнародному рівнях.
2. Формування тематичних напрямів, надання порад щодо розробки та періодичного огляду стратегій та національних планів дій для біосферних резерватів.
3. Організація форумів та інших інформаційно-обмінних механізмів для менеджерів біосферних резерватів.
4. Підготовка та поширення інформації щодо розвитку менеджмент-планів або політики для біосферних резерватів.
5. Підготовка напрямів здійснення менеджменту в біосферних резерватах, включаючи підходи для забезпечення участі місцевого населення, вивчення різноманітних методів менеджменту та вирішення конфліктних ситуацій.

Рекомендується для національного рівня виконання:

6. Забезпечення ефективної політики або проведення відповідного менеджменту окремою організацією, чи налагодження іншого механізму управління біосферним резерватом.
7. Забезпечення ініціатив приватного сектору для встановлення та підтримання екологічно і соціально сталої діяльності у відповідних зонах біосферного резервату та на суміжних територіях для стимулювання суспільного розвитку регіону.
8. Розробка та здійснення періодичного огляду стратегій та національних планів дій для біосферних резерватів.
9. Організація форумів та інші механізмів обміну інформацією для менеджерів біосферних резерватів.

Рекомендується для виконання в окремому резерваті:

10. Ідентифікація та картографування різних зон біосферного резервату та визначення їх відповідного статусу.
11. Розробка, впровадження та моніторинг реалізації менеджмент-плану або політики, що включатиме всі зони біосферних резерватів.

12. Перепланування, при необхідності, для поліпшення охорони ядра, буферної та перехідної зон резервату відповідно до сталих критеріїв розвитку.

13. Визначення та створення інституційних механізмів для управління, координації та інтегрування програм та діяльності резервату.

14. Забезпечення участі місцевих органів виконавчої влади у плануванні та менеджменті біосферних резерватів.

15. Заохочення ініціатив приватного сектору для створення та екологічної і соціальної підтримки сталої діяльності в резерваті та на суміжних територіях.

Завдання IV.2: Зміцнення Всесвітньої мережі біосферних резерватів.

Рекомендується для міжнародного рівня виконання:

1. Сприяння постачанню необхідних ресурсів для впровадження Статутних рамок Всесвітньої мережі біосферних резерватів.

2. Сприяння проведенню кожною країною періодичного огляду їх біосферних резерватів, як передбачено Статутними рамками Всесвітньої мережі біосферних резерватів, і допомога країнам вжити необхідні заходи для функціонування біосферних резерватів.

3. Підтримка функціонування Консультативного комітету біосферних резерватів, якомога повніший розгляд та використання їх рекомендацій і напрямів діяльності.

4. Керівництво розвитком зв'язків між біосферними резерватами, беручи до уваги засоби спілкування та їх технічні можливості та посилюючи існуючі та перспективні регіональні та тематичні мережі.

5. Розвивати творчі зв'язки та партнерство з іншими аналогічними мережами, а також з міжнародними державними та неурядовими організаціями цілі яких відповідають цілям біосферних резерватів.

6. Підтримка та сприяння об'єднанню територій біосферних резерватів і перетворення їх на транскордонні резервати.

7. Покращення іміджу біосферних резерватів шляхом поширення інформаційних матеріалів, розробка політики в галузі комунікацій, та висвітлення їх ролі як членів Всесвітньої мережі біосферних резерватів.

8. Сприяння, за можливості, включенню біосферних резерватів у проекти, які фінансуються двосторонніми та багатосторонніми організаціями-донорами.

9. Мобілізація приватних фондів, бізнесових, неурядових організацій та фондів для допомоги біосферним резерватам.

10. Розробка стандартів та методології збору та обміну різними даних, а також сприяння їх використанню в межах Всесвітньої мережі біосферних резерватів.

11. Спостереження, оцінка та контроль (з використанням індикаторів) за впровадженням Севільської стратегії; аналіз чинників, що сприяють чи перешкоджають у досягненні запланованих показників.

Рекомендується для національного рівня виконання:

12. Сприяння постачанню необхідних ресурсів для впровадження Статутних рамок Всесвітньої мережі біосферних резерватів.

13. Створити консультативний та координаційний національний орган. Розвивати механізми на національному рівні, щоб консультувати і координувати біосферні резервати та якомога повніше розглядати та використовувати їх рекомендації та інструкції.

14. Проведення оцінки статусу та діяльності біосферних резерватів кожної країни, відповідно до Статутних рамок, та надання рекомендацій щодо усунення недоліків.

15. Розвиток зв'язків і партнерства з іншими мережами і територіями із схожим управлінням та з міжнародними урядовими і неурядовими організаціями, що мають завдання, які поєднуються із діяльністю біосферних резерватів.

16. Пошук можливостей для об'єднання і поліпшення іміджу біосферних резерватів шляхом поширення інформаційних матеріалів, розвитку політики співпраці та висвітлення їх ролі як членів Мережі.

17. Включення біосферних резерватів в проектні пропозиції на фінансування з міжнародних та білатеральних фінансових механізмів, в т.ч. з Глобального екологічного фонду.

18. Мобілізація приватних фондів, бізнесових, неурядових організацій та інституцій для допомоги біосферним резерватам.

19. Спостереження, оцінка (за допомогою індикаторів) та контроль за впровадженням Севільської стратегії; аналіз чинників, що сприяють чи перешкоджають у досягненні запланованих показників.

Рекомендується для виконання в окремому резерваті:

21. Поліпшення іміджу біосферних резерватів шляхом поширення інформаційних матеріалів, розвитку політики співпраці та висвітлення їх ролі як членів Мережі.

22. Мобілізація приватних фондів, бізнесових, неурядових організацій та інституцій для допомоги біосферним резерватам.

23. Спостереження, оцінка (за допомогою індикаторів) та контроль за впровадженням Севільської стратегії; аналіз чинників, що сприяють чи перешкоджають у досягненні запланованих показників.

ІНДИКАТОРИ ВПРОВАДЖЕННЯ СЕВІЛЬСЬКОЇ СТРАТЕГІЇ

Міжнародний рівень

<i>Індикатор</i>	<i>Параграф Стратегії</i>
БР включені у виконання Конвенції про біологічне різноманіття	1.1.1
Розвинуто та вдосконалено міжнародну біогеографічну класифікацію	1.1.2
Створені нові транскордонні БР	1.2.1; IV.2.6
Розроблено та опубліковано керівні принципи (методичні рекомендації)	II.1.1; IV.1.4; IV.1.5
Реалізовані порівняльні дослідницькі програми	III.1.1
БР залучені до міжнародних дослідницьких програм	III.1.2
Розроблені регіональні та міжрегіональні дослідницькі програми	III.1.3
Розроблені міждисциплінарні дослідницькі механізми	III.1.4
Створено документаційний (інформаційний) центр для дослідницьких підходів та методологій	III.1.5
БР включені в міжнародні програми моніторингу	III.2.1
Уніфіковано протоколи і методики збору інформації та її обміну	III.2.2; IV.2.10
Налагоджено механізм обміну досвідом та інформацією між БР	III.3.1
Втілено систему комунікацій між БР	III.3.2; IV.2.4; IV.2.7
Використані можливості для навчання та програм за кордоном (міжнародні навчання)	III.4.1
Визначені (чи створені) регіональні навчальні центри	III.4.2

Зібрано та опубліковано інформацію щодо БР у демонстраційних цілях	IV.1.1
Сприяння розробці стратегій та національних планів дій для БР	IV.1.2
Відпрацьовано механізм обміну інформацією між керівниками БР	IV.1.3
Втілено Статутні рамки Світової мережі БР на міжнародному та національному рівнях	IV.2.1; IV.2.2
Забезпечено ефективне функціонування консультативного комітету БР	IV.2.3
Створені та зміцнені регіональні та тематичні мережі	IV.2.4
Налагоджена взаємодія між БР та схожими за управлінням територіями і організаціями	IV.2.5
Відпрацьовано механізм сприяння біосферних резерватів (заповідників) один одному	IV.2.6
Підготовлено інформаційні та рекламні матеріали щодо Всесвітньої мережі біосферних резерватів	IV.2.7
Розроблено стратегію включення БР у двосторонні та багатосторонні програми /проекти допомоги	IV.2.8
Розроблено стратегію для залучення коштів від бізнесових та недержавних структур і фондів	IV.2.9
Стандартизовано дані та методології, що використовуються у рамках Світової мережі БР	IV.2.10
Розроблено механізм моніторингу та оцінки впровадження Севільської стратегії на національному рівні	IV.2.11

Національний рівень

Індикатор	Параграф Стратегії
Проведено біогеографічний аналіз	I.1.3
Підготовлені пропозиції щодо створення нових та зміни меж існуючих біосферних заповідників	I.1.4; II.1.3
БР (заповідники) інтегровані в національні стратегії та інші програми відповідно до Конвенції про біологічне різноманіття та інших міжнародних угод	I.2.2; I.1.3
Існують тісні зв'язки між БР	I.2.4
Планується збереження у біосферних резерватах (заповідниках) генетичних ресурсів <i>in situ</i> (в природі)	I.2.5
БР включені в плани сталого розвитку	II.1.2

Створені або розширені біосферні резервати (заповідники) в районах традиційного господарювання місцевих жителів або в антропогенно порушених.	II.1.3
Визначені та впроваджуються види діяльності щодо збереження біорізноманіття та сталого природокористування	II.1.4
Усі біосферні резервати (заповідники) забезпечені ефективними планами дій (менеджмент-планами) з чітко визначеною політикою управління	II.2.1; IV.1.6
Розроблено механізм визначення розбіжностей між функціями збереження біорізноманіття та сталого природокористування для гарантування відповідного балансу між цими функціями	II.2.2
БР включені у регіональну політику розвитку та проекти планування землекористування	II.3.1
Стимулюється практика ощадливого використання земель навколо біосферних заповідників	II.3.2; IV.1.7
БР включені в національні дослідницькі програми, що пов'язані із політикою збереження біорізноманіття та соціально-економічного розвитку	III.1.7
БР (заповідники) включені у національні програми моніторингу та мають зв'язки з іншими подібними об'єктами, де проводиться моніторинг	III.2.3
Принципи збереження біорізноманіття та сталого розвитку, що практикуються в БР (заповідниках), включені до навчальних програм	III.3.3
Біосферні резервати (заповідники) беруть участь у міжнародних освітніх мережах та програмах	III.3.4
Розроблено моделі навчальних програм для менеджерів біосферних резерватів (заповідників)	III.4.3
Розроблено механізми періодичного огляду національних стратегій та планів дій БР	IV.1.8
Розроблено механізм обміну інформацією між органами управління біосферних резерватів (заповідників)	IV.1.9
Впроваджені Статутні рамки Всесвітньої мережі біосферних резерватів на національному рівні	IV.2.12; IV.2.14
Створено механізм консультацій та координації біосферних резерватів (заповідників) на національному рівні	IV.2.13

Налагоджено взаємодію між БР та територіями із схожим управлінням й організаціями зі схожими цілями	IV.2.15
Відпрацьовано механізм сприяння біосферних резерватів (заповідників) один одному	IV.2.16
Розроблено інформаційні та рекламні матеріали щодо біосферних резерватів (заповідників)	IV.2.17
Розроблено стратегію для включення БР у двосторонні та багатосторонні програми/проекти допомоги	IV.2.18
Розроблено стратегію для залучення коштів від бізнесових та недержавних структур і фондів	IV.2.19
Розроблено механізм моніторингу та оцінки впровадження Севільської стратегії	IV.2.20

Рівень окремого БР

<i>Індикатор</i>	<i>Параграф Стратегії</i>
Проведено опитування інтересів власників (користувачів)	II.1.5
Визначені чинники, що ведуть до деградації довкілля та небережливого природокористування	II.1.6
Проведено опитування стосовно можливостей збору натуральних продуктів та надання послуг у БР	II.1.7
Визначені стимули, які спонукають місцеве населення до бережливого природокористування	II.1.8
Розроблено план дій щодо рівноправного отримання місцевими жителями вигод при природокористуванні	II.1.9
Розроблено механізм для управління, координації та інтеграції програм та діяльності у БР	II.2.3; IV.1.10; IV.1.12
Створена координаційна (консультативна) рада	II.2.4
Започатковані регіональні центри демонстрації прикладів збереження біорізноманіття та сталого розвитку	II.3.3
Скоординовані дослідження та впроваджується план моніторингу	III.1.8; III.2.4
Розвинута функціональна система управління даними	III.1.9; III.2.7
У біосферному резерваті (заповіднику) розробляються та тестуються методи моніторингу	III.2.5
У БР розробляються індикатори стабільності відносин з місцевим населенням	III.2.5; III.2.6
Природокористувачі, залучені до освітніх, дослідницьких, виробничих та моніторингових програм	III.3.5; III.4.6

Підготовлено інформацію для поширення серед відвідувачів біосферного резервата (заповідника)	III.3.6
Створено екологічний польовий центр (полігон) БР	III.3.7
БР є базою для різноманітних навчань	III.4.4
Діють місцеві навчальні та тренінгові програми	III.4.6
Проведено картографування та розмежування на місцевості функціональних зон БР	IV.1.10
Переплановано буферні та транзитні (зони антропогенних ландшафтів) зони для забезпечення сталого розвитку та захисту природних ядер (заповідних зон)	IV.1.12
Місцеві громади (неурядові організації) задіяні в плануванні та управлінні біосферним резерватом (заповідником)	IV.1.14
Заохочуються ініціативи, які спрямовані на збереження природних комплексів та стале природокористування	IV.1.15
Розроблені інформаційні та рекламні матеріали	IV.2.21
Розроблена стратегія для залучення коштів від бізнесових та недержавних структур і фондів	IV.2.22
Розроблено механізм моніторингу та оцінки впровадження Севільської стратегії на рівні біосферного резервата (заповідника)	IV.2.23

**СТАТУТНІ РАМКИ
ВСЕСВІТНЬОЇ МЕРЕЖІ БІОСФЕРНИХ РЕЗЕРВАТІВ**
(затверджені 28 Генеральною конференцією ЮНЕСКО, 1995 р.)

Вступ

У рамках Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» («Man and Biosphere», МАВ), надалі за текстом – «Програми МАВ» біосферні резервати створені для сприяння та демонстрації збалансованих відносин між людиною та біосферою. Біосферні резервати визначаються Міжнародною координаційною радою Програми МАВ на прохання (з подачі) зацікавленої держави. Біосферні резервати, кожний з яких залишається під юрисдикцією тієї держави, де він розташований, і таким чином підпорядковується лише законодавству цієї держави, формують Всесвітню мережу, в якій участь держав є добровільною.

Існуючі на даний час Статутні рамки Всесвітньої мережі біосферних резерватів були сформульовані з урахуванням наступних цілей: збільшення ефективності окремих біосферних резерватів та посилення спільного взаєморозуміння, спілкування та співробітництва на національному та міжнародному рівнях.

Статутні рамки розроблені для того, щоб зробити внесок для ширшого визнання біосферних резерватів, а також щоб підтримувати та заохочувати найкращими прикладами роботи. Передбачену процедуру виведення території із Всесвітньої мережі біосферних резерватів слід розглядати як виняток з позитивного підходу в цілому і необхідно застосовувати лише після дуже уважного розгляду, приділяючи достатню увагу культурній та соціально-економічній ситуації в країні, а також після консультацій із зацікавленим урядом.

Ці Статутні рамки включають аспекти визначення, підтримки та сприяння біосферним резерватам з урахуванням національних та місцевих обставин. Держави також заохочують розробляти та втілювати національні критерії для біосферних резерватів, з урахуванням національних умов.

Стаття 1 – Визначення

Біосферними резерватами є сухопутні та морські території (акваторії) або їхнє поєднання, які є міжнародно визнаними в рамках Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» у відповідності з існуючими Статутними рамками.

Стаття 2 – Всесвітня мережа біосферних резерватів

1. Біосферні резервати формують розповсюджену по всьому світу мережу, відому як Всесвітня мережа біосферних резерватів (надалі за текстом – Мережа).

2. Мережа представляє собою механізм для збереження біологічного різноманіття та сталого використання його компонентів, а отже, сприяє цілям Конвенції про біологічне різноманіття та іншим відповідним конвенціям і механізмам.

3. Індивідуальний біосферний резерват перебуває під юрисдикцією держави, де він розташований. Країна, виходячи з існуючих Статутних рамок, вживає заходів, які вона вважає за необхідні, і у відповідності до чинного національного законодавства.

Стаття 3 – Функції

У комплексному поєднанні усіх трьох функцій, які наведені нижче, біосферні резервати повинні докладати стільки зусиль, щоб дійсно бути модельними об'єктами, що досліджують та демонструють найкращі підходи щодо збереження та сталого розвитку на регіональному рівні:

I) збереження – дозволяє робити внесок у збереження ландшафтів, екосистем, видів та генетичних різновидностей;

II) розвиток – сприяє економічному та духовному розвитку, який є соціально, культурно та екологічно сталим;

III) матеріально-технічна база – дозволяє проводити демонстрацію проєктів, еколого-освітні заходи та навчання, дослідження та моніторинг, які стосуються місцевих, регіональних, національних і глобальних питань збереження та сталого розвитку.

Стаття 4 – Критерії

Загальні критерії для території, яка пропонується для визначення в якості біосферного резервату:

1. Вона повинна об'єднувати різноманітні екологічні системи, які презентують біогеографічні регіони, включаючи градацію інтервенції людини.

2. Вона повинна бути важливою для збереження біологічного різноманіття.

3. Вона повинна забезпечувати можливість для досліджень та демонстрації підходів щодо сталого розвитку в регіональному масштабі.

4. Вона повинна мати достатні розміри, щоб відповідати трьом функціям біосферних резерватів, які визначені в Статті 3.

5. Вона повинна включати зонування, передбачаючи:

а) правовим чином визначене ядро (ядра), де здійснюється, відповідно до цілі збереження біосферного резервату, довготермінова охорона і яке має достатній розмір, щоб відповідати цій цілі;

б) чітко визначену буферну зону (зони), яка оточує або є продовженням ядра (ядер), і де може мати місце лише сумісна з ціллю збереження діяльність;

в) зовнішня транзитна (перехідна) територія, де проводиться та розвивається практика сталого управління ресурсами;

6. Для залучення та участі кола зацікавлених громадських організацій, місцевих громад, приватних осіб у визнанні та здійсненні функцій біосферного резервату мають бути організаційні домовленості.

7. Крім цього, повинні бути передбачені:

а) механізми для управління антропогенною діяльністю, а також діяльністю в буферній зоні (зонах);

б) політика або план управління усією територією біосферного резервату;

в) визначена організація або механізм для втілення цієї політики або плану управління;

г) програми для досліджень, моніторингу, освіти та виховання.

Стаття 5 – Процедура визнання

1. Біосферні резервати включаються в Мережу Міжнародною координаційною радою (МКР) Програми МАБ у відповідності з наступною процедурою:

а) держави представляють номінації з відповідною документацією і враховуючи критерії, які визначені в Статті 4, до Секретаріату через Національні комітети Програми МАБ;

б) Секретаріат перевіряє зміст та супроводжуючу документацію; у випадку неповної номінації Секретаріат просить від держави, яка подає номінацію, надати додаткову інформацію;

в) надалі номінація розглядається Консультативною радою біосферних резерватів, яка має рекомендувати для розгляду в МКР;

г) МКР Програми МАБ приймає рішення щодо визнання номінації. Генеральний директор ЮНЕСКО повідомляє зацікавлену державу щодо прийнятого МКР рішення.

2. Держави заохочуються досліджувати та покращувати відповідність будь-якого біосферного резервату, а також, де можливо, пропонувати розширення території для її більш повної відповідності функціям в рамках Мережі. Пропозиція про розширення проходить таку ж процедуру, як описано вище для нових визнань.

3. Біосферні резервати, які були визнані до прийняття існуючих Статутних рамок, також розглядаються як частина Мережі. Тому, положення Статутних рамок застосовуються і до них.

Стаття 6 – Публічність

1. Зацікавленим державам та організаціям у визнанні території в якості біосферного резервату повинна надаватися відповідна реклама, зокрема через виготовлення пам'ятних знаків та розповсюдження інформаційних матеріалів.

2. Біосферним резерватам в межах Мережі, а разом з ними і головним цілям їх функціонування, повинне надаватися належне та тривале сприяння.

Стаття 7 – Участь в Мережі

1. Держави беруть участь або сприяють діяльності Мережі, включаючи наукові дослідження та моніторинг на глобальному, регіональному та місцевому рівнях.

2. Відповідні організації для забезпечення належного функціонування Мережі та з метою отримання вигод від обміну інформацією повинні робити доступними для людей результати своїх досліджень, публікації та інші дані, враховуючи право на інтелектуальну власність.

3. Держави та відповідні організації разом з іншими біосферними резерватами в Мережі повинні сприяти екологічній освіті та вихованню і культурному розвитку регіонів.

Стаття 8 – Регіональні та тематичні мережі

Держави повинні заохочувати організацію та спільну діяльність регіональних та/або тематичних мереж біосферних резерватів і сприяти обміну в рамках цих мереж інформацією, в т.ч. електронною.

Стаття 9 – Періодичний огляд

1. Статус кожного біосферного резервату раз у десять років повинен бути предметом огляду. Зацікавленими організаціями готуються звіти у відповідності до критеріїв Статті 4, які передаються державою до Секретаріату.

2. Звіт розглядається Консультативною радою біосферних резерватів.

3. Далі періодичні звіти від держав розглядає МКР.

4. МКР визначає, чи статут або менеджмент біосферного резервату є задовільним, чи покращився з часу визначення або останнього огляду тощо, про що робиться спеціальний висновок.

5. Якщо МКР визнає, що біосферний резерват не відповідає критеріям, визначеним положеннями Статті 4, згідно яких вона може рекомендувати зацікавленій державі вжити заходів для забезпечення відповідності положенням Статті 4, беручи до уваги культурний та соціально-економічний аспекти. МКР також рекомендує Секретаріату допомогти зацікавленій державі у втіленні таких заходів.

6. Якщо через певний період часу МКР визнає, що біосферний резерват все ще не задовольняє критерії, що визначені положеннями Статті 4, то вона може прийняти рішення про те, що територія більше не вважається біосферним резерватом та частиною Мережі.

7. Генеральний директор ЮНЕСКО щодо прийнятого МКР рішення повідомляє зацікавлену державу.

8. Якщо держава бажає виключити біосферний резерват з Мережі в рамках своєї юрисдикції, то вона повідомляє про це Секретаріат. Тоді дане повідомлення передається в МКР. Після цього територія більше не буде вважатися біосферним резерватом і частиною Мережі.

Стаття 10 – Секретаріат

1. ЮНЕСКО здійснює функції в якості Секретаріату Мережі і відповідає за діяльність в її рамках. Секретаріат повинен сприяти зв'язкам і співробітництву між окремими біосферними резерватами та експертами. ЮНЕСКО повинна також готувати, підтримувати та розповсюджувати по всьому світу інформацію щодо біосферних резерватів, підтримувати зв'язки з іншими подібними ініціативами.

2. З метою допомоги окремим біосферним резерватам, функціонування Мережі та субмереж, ЮНЕСКО має знаходити фінансові ресурси з різноманітних джерел.

3. Список біосферних резерватів, що входять до складу Мережі, їхні особливості та описові деталі повинні оновлюватися, публікуватися та періодично розповсюджуватися Секретаріатом.

**МАДРИДСЬКИЙ ПЛАН ДІЙ
ДЛЯ БІОСФЕРНИХ РЕЗЕРВАТІВ
(2008-2013 рр.)**

Вступ

У 1995 р. відбулася міжнародна конференція в Севільї (Іспанія), яка відкрила новий етап для Всесвітньої мережі біосферних резерватів (заповідників). Дії, визначені на цій зустрічі, були включені до Севільської стратегії та Статутних рамок Всесвітньої мережі біосферних резерватів, затверджених Генеральною конференцією ЮНЕСКО в 1995 р. У 2000 році в Памплоні (Іспанія) відбулася нарада «Севілья + 5», на якій були визначені окремі дії відповідно до стратегічних рекомендацій, сформульованих в Севільї.

Мадридський план дій був погоджений на третьому Всесвітньому конгресі біосферних резерватів, який відбувся в Мадриді в лютому 2008 року. Він заснований на Севільській стратегії і націлений на реалізацію стратегічно вагомих Севільських документів та підвищення ролі біосферних резерватів в якості основних, визнаних міжнародним співтовариством, територій сталого розвитку в ХХІ столітті. Концепція біосферного резервату (БР) виявилася корисною не тільки для працівників природоохоронних установ, але її прихильниками стає все більше вчених, керівників та працівників управлінь, місцевих рад. Вона дозволяє отримати різноманітні знання, проводити наукові дослідження та набути досвід, які необхідні для збереження біорізноманіття та забезпечення соціально-економічного розвитку в інтересах добробуту людей. Таким чином, в центрі уваги знаходиться розробка моделей глобального, національного та місцевого сталого розвитку, а також використання біосферних резерватів в якості навчальних полігонів сталого розвитку для спільних зусиль фахівців з питань політики, осіб, що приймають рішення, дослідницьких і наукових співтовариств, управлінців та інших зацікавлених сторін, діяльність яких спрямована на реалізацію принципів глобального сталого розвитку на місцевому рівні.

Індивідуальні біосферні резервати залишаються під юрисдикцією тих держав, на території яких вони розташовані і які приймають необхідні заходи для покращення функціонування цих територій.

А. Виклики, які виникають, потенціал і роль біосферного резервату у реагуванні на ці виклики

Протягом 13 років після прийняття Севільської стратегії виникли і посилювалися глобальні проблеми, що викликають нагальну необхідність адаптації та зміни Програми МАВ для ефективного реагування на ці нові виклики. До цих викликів, що серйозно загострили проблеми бідності та нерівності, відносяться:

- прискорені кліматичні зміни, що супроводжуються негативними наслідками для громад і екосистем;
- прискорені втрати біологічного та культурного розмаїття, які супроводжуються непередбачуваними наслідками, що позначаються на здатності екосистем забезпечувати важливі для добробуту людей послуги;
- прискорена урбанізація як один з факторів зміни навколишнього середовища.

У зв'язку з цими викликами з'явилося ряд можливостей для зміни ситуації завдяки посиленню на всіх рівнях розуміння необхідності збереження та забезпечення доступу до екосистемних послуг, що впливають на добробут людини, включаючи такі аспекти, як здоров'я, безпека, справедливість і рівноправність.

З урахуванням вище наведених проблем, Програма МАВ на період 2008-2013 рр. буде стратегічно орієнтована на досягнення цілей в галузі розвитку, що викладені в Декларації тисячоліття (ЦРТ), за допомогою наступного:

- розвитку механізмів заохочення сталого розвитку біосферних резерватів в партнерстві з усіма секторами суспільства (тобто громадськими та приватними установами, НУО, зацікавленими співтовариствами, особами, що приймають рішення, вченими, громадами місцевого та корінного населення, землевласниками та користувачами природних ресурсів, дослідницькими і освітніми центрами, ЗМІ) для забезпечення добробуту людей та збереження навколишнього середовища;
- тестування і застосування заходів з адаптації до зміни клімату і пом'якшення його наслідків в координації з іншими міжурядовими програмами;
- використання досвіду Всесвітньої мережі, тематичних мереж МАВ і міждисциплінарних підходів для розробки і тестування політи-

ки і практики вирішення проблем впливу на основні типи екосистем, а саме прибережні зони, острови, океани, гори, посушливі землі, тропічні ліси, прісноводні екосистеми і території із зростаючою урбанізацією;

- розробка науково-дослідних програм розвитку «Оцінки екосистем на порозі тисячоліття» для визначення підходів до забезпечення екосистемних послуг в майбутньому;

- Мадридський план дій (надалі за текстом МПД), визначає заходи, цілі і показники успішності, партнерські зв'язки та інші аспекти стратегій реалізації, а також основу для оцінки Всесвітньої мережі біосферних резерватів на період 2008-2013 рр. Він в повній мірі враховує рекомендації Комітету по огляду, який провів оцінку програм ЮНЕСКО в галузі природничих, соціальних і гуманітарних наук в період 2006-2007 рр., і зробив конкретний внесок у виконання цих рекомендацій, як було запропоновано Генеральним директором ЮНЕСКО і затверджено 34-ю сесією Генеральної конференції ЮНЕСКО в жовтні-листопаді 2007 р.

МПД переслідує такі загальні цілі:

- a) визначення проблематики програм МАВ в галузі досліджень, підготовки фахівців, створення потенціалу та проведення демонстраційної діяльності з питань збереження і сталого використання біорізноманіття, пом'якшення наслідків змін клімату та адаптації до них, а також забезпечення соціально-економічного та культурного добробуту людських спільнот;

- b) забезпечення активного використання територій, включених до Всесвітньої мережі біосферних резерватів, в якості навчальних полігонів для сталого розвитку, демонстрації підходів до посилення співпраці серед академічних та політичних кіл, співтовариств практиків та зацікавлених сторін, з метою розгляду та вирішення конкретних проблем для поліпшення екологічних, економічних та соціальних умов в інтересах добробуту людей і стабільності екосистем;

- c) збір, опрацювання, узагальнення та поширення інформації про висновки, зроблені в результаті більш ніж 40- річної діяльності Програми МАВ і Всесвітньої мережі біосферних резерватів, а також заплановані заходи на період 2008-2013 рр., які спрямовані на досягнення глобальних цілей. Зокрема такої цілі як ЦРТ, при істотному скороченні до 2010 р. темпів втрат біорізноманітності (згадується також як ціль КБР на 2010 р.), та інших цілей в рамках процесів

РКЗК ООН та Кіотського протоколу, пов'язаних з пом'якшенням наслідків кліматичних змін і адаптацією до них;

d) сприяння появі нового покоління фахівців і практиків, здатних виступати в ролі послів і керуючих / координаторів для вирішення питань глобального екологічного порядку денного з національними та місцевими прагненнями в галузі розвитку.

Мадридський план дій підготовлено з урахуванням матеріалів консультативного процесу держав-членів за участю таких керівних органів, як Президія МАВ (наради в червні і вересні 2007 р.), Міжнародний консультативний комітет з біосферних резерватів (нарада в червні 2007 р.), циркулярних листів, розісланих Секретаріатом МАВ в липні та грудні 2007 р., і нарад в рамках мережі, що відбулися в усіх регіонах світу в 2007 р. В основу МПД покладено робочі документи, що стосуються п'яти питань, визначених 19-й сесією Міжнародної координаційної ради (МКР) в 2006 р. для підготовки третього Всесвітнього конгресу біосферних резерватів та 20-ї сесії Міжнародної координаційної ради Програми МАВ (МКР-МАВ), скликаної в Мадриді (Іспанія) 4-8 лютого 2008 р.

A.1 Зміна клімату

Сьогодні зміна клімату є одним з найбільш серйозних і глобально вагомим викликів для суспільства та екосистем в усьому світі. Проаналізувавши цілий ряд природних причин змін клімату, РКЗК ООН та її Міжурядова група експертів із зміни клімату (МГЕЗК) чітко встановили, що зростаючі зміни клімату викликані антропогенними факторами. Виділення великого обсягу CO₂ та інших парникових газів, в основному індустриально розвиненими країнами, що доповнюється менш індустриалізованою частиною світу, включаючи країни, в яких формується ринкова економіка, означає, що, якщо не вжити заходів, то ці проблеми примножаться. На додаток до цього, темпи знеліснення в тропічних районах також сприяють збільшенню CO₂ в атмосфері, так само як і втрата функцій екосистем.

Підвищення середньої глобальної температури означатиме, що мільярди людей в усьому світі зіткнуться з проблемою нестачі води і мільйони людей будуть схильні до захворювання малярією. Погодні явища, такі як посухи і повені, набудуть більш екстремального характеру, що призведе до збільшення кількості і частоти стихійних лих. Це в свою чергу призведе до переселення людей з несприятли-

вих територій в більш сприятливіші райони. Зміни у кількості розподілу опадів призведуть до змін у галузі сільського господарства.

Значна частина екосистемних послуг буде піддаватися стресу. Наприклад, 30% біологічних видів опиняться під загрозою зникнення, посиляться процес опустелювання. Дія механізмів зворотного зв'язку в кліматичній системі призведе до подальшого скорочення території тропічних лісів. Підвищення рівня моря і температури морської води вплине на здатність прибережних екосистем, таких як мангрові зарості і низинні болота, до відновлення, зміниться розподіл риби, що підсилюватиме слабкість прибережних екосистем і нестабільне використання їх людиною.

Заходи реагування суспільства на зміну клімату зосереджені на адаптації та пом'якшенні наслідків, причому і те і інше буде мати свої наслідки для нинішнього і майбутніх поколінь. Суспільство має адаптуватися, пристосовуватися до змін, що є неминучими внаслідок емісії парникових газів, вплив яких буде відчуватися до їх природного скорочення. Заходи з адаптації, що приймаються на основі наукових знань, можуть включати зміну землекористування для захисту послуг і функцій екосистем, наприклад реконструкція берегової лінії і керування річковими басейнами. Для пом'якшення наслідків зміни клімату потрібні зусилля усіх країн, спрямовані на забезпечення того, щоб вміст CO_2 в повітрі не перевищував співвідношення 450 часток на мільйон. Ці заходи включатимуть уловлювання вуглецю, скорочення викидів, раціональне споживання енергії та сталє виробництво відновлюваної енергії в поєднанні з таким способом життя, який би сприятливо впливав на клімат. Перешкодами для цього можуть бути недостатнє політичне усвідомлення відповідних рішень та / або неготовність втілювати їх у життя, недостатні технічні можливості або їх відсутність, економічна невизначеність, а також відсутність комплексного підходу до планування розвитку. МАВ і Всесвітня мережа біосферних резерватів вносять в ці зусилля додатковий вклад завдяки застосуванню комплексного підходу, який, як правило, відсутній в інших випадках. Роль біосферних резерватів як частини глобальної мережі полягає в тому, щоб швидко знаходити і перевіряти рішення для реагування на виклики зміни клімату, а також здійснювати моніторинг цих змін. Для Сектора природничих наук та інших програмних секторів ЮНЕСКО біосферні резервати можуть стати демонстра-

ційними територіями адаптивних заходів для природних і соціальних систем, що сприяють розробці стратегій і практичних заходів забезпечення стійкості. Буферні зони та перехідні території також можуть використовуватися для випробування багатьох тактичних методів і стратегій пом'якшення наслідків. У численних біосферних резерватах уловлювання вуглецю може забезпечуватися за допомогою лісових і болотних екосистем. На цих територіях можна створити потенціал для економіки з низьким рівнем емісії CO₂ завдяки використанню поєднання різних технологій на виробничих підприємствах. З точки зору соціальних наук можуть бути вивчені політичні аспекти зміни способу життя. Сукупність біосферних резерватів і систем, які вони представляють, стануть показовими для всього світу.

A.2 Надання екосистемних послуг

У документі «Оцінка екосистем на порозі тисячоліття» наведено визначення та опис екосистемних послуг, що отримали широке визнання в державному та приватному секторі й серед громадських організацій. У новій типології «Оцінки» визнається чотири різних категорії послуг: підтримуюча (кругообіг поживних речовин, формування ґрунтів і виробництво первинної продукції), забезпечуюча (їжа, прісна вода, деревина і волокна, паливо), регулююча (клімат, регулювання повеней і подолання захворювань, очистка води) і культурна (естетична, духовна, освітня та рекреаційна функції).

Екосистемні послуги можуть бути корисною концептуальною основою, побудованою на численних функціях біосферних резерватів, від охорони до виробництва на територіях / акваторіях. Ідею біосферних резерватів як територій сталого розвитку можна розглядати як спробу визначення та створення специфічного для конкретної території поєднання підтримуючих, забезпечуючих, регулюючих і культурних екосистемних послуг, що створюють умови для екологічного, економічного та соціального добробуту місцевих громад та зацікавлених сторін. Наприклад, різні зони біосферних резерватів можуть служити в якості місць для залучення нових інвестицій в сферу регулюючих послуг (регулювання клімату, очищення води, збереження біорізноманіття), та підвищення екологічної та соціальної ефективності забезпечуючих (сільське господарство, лісове господарство, рибальство) і культурних (туризм) послуг, які до теперішнього часу, можливо, були основними отримувачами інвестицій.

Активні та постійні консультації між науковими та дослідницькими співтовариствами, особами, які розробляють політику і приймають рішення, особами, які керують ресурсами, і місцевим населенням в біосферних резерватах мають важливе значення для знаходження оптимального поєднання екосистемних послуг, яке могло б проілюструвати роль біосферних резерватів в якості моделей сталого розвитку в масштабах наземних / морських екосистем на національному, регіональному та глобальному рівнях.

А.3 Урбанізація як один із основних факторів широкомасштабного впливу на екосистеми

Урбанізація – це глобальний багатоаспектний процес, який виявляється у швидких змінах щільності населення і його просторовому переміщенні (зокрема, міграції з сільських районів в зони урбанізації), у зміні рослинного покриву та режимів використання ресурсів, а також у різноманітності відповідної практики культурної діяльності. Половина населення світу сьогодні живе в міських ландшафтах і, згідно з прогнозами, наступні 50 років частка міського населення зросте до 66-67%. Це зростання відбудеться в основному в менш розвинених індустріальних країнах світу і в країнах, де формується ринкова економіка. Згідно з оцінками, до 2030 р більше двох мільярдів людей будуть жити в міських нетрях з обмеженим доступом до базових послуг і будуть надзвичайно вразливі до стихійних лих. Швидке зростання великих міст і триваюча трансформація міських ландшафтів представляють собою серйозні виклики для забезпечення базового добробуту людей та – сприятливого для життя довкілля.

Міські ландшафти, ймовірно, є складною мозаїкою рослинного покриву і багатьох видів, використання будь-яких ландшафтів. Урбанізація та міські ландшафти були недавно визначені в документі «Оцінка екосистем на порозі тисячоліття» в якості пріоритетних територій, щодо яких є значні прогалини в знаннях. Міські ландшафти дають важливу широкомасштабну картину впливу глобальних змін на екосистеми; значне потепління і підвищення вмісту вуглекислого газу вже очевидні і вони є екстремальними, помітними і вимірюваними прикладами домінування людини над «природними» екосистемними процесами. Разом з тим, міста також, є основними центрами знань, капіталу, інновацій, де приймаються рішення щодо взаємодії людини з довкіллям.

Цілий ряд урбанізованих територій розглядають або вже застосовують принципи біосферних резерватів, в рамках своєї юрисдикції, з наміром використовувати цю концепцію як інструмент для планування та управління сталим міським розвитком.

В. Вклад концепції Всесвітньої мережі біосферних резерватів (ВМБР) у рамках Програми «Людина і біосфера» (МАБ)

Всесвітня мережа біосферних резерватів у рамках Програми «Людина і біосфера» (МАБ) є динамічною і інтерактивною мережею особливо цінних територій. Вона сприяє гармонійній інтеграції людей і природи в інтересах сталого розвитку за допомогою партисипативного діалогу, обміну знаннями, скорочення масштабів бідності і підвищення добробуту людей, поваги до культурних цінностей і зміцнення здатності суспільства пристосовуватися до змін. ВМБР вносить вклад у досягнення цілей в галузі розвитку, що сформульовані в Декларації тисячоліття (ЦРТ). Відповідно, Всесвітня мережа біосферних резерватів є одним з основних міжнародних інструментів розробки і впровадження підходів до сталого розвитку у найрізноманітніших контекстах.

С. Вклад місії Всесвітньої мережі біосферних резерватів (ВМБР) у рамках Програми «Людина і біосфера» (МАБ)

Забезпечення екологічної, економічної та соціальної (в тому числі культурної та духовної) сталості за допомогою:

- розвитку та координації всесвітньої мережі територій, які виступають в якості демонстраційних ділянок та навчальних майданчиків, з метою збереження і розвитку екологічного і культурного різноманіття та забезпечення екосистемних послуг для добробуту людей;
- розвитку та інтеграції знань, включаючи науку, для поглиблення нашого розуміння взаємодії людини і природи;
- створення глобального потенціалу для управління складними соціально-екологічними системами, зокрема за допомогою заохочення більш тісного діалогу науки і політики, екологічної освіти та просвітницької роботи з використанням мультимедійних засобів серед широких верст населення.

Д. Прогрес після Севільської конференції

Прийняті ЮНЕСКО в 1995 р. Севільська стратегія та Статутні рамки Всесвітньої мережі чітко визначили біосферний резерват як затверджену в рамках Програми МАБ особливу наземну / морську територію всередині природної екосистеми або територію значно перетворену людиною. Після 1995 р. визначення основної ідеї та характерної

особливості біосферних резерватів отримали поглиблений розвиток за такими аспектами як: (а) багатофункціональність та інтеграція між функціями збереження, розвитку, забезпечення матеріальної бази або отримання знань, що демонструють специфічні варіанти досягнення місцевої і регіональної сталості; (b) застосування схеми зонування як основи для планування на рівні наземних / морських екосистем і для узгодження інтересів зацікавлених сторін, пов'язаних з численними функціями; (с) наявність на території біосферного резервату постійних або мігруючих людських поселень; і (d) зобов'язання по огляду функціонування біосферних резерватів, включаючи рівень інтеграції між трьома функціями, принаймні один раз на 10 років з моменту включення території до Всесвітньої мережі біосферних резерватів.

Для 98% територій, які отримали статус біосферних резерватів після 1995 року, застосовується схема трьох зон. Що стосується біосферних резерватів, включених у Всесвітню мережу до 1995 р, то цей показник становив 23% для включених в період 1976-1984 рр. і 65% для включених в період 1985-1995 рр. У результаті періодичного огляду біосферних резерватів, які включені до Всесвітньої мережі до 1995 року, було переглянуто їх схеми зонування та інші особливості, визначені концепцією біосферних резерватів, після Севільської конференції, яка відбулася в 1995 році.

У той час як Севільська стратегія та Статутні рамки Всесвітньої мережі дозволили прояснити і поглибити нішу біосферних резерватів, Мадридський план дій має на меті продемонструвати і підкреслити роль біосферних резерватів як навчальних майданчиків для місцевої та регіональної практики сталого розвитку, а також важливість МАВ і Всесвітньої мережі в якості регіональних і глобальних центрів обміну інформацією, ідеями, досвідом, знаннями і передовою практикою сталого розвитку. Буде проведена оцінка досвіду застосування деяких ключових інструментів Статутних рамок Всесвітньої мережі, зокрема процесу періодичного огляду, який буде додатково уточнено з метою відстеження змін ефективності біосферних резерватів в плані сприяння досягненню результатів сталого розвитку, в тому числі вирішення місцевих і регіональних завдань, пов'язаних з ЦРТ на 2010 р, цілями КБР, цілями Десятиліття освіти в інтересах сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй (ДОСР) та іншими глобальними зобов'язаннями, прийнятими державами-членами ЮНЕСКО.

Е. Мадридські дії – Всесвітня мережа біосферних резерватів

Для орієнтації діяльності МАВ і Всесвітньої мережі на період 2008-2013 рр. та враховуючи нові виклики постійно мінливого світу, в Мадридському плані дій визначено чотири (4) основні галузі діяльності, 31 ціль і 65 заходів, які критично важливі для реалізації концепції і виконання місії Програми МАВ. Намічені заходи допоможуть його реалізації на відповідному рівні, (місцевому, національному або міжнародному) у визначені терміни (2008-2013 рр.). Заходи проводитимуться на місцевому рівні (окремі біосферні резервати), національному рівні (національні комітети МАВ, національні комісії у справах ЮНЕСКО) і на міжнародному рівні (регіональні і субрегіональні мережі, а також тематичні мережі на базі екосистем, Секретаріат МАВ ЮНЕСКО). На всіх рівнях рекомендується для використання термін «біосферний резерват» при повазі до прагнення окремих національних комітетів МАВ та / або керівників окремих біосферних резерватів застосовувати відповідну альтернативну термінологію, таку як біосферні райони, території і т.п.

Незважаючи на те, що проект щодо біосферних резерватів не обмежений у часі і має довгострокову перспективу, цілі і завдання встановлені для конкретного періоду 2008-2013 рр. Прогрес у досягненні цілей та виконанні завдань буде піддаватися моніторингу і оцінці, а результати таких оцінок надаватимуться іншим учасникам, які вносять свій вклад в роботу Програми МАВ ЮНЕСКО і Всесвітньої мережі. Зобов'язання щодо інноваційних, прив'язаних до певного періоду часу, соціально-екологічних і політичних дій з інтеграції трьох функцій біосферних резерватів і готовність обмінюватися даними, інформацією, досвідом і знаннями вважаються життєво важливими для виконання ролі біосферних резерватів як навчальних майданчиків в рамках ДОСР (2005-2014 рр.).

Е.1 Співробітництво, управління і комунікація

Біосферні резервати є основними засобами досягнення цілей Програми МАВ ЮНЕСКО і наочним інструментом, за допомогою якого ЮНЕСКО в цілому може продемонструвати свою прихильність концепції сталості шляхом проведення на конкретних територіях актуальних для розробки політики досліджень, діяльності щодо зміцнення потенціалу та демонстраційних проєктів. Для реагування на нові екологічні та економічні виклики в будь-яких масштабах

управління програмою і координація роботи Всесвітньої мережі мають бути переглянуті у світлі 13-річного досвіду здійснення Севільської стратегії та Статутних рамок Всесвітньої мережі. Слід провести необхідну адаптацію діяльності та охоплення Всесвітньої мережі для забезпечення того, щоб біосферні резервати ефективно виконували роль навчальних полігонів для сталого розвитку на глобальному, регіональному, національному та місцевому рівнях.

Е.2 Зонування – прив'язка функцій до простору

Відповідно до Статутних рамок Всесвітньої мережі, біосферні резервати повинні мати один або кілька центральних районів (ядер резервату), буферних зон та перехідну територію для здійснення своїх численних функцій.

З огляду на нові загрози, важливо перейти до більш комплексного зонування. Так, для перехідної території на додаток до функції розвитку можна визначати цілі й елементи збереження / захисту навколишнього середовища. В свою чергу центральна територія (ядро резервату) на додаток до своєї функції збереження сприяє наданню цілого ряду екосистемних послуг, які з точки зору функцій розвитку можуть обчислюватися економічними параметрами (наприклад, уловлювання вуглецю, стабілізація ґрунту, постачання чистою водою і очищення повітря і т.д.). Можливість працевлаштування також може доповнювати мету збереження (наприклад, екологічна освіта, дослідження, заходи щодо збереження та реабілітації навколишнього середовища, рекреація та екотуризм). Хоча освіта, дослідження, моніторинг і зміцнення потенціалу розглядаються як компоненти функцій біосферного резервату щодо забезпечення матеріальної бази та накопиченню знань, вони також органічно доповнюють функції збереження і розвитку.

Особлива увага приділяється також буферним зонам. Їх роль полягає в мінімізації негативного зовнішнього впливу людської діяльності на центральні частини резерватів. На додаток до функції буфера по відношенню до центральної частини, буферна зона може мати свої власні «окремі» функції з підтримання антропогенного, біологічного та культурного різноманіття. Буферні зони можуть виконувати також важливу сполучну функцію в більш широкому просторовому контексті, пов'язуючи компоненти біорізноманіття всередині центральних частин з такими на перехідних територіях.

Люди живуть і здійснюють свою діяльність на перехідних територіях, які характеризуються численними видами землекористування. Перехідні території виконують центральну функцію щодо соціально-економічного розвитку. У минулому недоліком перехідної території було те, що її зовнішня межа не була окреслена або просторово визначена. Але, з метою розробки планів і концепцій співробітництва, здійснення проектів щодо співпраці та заохочення проявів усвідомленої громадянської позиції, необхідно визначити чіткі межі, які легко прийняти і зрозуміти. Крім того, для включення всієї території біосферного резервату у Всесвітню мережу необхідно її чітко визначити; отже, якими б довільними або невизначеними були межі перехідної території, вони, тим не менш, повинні бути вказані. Разом з тим, співпраця може поширюватися і за ці межі для обміну передовим досвідом, рішеннями і підходами з більш обширною територією, що дозволяє біосферним резерватам виконувати роль навчальних полігонів для сталого регіонального розвитку.

Залишаючи для країн можливість прояву на національному рівні гнучкості щодо визначення зон, необхідно здійснити наступні заходи для того, щоб підвищити ефективність біосферних резерватів в плані поєднання завдань збереження, сталого використання ресурсів і генерації знань за допомогою комплексного зонування та спільного управління:

Е. 3 Наука і зміцнення потенціалу

Екосистеми надають товари та послуги для всього людства, але стале використання цих благ знаходиться під загрозою в умовах швидких кліматичних, соціальних і політичних змін. Для пристосування до цих змін біосферні резервати відіграють важливу роль в генеруванні знань про те, як працюють природні системи і як підтримувати екосистемні послуги та стійкість екосистем, використовуючи їх у той же час для отримання доходів, створення робочих місць і забезпечення добробуту.

Необхідно налагоджувати в рамках біосферних резерватів широке співробітництво з організаціями та зацікавленими сторонами для сприяння комунікації між науковцями, розробниками політики, приватними компаніями та іншими учасниками. Для досягнення цього необхідно значне посилення як науки, так і потенціалу в рамках Всесвітньої мережі, що сприятиме також застосуванню наукового досвіду в цілях глобального управління біорізноманіттям і його збереження.

Для адаптації до змін необхідні як наукові, так і традиційні знання місцевого та корінного населення.

З 2004 р. МКС МАВ закликає всі країни надавати підтримку ДОСР (2005-2014 рр.), щодо якої ЮНЕСКО відіграє роль провідної установи. Біосферні резервати забезпечують чудову можливість, виконуючи активну роль в якості навчальних полігонів для сталого розвитку в цілях реалізації національної політики і стратегій щодо ЦРТ, здійснення плану ВССР і стратегій ДОСР. Відповідна національна, регіональна та глобальна влада повинна заохочувати використання питань і проблем біосферних резерватів в якості тематичних робіт багатодисциплінарних установ вищої освіти.

Е.4 Партнерські зв'язки

Для розвитку на основі співробітництва функцій біосферних резерватів завжди слід використовувати переваги та можливості партнерських зв'язків. Необхідно зосередити зусилля на розвиток і поліпшення існуючих партнерських відносин та альянсів, на підтримку нових ініціатив та створення нових партнерств і проектів, в які залучаються багато груп зацікавлених сторін. Заходи, які здійснюються на основі співробітництва, охоплюють найрізноманітніші області – від збереження біорізноманіття до управління екосистемами та сталого використання природних товарів і послуг.

«Доданою вартістю» партнерських зв'язків є підвищення ефективності управлінських стратегій, зміна ставлення у самих зацікавлених сторін, поліпшення взаєморозуміння, прийняття рішень на основі більшої інформації, підвищення обізнаності, а також технічна та фінансова підтримка в справі управління біосферним резерватом.

Для тривалого функціонування біосферного резервату потрібно довгострокове фінансування як з метою планування, так і реалізації проектів. Відповідальність за залучення коштів покладається, насамперед, на керівників / координаторів біосферних резерватів, а в разі необхідності запитується підтримка з боку національних комітетів МАВ, регіональних мереж і Секретаріату МАВ-ЮНЕСКО.

Потенційну користь біосферним резерватам може принести економічна діяльність:

- вклад в економічний розвиток у плані зміцнення ролі приватного сектора, отримання доходу для підтримки природних територій, наприклад від туризму;

– схеми корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) для провідних мультинаціональних, а також національних і регіональних установ приватного сектора в цілях отримання коштів для розвитку або підтримки сталої практичної діяльності;

– вже існують гарні приклади економічної вигоди від біосферних резерватів та можливості комплексного вирішення завдань збереження і розвитку як усередині, так і навколо біосферних резерватів. Вони дійсно можуть підвищити ефективність своєї діяльності, якщо будуть забезпечені добре підготовленим персоналом, обладнанням і потенціалом для виконання всіх трьох функцій у всіх зонах.

Г. Затвердження, реалізація та оцінка

Мадридський план дій (МПД) був прийнятий на 20-й сесії МКС МАВ в цілях також і ефективної реалізації Середньострокової стратегії ЮНЕСКО. У світлі ковзаючого характеру цієї стратегії можлива адаптація МПД може обговорюватися на наступній нараді МКС МАВ в 2009 р. МПД стане потім складовою частиною стратегії ЮНЕСКО, спрямованої на досягнення міжнародно погоджених цілей і вирішення відповідних задач, у тому числі в рамках ЦРТ, ОДВ, ДОСР, а також на чітке визначення вкладу ЮНЕСКО в діяльність механізму «Єдина ООН», РПООНДР та інших координаційних структур міжнародних програм, що просуваються в процесі реформи ООН на рівні країн. МПД вноситиме свій внесок у план Генерального директора щодо виконання рекомендацій Комітету з огляду, який провів оцінку програм ЮНЕСКО в галузі природничих наук і соціальних та гуманітарних наук в період 2006-2007 рр.

Реалізація МПД відбуватиметься в ході шестирічного періоду, охопленого рамками стратегічного планування ЮНЕСКО, яке збігається з періодом МПД, тобто протягом 2008-2013 рр. Відповідальність за його виконання покладається на Відділ ЮНЕСКО з екологічних наук і наук про Землю, який виконує функції Секретаріату МАВ та Всесвітньої мережі біосферних резерватів (ВМБР). До кінця грудня 2008 р. країнам, де є біосферні резервати, буде направлено прохання проінформувати Секретаріат МАВ про конкретні методи і графіки тих заходів, які ці країни вирішили здійснювати в рамках МПД.

МКС МАВ, Секретаріат МАВ, регіональні мережі і національні комітети МАВ, діючи на основі орієнтованого на конкретні результати партнерства з державним і приватним сектором та громадськими організаціями, забезпечать керівництво в цілях успішної реалізації МПД.

МКС МАВ, національні комісії у справах ЮНЕСКО та національні комітети МАВ будуть відігравати критичну роль у забезпеченні ефективної реалізації МПД за допомогою активного роз'яснення на всіх рівнях національним урядам, донорам і установам по співробітництву з метою розвитку, приватному сектору та громадським організаціям важливості Програми МАВ і ВМБР і в отриманні їх підтримки для цієї програми і мережі.

Оцінка МПД проводитиметься в 2010 і в 2013 рр. Середньострокова оцінка буде проведена групою, склад і обсяг завдань якої будуть визначені МКС МАВ на його 21-й сесії в 2009 р. Графік роботи, склад групи та обсяг питань для проведення заключної оцінки в 2013 р. будуть визначені МКС на його 22-й сесії.

Г. Скорочення

БР	Біосферний резерват
БІГ	Бюро інформації громадськості
СІ	Сектор комунікації та інформації ЮНЕСКО
СО ₂	Вуглекислий газ
ГЗГР	Проект ЮНЕСКО «Глобальні змін в гірських районах»
ГЕФ	Глобальний екологічний фонд
ДОСР	Десятиліття освіти в інтересах сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй
Єдина ООН	Експерименти по раціоналізації програмних, управлінських і бюджетних структур різних програм та установ ООН та з координації їх внеску в національне планування в цілях розвитку
ЄС	Європейський союз
ІДГ	Ініціатива з дослідження гірських районів
КБР	Конвенція про біологічне різноманіття (1992 г.)
КМВ (CMS)	Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин
КС	Конференція сторін Конвенції про біологічне різноманіття
КСР	Комісія зі сталого розвитку
Програма МАВ ЮНЕСКО – Програма ЮНЕСКО «Людина і біосфера»	(Man and Biosphere, МАВ)
МГП	Міжнародна гідрологічна програма
МГЕЗК	Міжурядова група експертів зі зміни клімату
МКР-МАВ	Міжнародна координаційна рада Програми МАВ ЮНЕСКО
МНП	Міжурядові наукові програми ЮНЕСКО
МОК	Міжурядова океанографічна комісія ЮНЕСКО

МПСП	Програма «Управління соціальними перетвореннями»
МПГБ	Міжнародна програма з геосфери та біосфери
МПГН	Міжнародна програма з геонаук
МПФН	Міжнародна програма з фундаментальних наук
МРМЕІ	Міжнародна рада з місцевим екологічним ініціативам
МСОП	Міжнародний союз охорони природи
МСЗНЛ	Міжнародна стратегія зменшення небезпеки лих
НУО	Неурядові організації
ОДВ	Освіта для всіх
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ООНКБО	Конвенція Організації Об'єднаних Націй по боротьбі з опустелюванням у тих країнах, які потерпають від серйозної посухи та / або опустелювання, особливо в Африці
ОЕ	Оцінка екосистем на порозі тисячоліття
ПРООН	Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй
ПЕП	Платежі за екологічні послуги
РКЗК ООН	Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату
РПООНДР	Рамкова програма Організації Об'єднаних Націй з надання допомоги в цілях розвитку
СІТЕД	Іbero-Американська програма з розвитку науки і технології
ТВАС	Академія наук країн, що розвиваються
СР	Сталий розвиток
ЦРТ	Цілі розвитку, сформульовані в Декларації тисячоліття
ЮНЕП	Програма Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища
ЮНЕСКО	Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури

**ДРЕЗДЕНСЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ
ПРО БІОСФЕРНІ РЕЗЕРВАТИ ТА ЗМІНИ КЛІМАТУ**

28 червня 2011 року

Ми, учасники Міжнародної конференції «Заради життя, заради майбутнього. Біосферні резервати та зміни клімату», яка відбулася в Дрездені 27-28 червня 2011 р., ухвалюємо наступну декларацію.

Мінімізація змін клімату, адаптація до змін клімату та збереження біологічного різноманіття є сьогодні ключовими екологічними викликами. Щоб протистояти цим викликам, потрібна міцна політична воля і рішучі дії у всьому світі. У багатьох випадках ми вже маємо знання і технології, щоб змінити наш шлях розвитку. Зараз ми повинні мобілізувати ресурси і творчий потенціал, щоб інтенсифікувати зусилля для забезпечення сталого розвитку, включаючи зміни у нашій поведінці.

Міжнародна координаційна рада Програми ЮНЕСКО «Люди-на і біосфера» (МАВ), яка була вперше скликана у 1971 р., і заклала основу для нового типу природоохоронних територій – біосферних резерватів. Ключовою метою було оголошено забезпечення гармонійного розвитку людини і природи. Ідея створення біосферних резерватів отримала схвалення в усьому світі, а за минулі чотири десятиліття набула великого успіху. Біосферні резервати представляють глобальну мережу модельних регіонів, де можуть бути апробовані різні способи сталого природокористування і можливості адаптуватися до мінливих екологічних, економічних і соціальних умов за участі усіх зацікавлених сторін.

Ця Всесвітня мережа, що включає понад 560 біосферних резерватів у більш ніж 100 країнах світу і створена в результаті реалізації Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера», володіє накопиченим у модельних регіонах за більш ніж 40 років безцінним досвідом, який є важливим внеском у сталий розвиток у напрямку мінімізації кліматичних змін та адаптації до них, а також для збереження біологічного різноманіття. Ми очікуємо, що негайно будуть вжиті глобальні заходи щодо захисту клімату, що також дасть можливість задовольнити невідкладні життєві потреби збереження біорізноманіття і його сталого використання.

З часу свого створення Програма ЮНЕСКО «Людина і біосфера» ставила за мету застосування інноваційних підходів у наукових дослідженнях, моніторингу, освіті, створення для цього необхідного потенціалу, менеджменту та реалізацію модельних проектів. Ці підходи виходять далеко за рамки збереження природи і є показовими моделями екологічно сталого способу життя. Таким чином, біосферні резервати є важливим елементом у системі збереження життя на нашій планеті, яка повинна залишитися придатною для проживання майбутніх поколінь.

Біосферні резервати є ефективним інструментом мінімізації кліматичних змін і служать моделями адаптації до наслідків, спричиненими цими змінами. Це, зокрема, виражається у екологічно раціональному землекористуванні, «зеленій економіці», збереженні екосистемних послуг, енергоефективності та використанні відновних джерел енергії. Біосферні резервати – це території для вивчення можливостей сталого розвитку людства.

Посилаючись на цілі Севільської стратегії (1995 р.) і Мадридського плану дій (2008 р.), учасники конференції закликають представлених у Програмі ЮНЕСКО «Людина і біосфера» країни надати більшої ваги біосферним резерватам у своїх стратегіях щодо мінімізації кліматичних змін і адаптації до них, а також застосувати підходи, розроблені в біосферних резерватах, у інших регіонах.

Базуючись на цьому, ми вважаємо, що необхідно вжити наступних заходів:

На політичному рівні державам-членам

1) більше зосередитись на можливостях Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» і біосферних резерватів для мінімізації кліматичних змін і адаптації до викликаних ними наслідків, а також сприяти включенню цього досвіду у національні та міжнародні кліматичні програми;

2) у більшій мірі включати ідею біосферних резерватів у програми співпраці, підтримувати аналогічні проекти, пов'язані з ліквідацією бідності, збереженням біологічного різноманіття і захисту клімату в країнах, що розвиваються;

3) встановити відповідні правові, адміністративні та інституційні механізми для біосферних резерватів на національному і місцевому рівнях, створити їм відповідні умови для роботи, забезпечивши відповідним фінансуванням і персоналом, які необхідні для управління і забезпечення їх діяльності;

4) продовжити розвиток біосферних резерватів як модельних регіонів для сталого розвитку і якомога ширше поширювати накопичені знання та досвід якомога ширше;

5) підтримувати проблемно орієнтовані, міждисциплінарні та прикладні дослідження, моніторинг та оцінку ситуації, включаючи традиційні знання стосовно кліматичних змін та їх впливу на біосферні резервати, а також включити результати цієї діяльності у національні та міжнародні дослідницькі програми і проекти;

6) підтримувати інноваційні економічні інструменти і дії, які поєднують мінімізацію кліматичних змін та адаптацію до них з підтримкою цілісності екосистем та біорізноманіття, а також із соціальним розвитком, включаючи потреби місцевих та аборигенних громад, зокрема в контексті видобутку природних ресурсів та одержання енергії;

7) надавати більшого значення ролі землекористування у скороченні викидів вуглецю, зокрема на лісових територіях, через запровадження та використання у біосферних резерватах добровільної карбонової програми REDD+, щоб поліпшити знання про впливи, ринки та економіки, а також, щоб розробити поліпшені методології і поширювати нагромаджений досвід;

8) сприяти поширенню більш зрозумілої інформації про концепцію біосферних резерватів і процеси, необхідні для повної її реалізації.

На практичному рівні в біосферних резерватах

9) інтенсифікувати зусилля для розробки інноваційних підходів, спрямованих на мінімізацію кліматичних змін та адаптацію до них (включаючи фінансові моделі), впроваджувати ці підходи, відповідно відкоригувати плани управління, поєднати їх з існуючими підходами до сталого розвитку та використати їх для зміцнення економіки регіонів;

10) розробити та реалізувати плани управління у відповідності до змін клімату, базуючись на аналізі вразливості, беручи до уваги збереження і стале використання біологічного різноманіття та залучаючи місцеве населення;

11) об'єднати традиційні знання та досвід місцевого населення з сучасними науковими даними для поглиблення досліджень в галузі кліматичних змін;

12) інтенсифікувати зусилля у використанні біосферних резерватів як «дослідних ділянок» для сталого розвитку, які показують, як збереження біорізноманіття підтримує надання екосистемами екологічних послуг і сприяє економічному розвитку;

13) продовжувати розвивати і зміцнювати міжнародну співпрацю для обміну досвідом, ефективними методами, включаючи спільні проекти в рамках партнерства;

14) розвивати та зміцнювати партнерство з приватним сектором з метою виявляти і підтримувати місцеві, національні та міжнародні ринки для продуктів і послуг, вироблених з врахуванням вимог сталого розвитку, і впроваджувати на даних територіях економічні види діяльності, які позитивно впливають на клімат.

На рівні ЮНЕСКО

15) всебічно підтримувати і використовувати Програму ЮНЕСКО «Людина і біосфера» та біосферні резервати у відповідності зі Стратегією ЮНЕСКО щодо дій, зв'язаних зі змінами клімату та Ініціативою ЮНЕСКО щодо змін клімату не тільки як джерела даних для кращого розуміння наслідків кліматичних змін, зокрема в регіонах, яким ЮНЕСКО приділяє особливу увагу, в першу чергу в Африці, а також стосовно малих острівних країн, що розвиваються;

16) далі розвивати Всесвітню мережу біосферних резерватів як один з ключових активів ЮНЕСКО: як інформаційні регіони для кращого розуміння впливу кліматичних змін на людське суспільство, культурне і біологічне різноманіття, екосистемні послуги, Всесвітню природну і культурну спадщини, розглянути включення біосферних резерватів у глобальні скоординовані міждисциплінарні науково-дослідні програми з кліматичних змін;

17) стимулювати міжнародний обмін кращими зразками практичного досвіду і сприяти партнерству «Південь-Південь» і «Північ-Південь-Південь» з обміну технологіями і кращими практичними результатами шляхом створення відповідних партнерських об'єднань;

18) співпрацювати в інших міжурядових програмах і конвенціях ЮНЕСКО та ООН, зокрема в трьох прийнятих в Ріо-де-Жанейро конвенціях, «Десятиріччя ООН «Освіта для сталого розвитку», конференції ООН зі сталого розвитку Ріо+20 та в інших відповідних міжнародних і національних організаціях та агентствах з тим, щоб розширити використання біосферних резерватів як дослідних, навчальних та пілотних регіонів для сталого розвитку;

19) надавати державам-учасникам політичну і фінансову підтримку у створенні та успішному менеджменті нових біосферних резерватів, зокрема транскордонних.

**Лімський план дій
для Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера»
та її Всесвітньої мережі біосферних резерватів (2016–2025)**

Лімський план дій для Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» (МАВ) та її Всесвітньої мережі біосферних резерватів (2016–2025) містить всеохоплюючий, але стислий набір дій, спрямованих на забезпечення ефективного здійснення стратегії МАВ на 2015–2025 роки, яка була прийнята Міжнародною координаційною радою МАВ на 27-й сесії (ЮНЕСКО, Париж, 8-12 червня 2015 року) і схвалена Генеральною конференцією ЮНЕСКО на її 38-й сесії (ЮНЕСКО, Париж, 3-18 листопада 2015).

Як Стратегія МАВ на 2015–2025 рр., так і Лімський план дій на 2016–2025 рр. ґрунтуються на нерозривності Севільської стратегії і Положення про Всесвітню мережу біосферних резерватів (ВМБР) і базуються на результатах оцінки реалізації Мадридського плану дій для біосферних резерватів (2008–2013).

Стратегія МАВ на 2015–2025 рр.

Стратегія МАВ передбачає, що в найближчі 10 років програма МАВ буде зосереджуватися на підтримці держав-членів і зацікавлених сторін у збереженні біорізноманіття, відновленні і поліпшенні екосистемних послуг, а також стимулюванні сталого використання природних ресурсів; сприянні збалансованому, здоровому і рівноправному суспільству, економіці країн і розквіту людських поселень в гармонії з біосферою; підтримці біорізноманіття та наукових основ сталого розвитку і освіти в інтересах сталого розвитку та зміцненні потенціалу; підтримці заходів з пом'якшення наслідків кліматичних змін та інших глобальних змін довкілля, та пристосування до них.

Програма МАВ буде керуватися знаннями, накопиченими наукою і освітою про сталий розвиток, та використовуватиме сучасні, відкриті і прозорі способи спілкування та обміну інформацією. Ключовим завданням буде забезпечити ефективне функціонування моделей сталого розвитку, які представлені в

рамках Всесвітньої мережі біосферних резерватів (ВМБР), що буде досягатися за рахунок підвищення ефективності управління, співпраці та формування мереж зацікавлених сторін у рамках програми МАВ і ВМБР, налагодженням ефективної співпраці із зовнішніми партнерами з метою забезпечення довгострокової життєздатності, а також шляхом запровадження процесу ефективного періодичного огляду, який забезпечить дотримання всіма учасниками цієї мережі прийнятих у рамках ВМБР стандартів.

Концепція і основні завдання Програми МАВ

В основі нашої концепції лежить світ, де люди усвідомлюють спільність свого майбутнього і необхідність бережливого ставлення до нашої планети, колективно і відповідально розбудовують процвітаюче суспільство, яке живе в гармонії з біосферою. Діяльність Програми МАВ і її Всесвітньої мережі біосферних резерватів (ВМБР) спрямована на практичне втілення цієї концепції як безпосередньо на території резерватів, так і поза їх межами.

Наші основні завдання на період 2015–2025 рр. полягають в наступному:

- розвивати і зміцнювати моделі сталого розвитку в рамках ВМБР;
- поширювати інформацію про накопичений досвід і отримані результати, сприяти поширенню і застосуванню цих моделей у всьому світі;
- сприяти проведенню оцінки і забезпечити високу якість управління біосферними резерватами, стратегій і політики в галузі сталого розвитку і планування, а також сталому функціонуванню відповідальних інституцій;
- допомогти Державам-членам і зацікавленим сторонам якомога швидше досягнути цілі сталого розвитку на основі досвіду, одержаного у ВМБР, зокрема, шляхом вивчення і випробовування стратегій, технологій та інновацій в галузі сталого управління біорізноманіттям і природними ресурсами, а також пом'якшення наслідків кліматичних змін та адаптації до них.

Лімський план дій, Порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 р. та сформульовані в ньому цілі в галузі сталого розвитку

У відповідності з концепцією та визначеними завданнями, у Лімському плані дій велике значення надається процвітанню суспільства в гармонії з біосферою в інтересах досягнення цілей сталого розвитку і реалізації Порядку денного – 2030 як у біосферних резерватах, так і за їх межами через поширення в усьому світі моделей сталого розвитку, розроблених у рамках мережі біосферних резерватів.

Структура та реалізація Лімського плану дій на 2016–2025 роки

Лімський план дій складений у вигляді матриці, структура якої відповідає стратегічним напрямкам діяльності в рамках Стратегії МАВ на 2015–2025 роки. Він включає в себе цільові показники, заходи і очікувані результати, які будуть сприяти ефективному здійсненню стратегічних цілей, що містяться в Стратегії МАВ. Він визначає організації, що будуть нести основну відповідальність за його втілення, а також терміни виконання і показники ефективності.

Національним комітетам МАВ і мережі МАВ настійно рекомендується, керуючись Стратегією МАВ на 2015–2025 рр. і Лімським планом дій на 2016 –2025 рр. як орієнтирами, підготувати свої власні стратегії і плани дій на основі цих документів. Вони повинні бути засновані на реаліях та потребах відповідних країн і регіонів, і сприяти задоволенню цих потреб, а також реалізації Лімського плану дій на глобальному рівні.

ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ

щодо діяльності біосферних заповідників (резерватів) в Україні (у зв'язку з підготовкою Номінаційної форми біосферного резервата «Центральне Полісся» BIOSPHERE RESERVE NOMINATION FORM)

Відповідно до частини другої статті 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Відповідно до статті 17 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» Національна академія наук України (НАН України) є вищою науковою самоврядною організацією України, заснована на державній власності і є державною організацією, створеною як неприбуткова державна бюджетна установа.

НАН України відповідно до п.1.2 чинного її Статуту у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, актами Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства та цим Статутом, ухваленим та зареєстрованим у порядку, встановленому законом.

Питання у сфері збереження довкілля в Україні врегульовано Конституцією України, Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», що є базовим у цій сфері, а також, з огляду на характер питання, що розглядається, – Законом України «Про природно – заповідний фонд України», низкою інших законів, численними підзаконними нормативно-правовими актами, спрямованими на забезпечення як реалізації національних інтересів, так і належного виконання міжнародних зобов'язань України.

Зокрема, за статтею 60 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» особливій охороні підлягають природні території та об'єкти, що мають велику екологічну цінність як унікальні та типові природні комплекси, для збереження сприятливої екологічної обстановки, попередження та стабілізації негативних природних процесів і явищ.

Природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні, утворюють єдину територіальну систему і включають території та об'єкти природно-заповідного фонду, курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні та інші типи територій та об'єктів, що визначаються законодавством України.

За статтею 3 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» до складу природно-заповідного фонду України, як окрему категорію територій та об'єктів цього фонду, включено біосферні заповідники.

Цим Законом врегульовано відповідні питання щодо цілей, завдань, режиму, порядку організації та діяльності біосферних заповідників.

Зокрема, встановлено, що біосферні заповідники є природоохоронними, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що утворюються з метою збереження у природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери, здійснення фонових екологічного моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під дією антропогенних факторів. При прийнятті цього Закону було передбачено, що в Україні біосферні заповідники створюються на базі природних заповідників та національних природних парків з включенням до їх складу територій та об'єктів природно-заповідного фонду інших категорій та інших земель і належать до всесвітньої глобальної мережі біосферних заповідників (стаття 17).

Законодавцем біосферні заповідники розглядаються саме як ті об'єкти, що за Програмою ЮНЕСКО «Людина і біосфера» входять до складу відповідної міжнародної мережі, що формується в рамках цієї Програми і в англomовних документах та науковій літературі визначаються як «Biosphere Reserve»,

Статтею 18 цього Закону відповідно до міжнародних вимог щодо структури території біосферних заповідників визначено, що для біосферних заповідників в Україні установлюється диференційований режим охорони, відтворення та використання природних комплексів, згідно з функціональним зонуванням їх території з виділенням заповідної зони, буферної зони, а також зони антропогенних ландшафтів.

В подальшому цю статтю Закону було доповнено низкою норм, за якими в межах території біосферних заповідників передбачено можливість виділення зони регульованого заповідного режиму, до складу якої включаються регіональні ландшафтні парки, заказники, заповідні урочища з додержанням вимог щодо їх охорони, встановлених цим Законом. Визначено, що зонування території біосферних заповідників проводиться відповідно до проекту організації території біосферного заповідника та охорони його природних комплексів, у якому визначаються та обґрунтовуються заходи щодо провадження природоохоронної, науково-дослідної, рекреаційної, господарської діяльності відповідно до законодавства і міжнародних договорів, врегульовано порядок розроблення та затвердження таких проектів.

Законом також встановлено, що наукові дослідження, спостереження за станом навколишнього природного середовища та інша діяльність біосферних заповідників здійснюються з урахуванням міжнародних програм (стаття 19).

В Україні в установленому порядку було утворено низку біосферних заповідників, яким надано відповідні сертифікати ЮНЕСКО для засвідчення включення до всесвітньої мережі біосферних заповідників (в оригіналі в сертифікатах англійською – «Biosphere Reserve»).

Перелік біосферних заповідників в Україні, що включено до міжнародної мережі біосферних заповідників за Програмою ЮНЕСКО «Людина і біосфера» станом на листопад 1993 року, затверджено Указом Президента України від 26 листопада 1993 року № 563/93.

До цього переліку включено біосферні заповідники «Асканія-Нова», Чорноморський та Карпатський.

У 1998 році статус біосферного разом з аналогічним об'єктом у сусідній Румунії в установленому порядку було надано природному заповіднику «Дунайські плавні», завдяки чому було утворено транскордонний біосферний заповідник «Дельта Дунаю».

Відповідні доповнення до зазначеного Указу Президента України від 26 листопада 1993 року не внесено.

В подальшому в Україні, без урахування зазначених положень Закону України «Про природно-заповідний фонд України»,

інших актів законодавства, набула розвитку практика «створення» у суттєво спрощеному порядку так званих «біосферних резерватів», зокрема й транскордонних.

І нині у Номінаційній формі, поданій до Національного комітету для розгляду, знову йдеться про біосферний резерват.

Слід взяти до уваги, що до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» з часу його прийняття у 1992 році було внесено деякі зміни.

Зокрема, Законом України від 21 січня 2010 року № 1826-УІ було внесено зміну, яка фактично передбачала інший переклад на українську мову назви об'єктів, тобто біосферних заповідників, що входять до міжнародної мережі. При цьому назва цих об'єктів робочими мовами ЮНЕСКО не змінилася і не могла змінитися законом України, залишаючись англійською в редакції: «Biosphere Reserve».

Усуваючи перепони оголошенню біосферним Чорнобильського заповідника, з статті 17 Закону, законом від 14 липня 2016 року № 1472-УІІ було виключено положення, яке передбачало можливість створення біосферних заповідників лише на базі природних заповідників та національних природних парків, тобто об'єктів, які інституційно та з інших точок зору реально можуть бути здатними працювати на міжнародному рівні, мають для цього необхідний науковий, кадровий потенціал, досвід, підтверджений належними здобутками, усі можливості для забезпечення виконання завдань, що покладаються міжнародною спільнотою на біосферні заповідники в частині здійснення глобального моніторингу довкілля, збереження природного різноманіття, сприяння сталому розвитку, розроблення відповідних науково обґрунтованих практичних рекомендацій тощо.

Слід взяти до уваги, що об'єктам, створеним без додержання процедури, передбаченої спеціальним Законом України «Про природно-заповідний фонд України», видається сертифікат, що засвідчує їх статус як «Biosphere Reserve», тобто аналогічний тим об'єктам, що створено в Україні і яким надано відповідний статус в установленому законом порядку. До таких належать біосферні резервати «Східні Карпати», «Західне Полісся», Деснянський та «Розточчя».

Принципово важливо, що законодавством України для біосферних резерватів не передбачено не лише підстави для створення, а й жодні особливі правові механізми забезпечення збереження їх природного різноманіття, виконання відповідних функцій згідно з вимогами, встановленими в рамках Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» для об'єктів, що визначаються англійською як «Biosphere Reserve». і які в Україні законодавцем визначено як «біосферні заповідники».

За цих обставин вважаю за необхідне висловити такі підсумкові міркування та пропозиції:

1. Немає сумнівів, що одним з найважливіших завдань Національного комітету України з Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» є підвищення ефективності діяльності наявних в Україні біосферних заповідників, забезпечення розвитку їх мережі.

Як ці, так і інші питання, мають розглядатися і вирішуватися Національним комітетом системно, виключно з додержанням вимог чинного вітчизняного законодавства, а також міжнародних договорів, програм та інших документів міжнародних організацій, маючи на меті реальне досягнення відповідних цілей у сфері збереження, вивчення довкілля, забезпечення раціонального використання природних ресурсів в інтересах нинішнього та наступних поколінь.

Пропонується повернутися до розгляду питань щодо перспективної мережі біосферних заповідників в Україні, зокрема й в контексті оцінки стану та перспектив розвитку тих українських об'єктів, що дотепер перебувають в режимі окупації, з перспективою розроблення та додання керівництву Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» пропозицій щодо удосконалення правового забезпечення функціонування біосферних заповідників у світі, дійсно як глобальної системи, платформи активного міжнародного співробітництва, а також стосовно відповідальності російського агресора за руйнацію українських біосферних заповідників.

Наголошую, що членство Росії в ООН, ЮНЕСКО не припинено, відомостей щодо реакції керівництва ЮНЕСКО, Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» на заклики, письмові звернення, які готувалися за моєї участі, з проханнями вжити відповідні заходи для збереження біосферних заповідників «Асканія-Нова» та Чорноморського до цього часу не маю.

2. В Україні стосовно біосферних заповідників, на відміну від більшості інших держав, сформовано спеціальне законодавство, спрямоване на належне забезпечення реального виконання завдань, що покладаються на такі заповідники.

Звісно, з огляду на вже наявну практику, нові ідеї та можливості, правове регулювання з цих питань в Україні потребує удосконалення. Однак, при цьому має забезпечуватися саме удосконалення правового регулювання, не допускатися порушення чи спотворення базових принципів, положень, які покладено в основу цієї Програми ЮНЕСКО і витримали випробування часом.

3. Розгляд нових пропозицій з питань розширення в Україні мережі об'єктів, що за термінологією ЮНЕСКО мають назву «Biosphere Reserve», можливий лише у разі відповідності таких пропозицій вимогам чинного законодавства України, наявності правових, інституційних та інших можливостей для належного виконання нашою державою, конкретними об'єктами міжнародних зобов'язань, зокрема й перед ЮНЕСКО, включаючи й за її Програмою «Людина і біосфера».

Однією з найважливіших умов досягнення цих цілей є дотримання встановленого законом порядку обґрунтування, погодження та вирішення відповідних питань. У разі недотримання встановленого порядку суттєво мінімізується ефективність ухвалених рішень, можливість їх реалізації, штучно створюються умови для додаткових проблем, конфліктів, підстави для перегляду чи скасування ухвалених рішень, що у даному випадку є особливо небажаним, оскільки негативно позначатиметься на іміджі України на міжнародному рівні.

4. Створення в Україні біосферних заповідників в Поліському регіоні передбачалося ще у 80-х роках. Такі пропозиції містилися у різноманітних наукових розробках, схемах, планах та інших рішеннях, однак, на жаль, так і не реалізовані належно до цього часу. Тому вважаю, що запропонована для розгляду пропозиція не може не викликати інтерес і у разі її уточнення з урахуванням вимог законодавства, може бути підтримана та рекомендована Національним комітетом для реалізації.

При цьому пропонується додатково опрацювати питання щодо визначення єдиного об'єкту природно-заповідного фонду України,

як установи, яка може у даному випадку бути номінована як біосферний заповідник.

Вбачається за необхідне також провести детальний аналіз відповідності структури та змісту поданої номінаційної форми чинним на цей час вимогам, що потребує чимало часу.

З розробниками пропозиції пропонується додатково обговорити питання щодо можливостей оптимізації, посилення обґрунтованості меж, уточнення зонування біосферного заповідника відповідно до встановлених вимог.

За результатами обговорення цих питань можна буде визначитись щодо наявності чи відсутності потреб у додатковому узгодженні з відповідними державними органами, іншими заінтересованими суб'єктами пропозиції щодо утворення та номінування біосферного заповідника, а також остаточно визначитись щодо позиції Національного комітету стосовно підтримки пропозиції зі створення біосферного заповідника в центральній частині Полісся.

5. З огляду на те, що у той чи інший спосіб нині функціонує кілька сертифікованих за Програмою ЮНЕСКО «Людина і біосфера» об'єктів, які в Україні визначаються як біосферні резервати (за доступними відомостями таких об'єктів чотири, вище вже згадані), пропонується з урахуванням приписів чинного вітчизняного законодавства та міжнародних вимог додатково проаналізувати характер цих об'єктів, в разі необхідності здійснити додаткові заходи для забезпечення додержання відповідних вимог, передбачених чинним законодавством, з тим, щоб внести в установленому порядку ці об'єкти до Переліку біосферних заповідників України.

Як з правової, так і з інших точок зору не можна визнати прийнятною ситуацію, за якої в міжнародній організації стосовно України на обліку та під відповідним її контролем перебуває 8 однакових за статусом об'єктів, статус яких засвідчено сертифікатами, у яких йдеться про біосферні заповідники (англійською – «Biosphere Reserve»), а в Україні, у той же час у різних системах обліку та інших джерелах інформації, науковій літературі полівина з цих об'єктів, а часто – усі вони визначаються як біосферні резервати, тобто як відмінні від офіційних, передбачених вітчизняним законодавством.

У разі продовження цієї практики не лише утверджується неправове вирішення важливих питань, ухвалення формальних рішень, які не передбачають, не тягнуть за собою очікувані наслідки, забезпечують утворення об'єктів ніби міжнародного значення, які в Україні, за вітчизняним законодавством не мають необхідного правового статусу та відповідного захисту.

За цих обставин створюються умови для виникнення в подальшому проблем чи непорозумінь у відносинах України з ЮНЕСКО та іншими міжнародними організаціями.

Член Національного комітету України з Програми ЮНЕСКО
«Людина і біосфера», старший науковий співробітник відділу
проблем аграрного, земельного, екологічного та космічного права,
директор Науково-дослідного центру енергетичного, ядерного
та природоресурсного права Інституту держави і права імені
В.М. Корецького Національної академії України
Вячеслав Олещенко

**Адміністративний центр
Карпатського біосферного заповідника
(місто Рахів, Закарпатська область)**

Науково-популярне видання

ГАМОР Ф.Д., КОВБАСНЮК А.Р., КОВБАСНЮК Р.М.

**КОНЦЕПЦІЯ БІОСФЕРНИХ РЕЗЕРВАТІВ
ІСТОРІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ
В РІЗНИХ КРАЇНАХ СВІТУ**

Літературна корекція В.В. Кухта

Комп'ютерна верстка О.В. Борик, В.Я. Довганич

Дизайн обкладинки Ф.Д. Гамора

Фото з архіву Ф.Д. Гамора та з доступних інтернет ресурсів

**Випущено за фінансової підтримки мецената, власника готелю "Оаза"
на гірськолижному курорті "Драгобрат" Петра Грапенюка**

Електронна версія книги розміщена Online version of the book is available
на веб-сайті Карпатського біосферного заповідника: on the website of the Carpathian Biosphere Reserve:

<http://kbz.in.ua>

Підписано до друку 16.05.2025

Формат 70х100/16. Ум. друк. арк. 25,31.

Наклад 100 прим.

Видавництво: ТзОВ «Простір-М»

Свідоцтво ДК № 5068 від 22.03.2016 р.

79000, м. Львів. Чайковського, 8

тел.: (032)261-09-05, e-mail: prostir.druk@gmail.com

ISBN 978-617-8329-28-0

*Модельні території
для сталого розвитку*